

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİ ANKARA VE
ÇEVRESİNDEKİ CAMİLERİN MİHRAPLARININ YAZI VE
SÜSLEME BAKIMINDAN İNCELENMESİ**

BETÜL HARMANCI

Danışman : Prof. Dr. Mehmet Nadir ÖZDEMİR

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Recep GÜN

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÇAVUŞOĞLU

KASTAMONU-2024

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Betül HARMANCI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİ ANKARA VE ÇEVRESİNDEKİ CAMİLERİN MİHRAPLARININ YAZI VE SÜSLEME BAKIMINDAN İNCELENMESİ

BETÜL HARMANCI

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN: PROF. DR. MEHMET NADİR ÖZDEMİR

Ankara’da Türkiye Selçuklu Dönemine ait cami mihrapları içerisinde ki Ahi Şerafettin Cami mihrabı hariç diğer alçı mihraplar, İran örneklerinden ayrılarak kendine özgü bir gelişim göstermişlerdir. Bu mihraplar ayrı ve kapsamlı bir şekilde ele alınabilecek özelliktedir. Selçuklu Dönemine ait Ankara’da ki cami mihraplarının inşa tarihlerini belirleyen ve bu mihraplar hakkında detaylı bilgi veren bir çalışma yoktur. Yapılan çalışmalarda mihrapların inşa tarihleri hakkında farklı görüşler vardır. Amacımız bu sorunu ortadan kaldırmak, eksikliği gidermek ve İslam sanatına katkı sağlamaktır. Bu sorun ve eksikliği giderirken delillendirme yöntemi ile saha çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada Türkiye Selçuklu dönemine ait Ankara ve çevresindeki toplam 10 adet cami mihrabı ele alınmıştır. Bu camilerden yalnızca 5 adeti günümüze kadar ulaşabilmiştir. Diğer 3 adeti yıkılmış, 2 adeti ise yıkılıp yerine başka dönemlerde cami yapılmıştır. Günümüze kadar ulaşamayan cami mihrapları detaylı bir şekilde incelenememiş olup yalnızca günümüze ulaşan bilgiler aktarılmıştır.

ANAHTAR KELİMELE: Türkiye Selçuklu Mimarisi, Ankara, Camii, Mihrap, Süsleme, Yazı

Temmuz 2024, 146 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

INVESTIGATION OF MIHRABS OF MOSQUES IN ANKARA AND ITS SURROUNDINGS IN TERMS OF WRITING AND ORNAMENTATION DURING THE TURKISH SELJUK PERIOD

BETÜL HARMANCI

**KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF ISLAMIC HISTORY AND ARTS
SUPERVISOR: PROF. DR. MEHMET NADİR ÖZDEMİR**

Except for the Ahi Şerafettin Mosque mihrab, which is among the mosque mihrabs belonging to the Seljuk Period of Turkey in Ankara, the other plaster mihrabs are a unique development by separating them from Iranian examples they have shown. These mihrabs can be dealt with separately and comprehensively. Seljuk there is no study that determines the construction dates of the mosque mihrabs in Ankara and gives detailed information about these mihrabs. In the studies carried out, there are different opinions on the construction dates of the mihrabs. Our goal is to eliminate this problem, to eliminate the deficiency and to contribute to Islamic art. While eliminating this problem and deficiency, field work was carried out with the method of evidence. In this study, a total of 10 mosque mihrabs belonging to the Seljuk period of Turkey in Ankara and its surroundings were discussed. Only 5 of these mosques have survived to the present day. The other 3 were demolished, 2 of them were demolished and a mosque was built in other periods.

KEYWORDS: Seljuk Turkish Architecture, Ankara, Mosque, Mihrab, Decoration, Writting

July 2024, 146 Page

TEŐEKKÖR

Araştırmanın konusunu oluşturan Ankara, TÖrkiye Selçuklu dönemine ait pek çok esere sahiptir. Bu eserlerin başında camiler gelir. Camilerin önemli unsurunu oluşturan mihrap, işlevselliğinin yanında simgesel boyutta da İslam dininde önemli bir yere sahiptir. Bu tezde TÖrkiye Selçuklu dönemine ait Ankara ve çevresindeki camilerin mihrapları yazı ve süsleme bakımından detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Lisans ve yüksek lisans eğitimi gördüğüm süre boyunca bilgi birikimini esirgemeyen, tecrübeleri ile yol gösteren, iyi niyetli ve anlayışlı oluşu ile akademi camiasını daha çok sevdiren, hiçbir an desteklerini çekmeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Nadir ÖZDEMİR'e, sorduğum sorulara sabırla cevap verdiği için Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GEDİK hocama, değerli katkılarda bulunan jüri üyelerime sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım. Ayrıca eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme de sonsuz teşekkür ederim.

Betöl HARMANCI

Kastamonu, 2024

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAYI.....	ii
TAAHHÜTNAME.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ.....	x
TABLolar DİZİNİ.....	xi
RESİMLER DİZİNİ.....	xii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xv
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Araştırmanın Konusu.....	1
1.2 Araştırmanın Amacı, Önemi ve Yöntemi.....	1
1.3 Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	2
1.4 Konuyla İlgili Yapılan Çalışmalar.....	3
1.5 Türkiye Selçuklu Dönemi Mimarisi.....	4
2. TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE ANKARA.....	11
3. TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE ANKARA VE ÇEVRESİNDEKİ CAMİLERİN MİHRAPLARINDAKİ TEZYİNAT.....	16
3.1 Günümüzde Mevcut Olan Camiler.....	16
3.1.1 Ahi Şerafettin (Arslanhane) Cami.....	16
3.1.1.1 Yapının tarihi ve genel özellikleri.....	17
3.1.1.2 Mihrabın yapıdaki yeri ve konumu.....	26
3.1.1.3 Mihrabın elemanları.....	26
3.1.1.3.1 Tepelik.....	26
3.1.1.3.2 Çerçeve ve kenar bordürleri.....	27
3.1.1.3.3 Alınlık.....	31
3.1.1.3.4 Köşelik.....	32
3.1.1.3.5 Mihrap nişi.....	34
3.1.2 Ahi Elvan Cami.....	39
3.1.2.1 Yapının tarihi ve genel özellikleri.....	39
3.1.2.2 Mihrabın yapıdaki yeri ve konumu.....	46
3.1.2.3 Mihrabın elemanları.....	47
3.1.2.3.1 Tepelik.....	47
3.1.2.3.2 Çerçeve ve kenar bordürleri.....	47
3.1.2.3.3 Alınlık.....	49
3.1.2.3.4 Köşelik.....	51
3.1.2.3.5 Mihrap nişi.....	52
3.1.3 Sultan Alaeddin Cami.....	56
3.1.3.1 Yapının tarihi ve genel özellikleri.....	56
3.1.3.2 Mihrabın yapıdaki yeri ve konumu.....	62
3.1.3.3 Mihrabın elemanları.....	62
3.1.3.3.1 Tepelik.....	63

3.1.3.3.2	Çerçeve ve kenar bordürleri.....	63
3.1.3.3.3	Alınlık.....	63
3.1.3.3.4	Köşelik.....	63
3.1.3.3.5	Mihrap nişi.....	63
3.1.4	Ahi Yakup Cami.....	66
3.1.4.1	Yapının tarihi ve genel özellikleri.....	66
3.1.4.2	Mihrabın yapıdaki yeri ve konumu.....	72
3.1.4.3	Mihrabın elemanları.....	72
3.1.4.3.1	Tepelik.....	72
3.1.4.3.2	Çerçeve ve kenar bordürleri.....	73
3.1.4.3.3	Alınlık.....	74
3.1.4.3.4	Köşelik.....	75
3.1.4.3.5	Mihrap nişi.....	76
3.1.5	Saraç Sinan Cami.....	78
3.1.5.1	Yapının tarihi ve genel özellikleri.....	79
3.1.5.2	Mihrabın yapıdaki yeri ve konumu.....	83
3.1.5.3	Mihrabın elemanları.....	83
3.2	Günümüzde Mevcut Olmayan Camiler.....	84
3.2.1	Kuyulu (Eski Hocaşâ) Cami.....	84
3.2.1.1	Yapının tarihi ve genel özellikleri.....	84
3.2.2	Baklacı Cami.....	88
3.2.2.1	Yapının tarihi ve genel özellikleri.....	88
3.2.3	Kızılbey Cami.....	91
3.2.3.1	Yapının tarihi ve genel özellikleri.....	91
3.3	İlk Selçuklu Döneminde Yapılıp Sonradan Yıkılan ve Yerine Başka Dönemlerde Yapılan Camiler.....	96
3.3.1	Yeşil Ahi Cami.....	96
3.3.1.1	Yapının tarihi ve genel özellikleri.....	97
3.3.2	Beypazarı Sultan Alaeddin Cami.....	98
3.3.2.1	Yapının tarihi ve genel özellikleri.....	99
4.	DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA.....	101
4.1	Mihrabın Yapıdaki Yeri ve Konumu.....	101
4.2	Malzeme ve Teknik.....	102
4.2.1	Çini Mozaik ve Alçı Mihrap.....	102
4.2.2	Tuğla Üzerine Alçı Sıvalı Mihrap.....	103
4.2.3	Alçı Mihrap.....	103
4.3	Mihrap Elemanları.....	104
4.3.1	Tepelik.....	104
4.3.1.1	Bütün bir bant olarak uzanan tepelik.....	105
4.3.1.2	Tek tek parçalardan meydana gelen tepelik.....	105
4.3.2	Çerçeve ve Kenar Bordürleri.....	106
4.3.2.1	Tek bordürlü tip.....	106
4.3.2.2	Üç bordürlü tip.....	106
4.3.2.3	Dört bordürlü tip.....	107
4.3.2.4	Beş bordürlü tip.....	107
4.3.3	Alınlık.....	107
4.3.3.1	Süsleme panosundan oluşan alınlık.....	107
4.3.3.2	Yazı panosundan oluşan alınlık.....	108
4.3.4	Köşelik.....	108

4.3.4.1	Tek parçadan oluşan (yekpare) köşelik.....	108
4.3.4.2	İki üçgen parçadan oluşan köşelik.....	109
4.3.5	Mihrap Nişi.....	109
4.3.5.1	Mukarnaslı kavsara.....	109
4.3.5.1.1	Dört sıra mukarnas dizili kavsara.....	110
4.3.5.1.2	Altı sıra mukarnas dizili kavsara.....	111
4.3.5.2	Nişin alt kısmı.....	111
4.3.5.2.1	İç içe geçen nişli mihraplar.....	111
4.3.5.2.2	Yarım daire planlı niş.....	112
4.3.5.2.3	Dikdörtgen planlı niş.....	113
4.3.5.2.4	Çok kenarlı niş.....	113
4.3.5.3	Sütunceler.....	113
4.3.5.3.1	Başlık.....	114
4.3.5.3.2	Gövde.....	115
4.3.5.3.3	Kaide.....	116
4.4	Levha ve Kalıp Boyutları.....	116
4.5	Mihraplarda Süsleme.....	117
4.5.1	Mukarnaslar.....	117
4.5.2	Geometrik Süslemeler.....	118
4.5.2.1	Yıldızlı geometrik geçmeler.....	118
4.5.2.2	Düzgün veya çokgenlerin meydana getirdiği şekiller.....	119
4.5.3	Bitkisel Süslemeler.....	120
4.5.3.1	Palmet grubu.....	121
4.5.3.2	Rumi grubu.....	121
4.5.3.3	Palmet - rumi grubu.....	122
4.5.3.4	Palmet – lotus grubu.....	123
4.5.4	Yazı.....	123
4.5.4.1	Kufi yazı.....	123
4.5.4.2	Nesih yazı.....	124
4.5.5	Nesneli Süsleme.....	124
4.6	Tarihlendirme.....	124
5. SONUÇ.....		126
KAYNAKLAR.....		128
EKLER.....		133
EK A Çizimler.....		134

ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil A 1 Katalog şeması.....	134
Şekil A 2 Ahi Şerafettin (Arslanhane) Cami mihrabı.....	135
Şekil A 3 Ahi Şerafettin Cami alt kat planı.....	136
Şekil A 4 Ahi Şerafettin Cami üst kat planı.....	136
Şekil A 5 Ahi Elvan Cami mihrabı.....	137
Şekil A 6 Ahi Elvan Cami planı.....	138
Şekil A 7 Sultan Alaeddin Cami avlusundaki mihrap.....	139
Şekil A 8 Sultan Alaeddin Cami planı.....	140
Şekil A 9 Ahi Yakup Cami harim mihrabı.....	141
Şekil A 10 Ahi Yakup Cami son cemaat yeri mihrabı.....	142
Şekil A 11 Saraç Sinan Cami mihrabı.....	143
Şekil A 12 Saraç Sinan Cami planı.....	144
Şekil A 13 Eşkenar dörtgen-yıldız geçmeleri.....	144
Şekil A 14 On kollu yıldız geçmeleri	145
Şekil A 15 Beşgen bölmeler.....	145
Şekil A 16 Daire geçmeleri.....	145
Şekil A 17 Girift daire geçmeleri.....	145
Şekil A 18 Palmet grubu.....	145
Şekil A 19 Rumi grubu.....	146
Şekil A 20 Palmet-rumi grubu.....	146
Şekil A 21 Palmet-rumi grubu	146
Şekil A 22 Palmet lotus grubu.....	146

TABLÖLAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 3.1 Ahi Şerafettin (Arslanhane) Cami.....	16
Tablo 3.2 Ahi Elvan Cami.....	39
Tablo 3.3 Sultan Alaeddin Cami.....	56
Tablo 3.4 Ahi Yakup Cami.....	66
Tablo 3.5 Saraç Sinan Cami.....	78
Tablo 3.6 Kuyulu (Eski Hocapaşa) Cami.....	84
Tablo 3.7 Baklacı Cami.....	88
Tablo 3.8 Kızılbaş Cami.....	91
Tablo 3.9 Yeşil Ahi Cami.....	96
Tablo 3.10 Beypazarı Sultan Alaeddin Cami.....	98

RESİMLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Resim 3.1 Ahi Şerafettin Cami.....	18
Resim 3.2 Ahi Şerafettin Cami.....	18
Resim 3.3 Ahi Şerafettin Cami harimdeki sütunlar.....	19
Resim 3.4 Ahi Şerafettin Cami minberi ve yan aynalık süslemeleri.....	20
Resim 3.5 Kuzey kapı.....	21
Resim 3.6 Kuzey kapı.....	21
Resim 3.7 Doğu kapısı.....	22
Resim 3.8 Batı kapısı.....	22
Resim 3.9 Minare.....	23
Resim 3.10 Minare.....	23
Resim 3.11 Mihrap.....	25
Resim 3.12 Mihrap.....	25
Resim 3.13 Mihrap tepelik.....	27
Resim 3.14 Mihrap tepelik ve bordürler.....	27
Resim 3.15 Mihrap çerçeve ve kenar bordürler.....	30
Resim 3.16 Bordür detayları	30
Resim 3.17 Mihrap alınlık.....	31
Resim 3.18 Mihrap alınlık.....	32
Resim 3.19 Köşelik ve kavsara.....	33
Resim 3.20 Köşelik detay.....	33
Resim 3.21 Kavsara detay.....	34
Resim 3.22 Kavsara detay.....	34
Resim 3.23 Nişin alt kısmı.....	35
Resim 3.24 Nişin alt kısmı detay.....	36
Resim 3.25 Nişin alt kısmı ve sütunce.....	36
Resim 3.26 Mukarnasın altında yer alan yazı kuşağı.....	37
Resim 3.27 Sütunce başlığı.....	37
Resim 3.28 Sütunce.....	38
Resim 3.29 Sütunce ve bordürler.....	38
Resim 3.30 Ahi Elvan Cami.....	40
Resim 3.31 Ahi Elvan Cami.....	40
Resim 3.32 Ahi Elvan Cami harim.....	41
Resim 3.33 Ahi Elvan Cami minberi ve yan aynalık süslemeleri.....	41
Resim 3.34 Ahi Elvan Cami minber ön yüzü.....	42
Resim 3.35 Doğu kapı.....	43
Resim 3.36 Kuzey kapı.....	43
Resim 3.37 Minare.....	44
Resim 3.38 Mihrap.....	46
Resim 3.39 Mihrap.....	46
Resim 3.40 Mihrap tepelik.....	47
Resim 3.41 Mihrap çerçeve ve kenar bordürler.....	49
Resim 3.42 Mihrap bordür detay.....	49
Resim 3.43 Mihrap alınlık.....	50

Resim 3.44 Mihrap alınlık ve köşelik.....	51
Resim 3.45 Mihrap köşelik ve köşelik detay.....	52
Resim 3.46 Kavsara ve kavsara detay.....	52
Resim 3.47 Nişin alt kısmı.....	53
Resim 3.48 Nişin alt kısmı detay ve yazı kuşağı.....	54
Resim 3.49 Sütun başlığı.....	54
Resim 3.50 Sütun gövde.....	55
Resim 3.51 Sütun başlık, gövde ve kaide.....	55
Resim 3.52 Alaeddin Cami.....	58
Resim 3.53 Alaeddin Cami.....	58
Resim 3.54 Alaeddin Cami doğu cephesi.....	58
Resim 3.55 Alaeddin Cami harimi ve ahşap tavanı.....	59
Resim 3.56 Alaeddin Cami minberi ve yan aynalık süslemeleri.....	59
Resim 3.57 Alaeddin Cami avlusundaki mihrap.....	61
Resim 3.58 Alaeddin Cami avlusundaki mihrap.....	61
Resim 3.59 Mihrap nişi ve sütunceler.....	65
Resim 3.60 Kavsara ve sütun başlıkları detay.....	65
Resim 3.61 Mihrap nişi.....	65
Resim 3.62 Ahi Yakup Cami	67
Resim 3.63 Cami kapısı ve tamir kitabesi.....	67
Resim 3.64 Son cemaat yeri.....	68
Resim 3.65 Son cemaat yeri mihrap	69
Resim 3.66 Son cemaat yeri mihrap.....	69
Resim 3.67 Son cemaat yeri mihrap detay.....	69
Resim 3.68 Harim mihrap 1969.....	71
Resim 3.69 Harim mihrap 1996.....	71
Resim 3.70 Harim mihrabı.....	72
Resim 3.71 Mihrap bordürler.....	74
Resim 3.72 Bordür ve köşelik detay.....	74
Resim 3.73 Bordür detayları.....	74
Resim 3.74 Mihrap alınlık.....	75
Resim 3.75 Köşelik ve kavsara.....	76
Resim 3.76 Köşelik detay.....	76
Resim 3.77 Kavsara altında yer alan yazı kuşağı.....	76
Resim 3.78 Kavsara detay.....	77
Resim 3.79 Nişin alt kısmı.....	77
Resim 3.80 Sütun yerine yapılan parça detay.....	78
Resim 3.81 Saraç Sinan Cami.....	79
Resim 3.82 Saraç Sinan Cami 1960.....	79
Resim 3.83 Saraç Sinan Cami son cemaat yeri.....	80
Resim 3.84 Saraç Sinan Cami son cemaat yeri mihrabı ve cami giriş kapısı.....	81
Resim 3.85 Mihrap onarım öncesi 2007.....	82
Resim 3.86 Mihrap onarım sonraları.....	82
Resim 3.87 Saraç Sinan Cami mihrap.....	82
Resim 3.88 Saraç Sinan Cami mihrap.....	83
Resim 3.89 Kuyulu Cami.....	85
Resim 3.90 Kuyulu Cami minaresi 1926 yılı.....	86
Resim 3.91 Caminin güneydoğu cephesi ve pencere düzeni.....	86
Resim 3.92 Kuyulu Cami kapısı.....	87

Resim 3.93 Kuyulu Cami kapısı.....	87
Resim 3.94 Baklacı Cami kapı.....	90
Resim 3.95 Baklacı Cami kapı.....	90
Resim 3.96 Baklacı Cami kapı süsleme detay.....	90
Resim 3.97 Kızılbey Cami ve türbesi	93
Resim 3.98 Kızılbey Cami ve türbesi.....	93
Resim 3.99 Minbere ait parçalar	94
Resim 3.100 Kızılbey Cami kapısı.....	95
Resim 3.101 Yeşil Ahi Cami cephe düzeni, tavanı ve mihrabı.....	97
Resim 3.102 18. Yüzyıl dönemini yansıtan mihrap.....	98
Resim 3.103 Beypazarı Sultan Alaeddin Cami Osmanlı dönemine aitlik gösteren mihrabı.....	100

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

b.	: bin, ibn
cm	: Santimetre
çev.	: Çeviri
D.T.C.F.	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
ed.	: Editör
H	: Hicrî
Kat.	: Katalog
M	: Miladi
m	: Metre
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
vd.	: ve diğerleri

1. GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Konusu

Mihrap, işlevselliği ile birlikte sembolik açıdan da İslam dininde önemli bir yere sahiptir. İslamiyetin ilk başlarında basit bir nişten ibaret olan mihrap, zamanla belirli bir cephe düzeni oluşturacak biçimde şekillenerek, tasarım ve tezyinat açısından devrin ve bölgenin en önemli unsuru haline gelmiştir.

Çalışmanın konusu Türkiye Selçuklu döneminde Ankara ve çevresindeki camilerin mihraplarının yazı ve süsleme bakımından incelenmesidir. Konunun kaynağı olan Ankara, coğrafi konumu ile etkileşime oldukça açıktır. Geçmişten günümüze kadar da kültürel etkileşimi devam etmiştir. Ayrıca Türkiye Selçuklu dönemi mimarisi yeni bir sentez olarak ortaya çıkmakla beraber Orta Anadolu'nun merkezini oluşturan Ankara ilindeki camileri de etkilemiştir. Ankara mihrapları hakkında bazı çalışmalar yer almaktadır. Fakat bu çalışmalarda Türkiye Selçuklu dönemine ait Ankara mihrapları kategorisindeki ele alınan camiler, tarihlerinin kesin olarak bilinmemesinden ötürü değişiklik göstermektedir.

1.2 Araştırmanın Amacı, Önemi ve Yöntemi

Selçuklu dönemi mimarisi yeni bir sentez olmakla birlikte Ankara'da ki cami mihraplarını da etkilemiştir. Bu mihraplar ayrı ve kapsamlı bir şekilde alınabilecek özelliktedir. Selçuklu Dönemine ait Ankara'da ki cami mihraplarının inşa tarihlerinin belirlenip bu mihraplar hakkında detaylı bilgi veren bir çalışma yoktur. Yapılan çalışmalarda mihrapların inşa tarihlerinde farklı görüşler vardır. Amacımız bu sorunu ortadan kaldırmak, eksikliği gidermek ve İslam sanatına katkı sağlamaktır.

Türkiye Selçuklu dönemine ait Ankara'daki cami mihrapları ele alınırken, güncel hallerine dair bilgiler yer almamaktadır. Bu camilerde saha çalışması yapılarak güncel halleri çalışmaya aktarılmış ve çalışma ayrı bir önem kazanmıştır.

Tez yazımından önce ilk sorun belirlenmiştir. Ardından çözüm niteliği taşıyan bilgiler toplanmış, veri analizi yapılmıştır. Sonrasında ise saha çalışması gelmiştir. Saha çalışmasında yapılar ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Tüm mihrapların ve camilerin fotoğrafları profesyonel makine ile çekilmiş olup bu fotoğraflar tezde ilgili metinden sonra eklenmiştir. Cami mihraplarının şemaları ölçülere oranla çizilmiştir ve tezin EKLER kısmına konulmuştur. Ayrıca Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşiv çalışmalarından yararlanılmış, Ankara Millet Kütüphanesi ve Ankara Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinden faydalanılmış, Ankara Etnografya Müzesi'ne gidilip ilgili eserler incelenmiş, pek çok yüksek lisans tezi, doktora tezi, ansiklopedik maddeler, sözlük, dergi ve makalelerden yararlanılmıştır. Elde edilen bilgiler dipnotta İSNAD 2 sistemine göre yazılmıştır. Sonrasında ise benzer çalışmalara bakılarak ne tür şekilde inceleme yapılacağı hususunda bilgi sahibi olunmuştur.

1.3 Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışma beş bölümden oluşmakta olup, birinci bölümde giriş yer alır. Burada çalışmanın konusu, amacı, sınırlılıkları gibi hususlara ve Türkiye Selçuklu Dönemi mimarisine değinilmiştir. İkinci kısımda Türkiye Selçukluları döneminde Ankara yer alır. Üçüncü kısım olan ve tezin ana hattını meydana getiren katalog kısmında 10 adet cami ele alınmıştır. Bu camilerden 5 tanesi cami günümüzde mevcut olan Ahi Şerafettin (Arslanhane) Cami, Ahi Elvan Cami, Sultan Alaeddin Cami, Ahi Yakup Cami ve Saraç Sinan Cami'dir. 3 tanesi günümüzde mevcut olmayan Kuyulu (Eski Hocapaşa) Cami, Baklacı Cami ve Kızılbey Cami'dir. 2 tanesi ise ilk Selçuklular döneminde yapıp sonradan yıkılan ve yerine başka dönemlerde yapılan cami olarak kategorize edilmiştir. Bu camiler Yeşil Ahi Cami ve Beypazarı Sultan Alaeddin Cami'dir. Ele alınan cami mihrap elemanları yukarıdan aşağıya ve dıştan içe doğru bir sıra ile ele alınmıştır. Bu konuda Ö. Bakırer'in "Anadolu Mihrapları" adlı eserinden yararlanılmıştır. Katalog bölümünden sonra dördüncü bölüm olan değerlendirme bölümü yer alır. Burada mihrabın yapıdaki yeri ve konumu, malzeme ve teknik, mihrap elemanları, levha ve kalıp boyutları, mihraplarda süsleme ve tarihlendirme başlıkları vardır. Bu başlıkların sınıflandırılmasında B. Eskici'nin "Ankara Mihrapları" adlı eserinden yararlanılmıştır. Son olarak beşinci bölümde ise sonuç kısmı yer alır.

Türkiye Selçuklu Dönemi mimarisine bakıldığı zaman medreseler, hanlar, türbeler ve camilerin inşa edildiği görülür. Bu çalışmada sınırlandırmaya gidilip Türkiye Selçuklu dönemine ait Ankara ili ve çevresindeki camilerin mihrapları ele alınmıştır. Ayrıca bu mihraplar yazı ve süsleme bakımından incelenmiş olup caminin diğer unsurlarından biri olan minbere, üzerindeki kitabe ve tezyinatın tarihlendirmede yardımcı olmasından dolayı kısaca değinilmiştir.

1.4 Konuyla İlgili Yapılan Çalışmalar

Ankara’da inşa edilen pek çok yapı türü tek veya toplu bir şekilde ele alınıp incelenmiştir. Fakat Selçuklu dönemine ait Ankara’daki cami mihraplarını toplu bir şekilde ele alan bir çalışma yoktur. Bununla beraber mihrapların bazıları araştırmacılar tarafından sanat tarihi kitaplarında veya makalelerde inceleme konusu olmuş ve farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır.

Ankara ilinin siyasi tarihi ile birlikte yapıların kitabeleri ve tarihleri hakkında bilgiler veren eserlerin en başında M. Galib’in Osmanlıca yazılmış “Ankara I” (1341) ve “Ankara II” (1928) adlı eserleri gelmektedir. E. Mamboury’nin “Guide Touristque” (1933) adlı eseri, N.C. Gülekli’nin “Ankara” (1948) adlı eseri, A. Galanti’nin “Ankara Tarihi” (1951) adlı eseri ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi’nde henüz yayımlanmamış M. Y. Akyurt’un “Ankara Kitabeleri” (1942) adlı eseri gelmektedir.

G. Öney’in “Ankara Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları” (1971) adlı eseri, İ.H. Konyalı’nın “Ankara Camileri” (1978) adlı eseri, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün yayımladığı “Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I” (1983) adlı eser ve B. Eskici’nin “Ankara Mihrapları” (2001) adlı eseri daha çok mimari ağırlıklı katalog çalışması olup, genel bilgilere ve kısa mihrap tanıtımlarına yer verilmiştir.

K. Otto-Dorn’un “Der Mihrab Der Arslan Hane Moschee in Ankara” (1956) adlı eseri çalışmamızı doğrudan etkileyen ve Ahi Şerafettin Cami mihrabını ayrıntılarıyla ele alan bir çalışmadır. Ayrıca G. Öney’in “Ankara Arslanhane Cami” aslı eserinde de cami hakkında bilgiler hususunda yararlanılmıştır.

Y. Demiriz'in "Osmanlı Mimarisinde Süsleme-Erken Devir" (1972) adlı eserinde 14. ve 15. Yüzyıllardaki Ankara'daki alçı mihrap süslemelerinden bahsetmekte olup önemli bir çalışmadır.

Ö. Bakırer'in "On Üç ve On Dördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları" (1976) adlı eserinde Ankara'dan yalnızca iki mihraba yer vermiş olup, mihrapların inceleme sırasında yararlanılmış olan başlıca eserlerden biridir.

Ele alınan konu ile yakından ilgili çalışmalar dışında pek çok araştırmacıların Ankara'da ki Selçuklu dönemindeki sosyal, siyasi gibi gelişmeleri içeren çalışmaları mevcuttur. Bu çalışmalara, araştırmamızın doğrudan konusu olmamasından dolayı ara ara başvurulmuştur.

1.5 Türkiye Selçuklu Dönemi Mimarisi

Türkiye Selçuklu mimarisi, Ön Asya ve İran'da gelişmiş olan Büyük Selçuklu mimarisinin devamı olmakla birlikte Anadolu'nun yerli sanatlarından da etkilenecek değişim gösteren bir mimaridir.¹ Büyük Selçuklu mimarisi, önceden kurulmuş olan Karahanlı sanatının esasları üzerine gelişim göstermiştir. Miladi öncesi yıllara dayanan Türk kültür ve sanatının parlak dönemi, Karahanlılarla İslam temeline dayandıktan sonra gerçekleşmiştir. Bu gelişme ile bütün Türk sanatı dönemleri, bağlarını kaybetmeden devam etmiştir.²

Büyük Selçukluların mimari tarzını devam ettiren Türkiye Selçukluları, feth ettikleri ülkelerde karşılaştıkları mimari eserlerin, kullandıkları yerli mimarların ve ustaların etkileriyle her bölge de ayrı bir üslupta binalar inşa etmişlerdir. Bu suretle Anadolu'ya ait yeni bir Türk üslubu oluşturmuşlardır.³ Bu üslupta Bizans ve antik dönemi malzemesinin enteresan bir şekilde ortaya konulmasının yanı sıra Orta Asya göçebe sanatı ve Anadolu Selçuklu öncesi İslam sanatının öğelerinin daha ağır bastığı görülür.⁴ Ayrıca inşa ettikleri yapıları kendi sanatlarının motifleri ile çeşitli malzeme ve tekniklerle yorumlamışlardır. Böylece Anadolu'da Selçuklu sanatı 13.

¹ Celal Esat Arseven, *Türk Sanatı Tarihi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1955), 1/89.

² Oktay Aslanapa, "Anadolu Selçuklu Sanatı", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi Bildirileri* (Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırma Merkezi Yayını, 2001), 1/43.

³ Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, 1/89.

⁴ Gönül Öney, "Anadolu Selçuk Mimarisinde Antik Devir Malzemesi", *Anadolu* 12 (Ocak 1968), 17.

yüzyılda, daha önce ve sonraki yüzyıllar arasında bağ oluşturan en parlak halka olarak Türk sanatını devam ettirmişlerdir.⁵ 13. yüzyıldan itibaren devamlı gelişen Selçuklu mimarisi, 14. yüzyılın başında da kuvvetli bir şekilde devam etmiştir.⁶ 15. yüzyılda ise Osmanlı siyasi birliği başlamış ve Anadolu Selçuklu mimarisindeki yapı tipleri bu dönemin yeni buluşlarıyla yeni stiller ile ilerleme göstermiştir. Bunun sonucunda üstün ve başarılı anıtsal yapıların kuruluş evresine geçilmiştir.⁷

Anadolu Selçuklu dönemine ait başlıca yapılar camiler, medreseler, kaleler, türbeler ve hanlardır.⁸ Selçuklu cami yapılarının en eski tipinin menşei tam olarak belli değildir. Bu yapılar dört köşeli ve üzeri düz bir çatı ile örtülü yapılardır. Çatıyı birçok sütun taşır. Osmanlı fethi ile Anadolu, Mısır ve Suriye’de kubbeli yapılar kullanılmıştır.⁹

Genelde duvarları yüksek olmayan ve dört köşeli plana sahip olan bu camilerin düz çatıları uzun ve kalın ağaçtan hatıllardan¹⁰ meydana gelir. Bu çatıyı iç kısımdan çeşitli şekillerdeki dayanaklar taşır. Bu sütunlar bazen o kadar fazladır ki orman halini anımsatır.¹¹ Anadolu’da inşa edilen bu ahşap direkli camiler genelde İç Batı ve Orta Anadolu’da toplanmıştır. Antik çağa ait mermer başlıklı ahşap sütunlara sahip olan Ankara Arslanhane Cami’nin zengin profilli yastıklar ve ahşap kirişleri¹² taşıyan yağlıboya ile boyalı ahşap sütunların sütun başlıklarında Roma başlıklar kullanılmıştır. Yine Ankara’da 14. yüzyıllarının sonlarında yapılan Ahi Elvan Cami’nin 12 ahşap sütun başlıklarında dor ve korint tipi Roma başlıklar kullanılmıştır. Ahşap sütunlu mescit ve cami bakımından Ankara zengin ve merkezi bir teşkil eder.

Sonuç olarak ahşap sütunlu cami mimarisinin ilk örneklerine Anadolu’da 12. yüzyıl sonu yahut 13. yüzyılın başlarında rastlanır. Bu cami türü 13. yüzyılın ikinci

⁵ Şerare Yetkin, “Anadolu Selçuklularının Mimari Süslemelerinde Büyük Selçuklulardan Gelen Bazı Etkiler”, *Sanat Tarihi Yıllığı* 2 (1968), 48.

⁶ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1989), 118-195.

⁷ Mahmut Akok, “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Geleceğin Türk Sanatına Kaynak Olan Varlıklar”, *Malazgirt Armağanı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972), 216.

⁸ Halil Ethem, *Anadolu Selçuklu Devrinde Mimari ve Tezyini Sanatlar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1947), 7.

⁹ Ethem, *Anadolu Selçuklu Devrinde Mimari ve Tezyini Sanatlar*, 7.

¹⁰ Hatıl: Ağırlığı yatay dağıtmak için kullanılan ahşap, tuğla veya beton ögesi.

¹¹ Ethem, *Anadolu Selçuklu Devrinde Mimari ve Tezyini Sanatlar*, 8-9.

¹² Kiriş: Döşmeden gelen ağırlığı düşey taşıyıcılara aktaran eğilmez, dayanıklı strüktür.

yarısında gelişmiş, bir taraftan Orta Asya geleneği devam ettirilirken bir taraftan da bademli stalaktitli¹³ taş süslemesi ahşaba intikal ettirilerek, gerek ağaç oyulmak gerekse işlenmiş küçük parçalar çiviyle çakılarak Anadolu'ya özgü bir mimari ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı Anadolu mimari sentezi tartışılırken, ahşap sütunlarından meydana gelen iç mekânı, mahalli geleneğin Türk mimarisini etkilemesinden ziyade Türk yapı geleneğinin Anadolu mimarisine bir katkısı şeklinde kabul edilir.¹⁴

Selçuklu dönemi taş süslemesi ile Büyük Selçuklu dönemi yapılarının içini, mihraplarını süsleyen alçı dekor arasında büyük bir birlik vardır. Özellikle daha erken tarihli istisnalar karşısında, 13. yüzyılın sonu ve 14. yüzyıl İlhanlı mimarisinde varılan coşkun formlar ve biçimlerle Anadolu Selçuklu örneklerinin paralelliği belirgindir. İran alçı bezemeleri ile Anadolu taş süslemeleri arasındaki benzerlik daha çok bitkisel desenlerde, yuvarlak hatlı nesih ve sülüs yazılarda görülür. Anadolu taş işçiliğindeki geometrik kompozisyonlar, geçme ağlar, kufi yazılar, bordürler gibi desenler İran bölgesi Selçuklu mimarisindeki tuğla süslemesinin taşta uygulanmış ve yeni malzemenin getirdiği güçlükler sebebiyle yeni bir kimlik ve derinlik kazanmış halidir. Yani diyebiliriz ki, Anadolu taş süslemesinin ana kaynakları İran Bölgesi Büyük Selçuklu alçı, tuğla ve terrokota baskı bezemesine dayanır.¹⁵

Anadolu Selçuklu mimarisinde bir diğer kullanılan unsur alçıdır. Selçuklu mimarisinde detay sanatı olarak ele alınan alçı işleri ve malakari süsleme vardır. Örneklere bakıldığında birçok yapının iç mimarisinde sıvalı yüzeylerin malakari¹⁶ yöntem ve kabartmalı mukarnaslarla süslendiği görülür.¹⁷ Ayrıca alçı örneklerde uygulanan teknik, süslenecek yüzeyler ile seçilen süsleme kompozisyonları arasında bir bağlantı vardır. Kalıplama tekniği ile yapılan mihraplarda köşelik yüzeyleri ve mihrap nişi, duvar kaplamalarındaki panolar gibi geniş yüzeylerde genellikle geometrik kompozisyonların kullanıldığı görülür. Oyma tekniği ile yapılan motiflerde yüksek kabartma kullanılmıştır.¹⁸ Ankara Arslanhane Cami mihrabında

¹³ Stalaktit: Mukarnas. Prizma biçiminde küçük bindirmelik. Aynı zamanda süs unsuru.

¹⁴ Kuran, "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", 186.

¹⁵ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, 12-13.

¹⁶ Malakari: Duvar kabartma sanatı.

¹⁷ Akok, "Geleceğin Türk Sanatı", 215.

¹⁸ Abdullah Karaçağ, "Alçı Sanatı", *Anadolu Selçuklu Dönemi ve Beylikler Dönemi Uygarlığı* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006), 502-503.

alçı bordürler ve satırlar¹⁹ İran Selçuklu etkisi ile yapılmış olup oyma tekniği kullanılmıştır.²⁰ Arslanhane Cami mihrabında oyma tekniği ile yapılan yazılı alçı bordüründe çok katlı dekor görülür. Girift arabesk zemin üzerinde yer alan nesih yazı bordürü İran alçıların etkisi ile yapılmıştır. Çok katlı alçı dekor Anadolu Selçuklu alçı, ahşap, taş ve yalancı perspektifle çini mozaikin paralellerini oluşturur.²¹

İran'da Rey Medresesi'nin alçı panolarında çeşitli stilize²² yapraklar, süzgeç gibi delikler ile ilginç kompozisyonlar yer alır. Bu alçı stili İran aracılığıyla Anadolu'ya gelmiş ve Selçuklu eserlerinde görülmeye başlanmıştır. Ankara Arslanhane Cami mihrabında bu stiller yer alır. Mihrabın tepesindeki bitkisel desende ve ejderi andıran dekorda, alınlıkta yer alan alçı rozette palmet ve çiçeklerin üzerleri süzgeç gibi delikli olması ile İran alçıları etkisini gösterir.²³

Anadolu Selçuklu döneminde alçı bitkisel, geometrik, yazı, mukarnas ve figürlü süslemelerde kullanılmıştır. Bitkisel kompozisyonları oluşturan motifler, palmet²⁴, rumi²⁵, kıvrımdallar, lotüs²⁶, çınar yaprağı ve çeşitli yapraklar, rozet şeklinde çiçekler, nadiren hatayi üslupta işlenen şakayık, narçiçeği, gül goncaları ve güldür. Geometrik kompozisyonlar ise zencerek²⁷, çokgenler ve dairelerin kesişmesiyle oluşur. En çok altıgenler ve kırık çizgilerle altıgenlerin merkezinde altı köşeli yıldızlar oluşan düzen kullanılmıştır. Bu geometrik düzen, Ankara yapılarının çoğunun mihrap köşeliğini süslemelerde kullanılmıştır. Alçı süslemelerde yazı, duvar kaplamalarının yanında özellikle mihrapların bordür ve alınlık süslemelerinde kullanılmıştır. Genelde sülüs ve nesih hattının kullanıldığı yazı kompozisyonları, bitkisel zemin üzerine yazılmış ve harfler yuvarlak yüzeydedir. Bordürlerde kelime-i tevhid yazılı levhalar tekrarlanmış olup kufi yazıya pek tercih edilmemiştir. Yazı kadar olmasa da alçı süslemelerde mukarnaslarda yer alır.²⁸

¹⁹ Satır: Pürüzsüz yüzey.

²⁰ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, 84.

²¹ Gönül Öney, "İran'da Erken İslam Devri Alçı İşçiliğinin Anadolu Selçuklu Sanatında Akisleri", *Belleten* 37/147 (Temmuz 1973), 265.

²² Stilize: Üsluplaştırma. Karakterini kaybetmeden, basitleştirilerek şematik hale getirilen motif.

²³ Öney, "İran'da Erken İslam Devri Alçı İşçiliğinin Anadolu Selçuklu Sanatında Akisleri", 261.

²⁴ Palmet: Palmiye dalı.

²⁵ Rumi: Üsluplaştırılmış yaprak, filiz ve hayvan öğeleri.

²⁶ Lotüs: Lotüs çiçeği.

²⁷ Zencerek: Zincirleme halkalara verilen isim. Süs unsuru.

²⁸ Karaçağ, "Alçı Sanatı", 503-505.

Avrupalı âlimlerin hepsi Anadolu çini tezyinatının temelini İran'da olduğunu iddia etmişlerdir.²⁹ İran Selçuklu sanatının tuğla süslemelerinde çini sanatının bulunması da bir delil teşkil eder.³⁰ Türkler Anadolu'ya geldiklerinde bu tezyinat olmayıp geldikleri memleketten kendileri ile beraber getirmişlerdir.³¹ Anadolu Selçuklu öncesi İslam mimarisinde kısıtlı olan çini sanatının ilk büyük aşaması, 13. yüzyılda Anadolu Selçuklu döneminde gerçekleşmiştir. Eserleri çiniyle tezyin etme yüzyıllar boyunca giderek zenginleşmiş ve İslam mimarisinin ana süs unsuru olmuştur.³²

Selçuklu dönemi çini sanatında kullanılan motifler, zengin ve çeşitlidir.³³ İç mimaride kemerlerde, pencerelerde, eyvanlarda, mihraplarda, kubbede, kubbe geçişlerinde, duvar ve zemin yüzeylerinde kullanılmış olup dış mimaride ise kemerlerde, kubbe kasnaklarında, girişlerde, minarelerde, pencerelerde ve cephe yüzeylerinde dekorasyon amaçlı kullanılmıştır.³⁴

Selçuklu dönemi çini mozaik mihrapları, Anadolu'nun İslam mimarisine kazandırmış olduğu büyük bir yeniliktir. Bu mihraplar mor, firuze, lacivert çini parçalarıyla geometrik, bitkisel desenler, nesih ve kufi yazılar oluşturularak bezenir. Nişlerin kavsarasında³⁵ yer alan mukarnaslar da çini mozaik ile bezenmiştir.³⁶

Selçuklu mimarisinde ağaç işçiliği de vardır. Selçuklular klasik bir sanat icra etmelerinin yanında sert ağaç işlemede de maharetli ve başarılı sanat ürünlerini ortaya koymuşlardır.³⁷ Orijinal üslup ortaya koydukları ahşap işçiliği, Beylikler döneminde de devam etmiştir. Günümüze kadar özellikle cami ve mescitlerdeki minberler, rahleler, korkuluklar, kapı ve pencere kanatları, girişler konsollar, sütun başlıkları ulaşmıştır. Özellikle ceviz, sedir, elma, armut, abanoz ve gül ağacından yapılan ve işlenen ahşap malzeme de farklı tekniklerin uygulandığı görülür.³⁸

²⁹ Ethem, *Anadolu Selçuklu Devrinde Mimari ve Tezyini Sanatları*, 18.

³⁰ Yetkin, "Anadolu Selçuklularının Mimari Süslemelerinde Büyük Selçuklulardan Gelen Bazı Etkiler", 44.

³¹ Ethem, *Anadolu Selçuklu Devrinde Mimari ve Tezyini Sanatları*, 18.

³² Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, 93-97.

³³ Şerare Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1972), 175.

³⁴ Leyla Yılmaz, "Çini Sanatı", *Anadolu Selçuklu Dönemi ve Beylikler Dönemi Uygarlığı* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006), 507.

³⁵ Kavsara: Kavislerden oluşan eğik tonoz bölümüdür.

³⁶ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, 97.

³⁷ Akok, "Geleceğin Türk Sanatı", 214.

³⁸ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, 137.

Anadolu Selçuklu dönemi mimari yapılarını süsleyen yazılar kullanılması temel kural oluşturmakla beraber dini yayma amacı taşır. Mimari yapıların taç kapısı, kapı kanatları, son cemaat yerinin pencere alınlıkları, mihrap, türbe sandukaları, minare yüzeyleri hat ile süslenmiştir. Bu süslemelerin özellikleri yanında, okuyanlara mesaj vermek amacıyla Kuran-ı Kerim'den ayetler, Esmâ-i Hüsnâ'lar, Kelâm-ı Kibarlar, hadisler arasından seçilen metinler, dua içeren bu hatlar, taş, tuğla, mermer, mozaik çini, alçı, ahşap üzerine tek veya birkaç satır halinde kufî, celi sülûs, muhakkak, makilî hat türü kullanılarak farklı teknikler ile yazıldığı görülür.³⁹

Anadolu Selçuklu dönemine ait caminin unsuru mihraplarda tepelik, kenar bordürler, köşelik, alınlık, mihrap nişi ve sütunceler bezeme açısından en yoğun olan kısımlardır. Erken dönem mihrap örneklerinde daha sade ve geometrik desen hâkimdir. 13. yüzyılın ikinci yarısında ise geometrik desen ile beraber tamve yarım palmetli arabeskler, kıvrımlar meydana getiren sarmaşıklar, çift kat görünümü veren dekor, yuvarlak hatlı nesih yazı şeritleri oldukça fazlalaşır. Firuze, lacivert ve patlıcan moru satırlar çoğalır. 13. yüzyılın sonuna doğru ise Ankara Arslanhane Cami mihrabı çini mozaik satırların ve ustalıkla işlenen kabartmalı alçıların birlikte kullanılması bir örnektir.⁴⁰

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Selçuklular Anadolu'da Bizans, Ermeni ve Antik sanatla karşılaşmış ve yaratıcı özelliklerinden ziyade beraberlerinde getirdikleri İslam sanatı ve Orta Asya gelenekleriyle orijinal bir üslup ortaya koymuşlardır. Bu üslupta antik malzemelerin farklı şekilde ortaya konulmasından ziyade Orta Asya göçebe sanatı ve Anadolu Selçuklu öncesi İslam sanatının öğeleri daha çok ağır basmıştır.⁴¹ Ayrıca Selçuklu sanatı, 13. yüzyılın son yarısında İlhanlı baskısına rağmen önemli eserler ortaya koymuştur. Fakat Selçuklu devleti 1308 yılında yıkılmış olup 14. yüzyılın başlarında Selçuklu mimarisinin canlılığı devam etmiştir. 14. yüzyılın sonlarına kadar Selçuklu mimari üslubu etkisini sürdürmüş ve beraberinde o zamanlarda

³⁹ Zübeyde Cihan Özsayiner, "Mimaride Yazı", *Anadolu Selçuklu Dönemi ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, ed. Ali Uzay Peker-Kenan Bilici (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006), 2/487-489.

⁴⁰ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, 98.

⁴¹ Öney, "Anadolu Selçuklu Mimari", 17.

kurulan birçok Türk devletleri ve beylikleri, bu Selçuklu sanatı üzerine yeni üsluplar ilave ederek Osmanlı mimarisinin parlak gelişiminde rol oynamışlardır.⁴²

⁴² Aslanapa, “Anadolu Selçuklu Sanatı”, 1/48.

2. TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE ANKARA

Türkiye'nin başkenti olan Ankara şehri, 32° 49' boylamı ve 39° 56' kuzey enlemleri üzerindedir⁴³ ve şehrin bulunduğu alan, dağlık-ormanlık Kuzey Anadolu ile kurak Konya Ovası arasında geçiş bölgesini oluşturur.⁴⁴ İç Anadolu'nun kuzeybatısında Sakarya nehrinin sağ tarafında Ankara çayının geçtiği ovanın doğusunda yer alır. Ankara kalesinin yer aldığı tepe 978 m.'dir ve bu tepe, ovidan 120 m. civarında yüksekte yer alır.⁴⁵ Ayrıca kuzeyinde Bolu, Çankırı; doğusunda Kırıkkale, Kırşehir; güneydoğusunda Aksaray; güneyinde Konya; batısında ise Eskişehir illeri ile komşudur. Ankara'nın etrafında kuzeyde Çubuk Ovası (940 m.), güneyde Mogan Gölü (954 m.), doğuda Hasanoğlan Ovası (1100 m.) ve batıda Engürü Vadisi (835 m.) yer alır.⁴⁶

Ankara kelimesinin manaları hakkında farklı görüşler vardır. Birinci görüş, Galatyalıların Asya'ya geldikleri zaman Mısırlılarla savaştıkları ve ellerine geçen mısır gemilerinin çapalarını, zafer ganimeti olarak ele aldıkları için⁴⁷ “gemi çapası” manasına gelen “Anküra”⁴⁸ ismini vermişlerdir. Bir diğer görüşe göre ise şehre “Engürü” denilmeye başlanmıştır. Bu sözcük Farsça “engür” (üzüm) kelimesinden geldiği söylenir. Diğer taraftan Ankara Kalesi “angarya” ile yapılmış olup angaryanın giderek bozulmasından dolayı “Engürü” sözcüğü olduğu savı vardır.⁴⁹

Ankara'da egemenlik kuran devletlerin başında gelen Hititler gelir.⁵⁰ Sonrasında Frigler Devleti, Hitit Devleti'nin yıkılmasının ardından Ankara ve çevresinde yeniden siyasal birliklerini kurmuşlardır.⁵¹ Friglerin Ankara'sının Hitit kalesi yerine kurulmuş olabileceği düşünülmektedir.⁵² Lidyalılar devleti ise, Frig devletinin

⁴³ Ernest Mamboury, *Ankara Gezi Rehberi*, ed. Çağrı Eroğlu, çev. Fatma Akbulut vd. (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2014), 41.

⁴⁴ “Ankara (Yeryüzü Şekilleri)”, *Yurt Ansiklopedisi*, ed. Yücel Yaman (İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1981), 1/511.

⁴⁵ Besim Darkot, “Ankara”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978), 1/437.

⁴⁶ Mamboury, *Ankara*, 46.

⁴⁷ Avram Galanti, *Ankara Tarihi* (İstanbul: Tan Matbaası, 1951), 7.

⁴⁸ “Ankara (Ankara Adının Kaynağı)”, *Yurt Ansiklopedisi*, ed. Yücel Yaman (Anadolu Yayıncılık, 1981), 1/523.

⁴⁹ “Ankara (Ankara Adının Kaynağı)”, 1/523.

⁵⁰ Mamboury, *Ankara*, 55-62.

⁵¹ “Ankara (Ankara'da Egemenlik Kuran Devletler)”, *Yurt Ansiklopedisi*, ed. Yücel Yaman (İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1981), 1/523.

⁵² Darkot, “Ankara”, 1/440.

yıkılışından sonra tüm bölgeyi ele geçirmiş olup Ankara’da bu devletin sınırların içerisinde kalmıştır.⁵³

Galatlar, İslamiyet öncesi üçüncü yüzyıl sonlarından başlayıp, Ankara şehrinin bölgesel ilişkilerini ve kuruluşunu önemli ölçüde etkilemiştir. Galatlar, yerleşim yerlerini savunma odaklı seçerek tepeler ve kaya çıkıntıları üzerine kurmuşlardır.⁵⁴

Ankara şehrinde tekrar siyasi birliği sağlayan Romalılar olmuştur.⁵⁵ Galatlar döneminde tepeden aşağıya doğru yayılan Ankara şehri, artık kuzey ve kuzeybatı yönünde ilerlemiş, Bent deresi içinde genişlemiştir. Roma döneminde Ankara ili Anadolu’nun en medeni şehirlerinden biri haline gelmiştir.⁵⁶

Bizans devletinin hâkimiyeti ile Ankara şehri, sekizinci yüzyılın başına kadar olan dönemde, 708 senesinde başlayan büyük Arap akınlarından dolayı zarar görmüştür. Ankara şehri, 1071 yılında Malazgirt yakınlarında, Selçuklu hükümdarı Sultan Alp Arslan ile İmparator Romen Diyojen arasında yaşanan ve Bizanslılar adına yıkıcı olan savaş neticesinde ele geçirilmiş ve 1073 yılında tehdit altında olmasına rağmen Bizans hâkimiyetinde kalmaya devam etmiştir. Şehrin kim tarafından alındığı kesin olarak bilinmemekle beraber, bir Selçuklu hükümdarı tarafından veya Selçukluların kumandanlarından biri tarafından Türk kökenine sahip bir beylik tarafından alındığı varsayılmaktadır.⁵⁷

Selçuki dönemine bakıldığında Ankara, 1143 yılında Konya sultanı I. Kılıç Arslan’ın oğlunun elinde idi. 1156’da I. Rükneddin Mesud’un ölümü ile oğlu Süleyman Şah Ankara ile Çankırı’yı almış fakat hâkimiyetini çok fazla sürdüremeden II. İzzeddin Kılıç Arslan, Ankara’yı ele geçirmiştir. II. Kılıç Arslan 1174 senesinde Danişmend’in soyundan gelen herkesin topraklarını ele geçirmiş ve Danişmendlilerin son hükümdarını zehirlemiştir. Otuz iki yıllık hükümdarlık süren II. Kılıç Arslan, topraklarını on bir oğluna paylaşmıştır. Oğullarından biri olan Gıyaseddin Mesud Ankara Sultanı olmuştur. Kardeşlerinden I. Keyhüsrev ve II. Rükneddin

⁵³ “Ankara (Ankara’da Egemenlik Kuran Devletler)”, 1/524.

⁵⁴ “Ankara (Ankara’da Egemenlik Kuran Devletler)”, 1/526.

⁵⁵ “Ankara (Ankara’da Egemenlik Kuran Devletler)”, 1/526.

⁵⁶ Darkot, “Ankara”, 1/440.

⁵⁷ Mamboury, *Ankara*, 68-69.

Süleyman'dan kendini bağımsız kılmıştır. Fakat Rükneddin 1204 yılında Ankara'yı almış ve Mesud'u idam ettirmiştir.⁵⁸ Keyhüsrev, Bizanslarla yaptığı savaşta ölmesinden dolayı oğulları olan Alaeddin Keykubat ve İzzeddin Keykavus arasında taht kavgası başlamıştır. Alaeddin Keykubat kardeşinin tuzak hazırladığını öğrenince Ankara'ya gelmiştir, Keykavus ise Konya'da tahta çıkmıştır. Keykavus sonradan kardeşini tehdit olarak görmüş ve Ankara üzerine yürümüştür. Alaeddin Keykubat ile yeniden antlaşma yapılmış olup Keykubat'ın hayatı bağışlanmıştır ve Malatya'da Minşar Kalesi'ne hapsedilmiştir. Keykavus ise Konya'ya geri dönmüştür. Keykavus'un ölümünden sonra Alaeddin Keykubat tahta geçmiştir. 1237 senesine kadar tahtta kalan Keykubat bu süreçte Anadolu'da birçok cami, medrese, kervansaray gibi pek çok yapıt yapmıştır. Ankara şehrinde ise, Selçuklu döneminden ayakta kalan en eski yapı Alaeddin Cami'dir. Yapılış tarihine göre cami, Sultan Alaeddin Keykubat'ın saltanatı öncesine dayanmakta olup bu dönemde büyük ölçüde onarılmış olmalıdır. Ankara'da Selçuklular döneminden kalma bir diğer önemli yapı ise Çubuk Çayı üzerinde ki Akköprü'dür. Köprü'nün yazıtına göre 1222 senesinde Alaeddin Keykubat'ın valisi Kızılbaş zamanında yapılmıştır.⁵⁹

Alaeddin Keykubat saltanatı döneminde Moğollar, Ortadoğu'ya ulaşp Anadolu Selçuklu Devleti'nin doğu sınırlarına sızmaya başlamışlardır. II. Keykavus Moğollarla yaptıkları savaşlarda art arda yenilgiye uğramıştır. En büyük yenilgiyi 1243 yılında Köse Dağı Savaşı'nda almıştır ve Anadolu Selçuklu Devleti siyasal çöküşü başlamıştır. 1277 senesine kadar bu çöküntü devam etmiştir ve Moğolların baskılarına karşı gelememişlerdir. Ankara 1304 yılında İlhanlılar'ın hâkimiyeti altına girmiştir.⁶⁰

13. yüzyılın başlarında Moğol hükümdarı olan Cengiz Han'ın Türk kentleri olan Buhara, Semerkand, Taşkent, Merv ve Belh'e saldırmasından dolayı orada yaşayan esnaf ve zanaatçılar Anadolu Selçuklu ülkesine sığınmışlardır. Bu kişiler Anadolu kentlerinde sosyal ve ekonomik yönden değişikliklere sebep olmuştur. O zamana kadar göçebe yaşayan Türk halkı, kentleşmeye başlamıştır. Kente yeni gelenler, kentte yaşayan Bizanslılar ile kendilerini takip ederek Anadolu'ya gelen Moğollara

⁵⁸ Mamboury, *Ankara*, 69-70.

⁵⁹ "Ankara (Anadolu Selçuklu İmparatorluğu Döneminde Ankara Kenti)", *Yurt Ansiklopedisi*, ed. Yücel Yaman (İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1981), 1/531-532.

⁶⁰ "Ankara (Anadolu Selçuklu İmparatorluğu Döneminde Ankara Kenti)", 1/532.

karşı örgütlenmiştir. Tüm esnaf ve zanaatçılar tek bir örgüt içinde toplanmıştır. Bu örgüt “Ahi” örgütüdür. Orta Anadolu’da Ahi örgütlerinin en güçlü olanlarından birinin kurucusu Nasırüddin Ahi Mahmud Evran’dır. Kırşehir’de kurulan bu örgüt sonradan Ankara şehrinde de hızla yayılmıştır.⁶¹

“Ahiler” kelimesi, ahi kelimesinin çoğuludur. Ahi, Arapça’da kardeş anlamına denk gelirken, Türkçe’de cömert anlamına gelmektedir.⁶² İlhanlıların Anadolu’yu boşaltmalarından sonra Eretna Beyliği’ne bağlı olan Ahiler, 1344 yılında Ankara’da bağımsız Ahi yönetimi kurmuşlardır. Ahiler Ankara’da, İlhanlıların egemenliğinden Osmanlıların egemenliğine geçişe kadar hüküm sürmüşlerdir. Ahilerin, dericilik ve tarım üretiminin yanı sıra kendi mal varlıklarının arasında zaviyeler, vakıf hanlar, tarlalar, hamamlar, imaretler ve camiler de yer alır. Mesela, Ankara Ahilerinden Ahi Şerafettin’in babası ve amcası Ahi kardeşlerden Hüsameddin ile Hasaneddin’in Atpazarı Yokuşu’nda yaptırdıkları Arslanhane Cami, kentin “Cuma Cami” si olarak kullanılmıştır.⁶³

Ahi örgütü, fütüvvet örgütünün 14. yüzyıl Anadolu’su ve Osmanlılar dönemi için kullanılan isimdir. Ahiliğin İslam fütüvvet örgütleriyle alakalı olması tartışılmakta olup, Ahilerin fütüvvet ilkelerini benimsemeleri kuşkusuzdur.⁶⁴ Ahi zaviyelerine mensup olan genç ve işçiler, bazı âlimler tarafından esnaf teşkilatı, bazıları tarafından ise fütüvvet tarikatı olarak isimlendirilmişlerdir. F. Köprülü fütüvvet tarikatı diye bir tarikat İslam dünyasında olmadığı gibi, Anadolu’da ki Ahilerde yalnızca esnaf teşkilatından ibaret olmadığını söyler.⁶⁵

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Ahilerin Anadolu’da gelişip örgütlenmeleri ile; Türklerin yerleşik hayata geçişleri hızlandı, 13. yüzyılın ilk yarısının sonuna kadar ki süreçte Türk olmayan yerli halkında elinde olan üretim ve ticaret faaliyetlerine Türkler de katıldı, Türk esnaf ve zanaatkarları aralarındaki dayanışma ile ayrıcalıklı konuma geçtiler ve kent ekonomisinde söz hakkına sahip oldular, esnaf ve zanaatkar birliklerine koymuş oldukları kurallar Osmanlı zamanında bu alanda hazırlanan

⁶¹ “Ankara (Anadolu Selçuklu İmparatorluğu Döneminde Ankara Kenti)”, 1/532.

⁶² Galanti, *Ankara Tarihi*, 53.

⁶³ “Ankara (Anadolu Selçuklu İmparatorluğu Döneminde Ankara Kenti)”, 1/532-533.

⁶⁴ “Ankara (Anadolu Selçuklu İmparatorluğu Döneminde Ankara Kenti)”, 1/533.

⁶⁵ Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 92.

kanunların temelini oluşturdu. Ayrıca ahiler üretimden yanı sıra kent düzeni ile de alakaları olmuştur.⁶⁶ Ahiler, devletin idaresinin bölündüğü, anarşinin baş gösterdiği zamanlarda ellerindeki teşkilat ile şehirlerin idaresini ellerine almışlar ve eski idareden yeni idareye geçişte rol oynamışlardır.⁶⁷

15. yüzyılın başlarında 20 Temmuz 1402 yılında büyük Ankara Savaşı gerçekleşmiştir. Yıldırım Beyazıd mağlup olup oğulları ile Timur’a esir düşmüştür.⁶⁸ Bu savaş ile Ankara, tarihinin en büyük ve en kanlı savaşını yaşamıştır. Ankara Savaşı Anadolu’da yeni kurulmaya başlayan birliğı tamamen parçalamıştır ve yeni beylikler oluşmuştur.⁶⁹

Sonuç olarak Ankara şehri, gerek tarihi özellikleri bakımından gerekse merkezi konumundan ötürü hala önemini koruyan bir şehir olmaya devam etmektedir.

⁶⁶ Sevgi Aktüre, “16. Yüzyıl Öncesi Ankara’sı Üzerine Bilinenler”, *Tarih İçinde Ankara* (Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşçiliğı, 1984), 15.

⁶⁷ Köprülü, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, 91.

⁶⁸ Darkot, “Ankara”, 1/443.

⁶⁹ “Ankara (Anadolu Selçuklu İmparatorluğu Döneminde Ankara Kenti)”, 1/536-537.

3. TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE ANKARA VE ÇEVRESİNDEKİ CAMİLERİN MİHRAPLARINDAKİ TEZİYİNAT

Bu bölümde Ankara'daki Türkiye Selçukluları dönemine ait cami mihraplarında yer alan yazı ve diğer tezyinat unsurları ele alınmıştır. İnceleme kapsamında yer alan 10 adet eser değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu eserler günümüzde mevcut olan camiler, günümüzde mevcut olmayan camiler ve ilk Selçuklu döneminde yapıp yıkılan ve sonradan başka dönemlerde yapılan camiler başlıkları altında camiler ele alınmıştır.

3.1 Günümüzde Mevcut Olan Camiler

Günümüzde mevcut olan camiler Ahi Şerafettin (Arslanhane) Cami, Ahi Elvan Cami, Sultan Alaeddin Cami, Ahi Yakup Cami ve Saraç Sinan Cami'dir. Bu camilerin mihrapları günümüzde mevcudiyetini korumaktadır. Ele alınan bu cami mihrapları detaylı bir şekilde yazı ve süsleme açısından incelenecektir.

3.1.1 Ahi Şerafettin (Arslanhane) Cami

Tablo 3.1 Ahi Şerafettin (Arslanhane) Cami

Katalog Numarası: 3.1.1
Fotoğraf Numarası: Resim 3.1 – 3.29
Çizim Numarası: Şekil A2 – A4
İncelenme Tarihi: 01.01.2024
Caminin Tarihi: H. 689 (1290)
Mihrap Boyutu: Yükseklik 5,60 m./Genişlik 3,50 m.
Mihrapta Uygulanan Teknik: Oyma
Mihrapta Kullanılan Malzeme: Alçı ve çini mozaik
Mihrapta Yazı: Nesih Yazı
Durumu: İbadete açık.

3.1.1.1 Yapının tarihi ve genel özellikleri

13. yüzyıl Selçuklu camileri içerisinde ahşap sanatını yansıtan güzel örneklerden biri olan Ankara Ahi Şerafettin Cami, Samanpazarı'nda Arslanhane mahallesinde⁷⁰ Atpazarı yokuşunda⁷¹ yer alır. Caminin yapılış tarihinden bahseden bir kitabe yoktur. Batı kapısındaki kitabe yazı bakımından incelendiğinde, caminin ilk yapımının 13. yüzyıl başlarında olduğu anlaşılır. Daha sonra minber kitabesine bakıldığında 1289-90 tarihlerinde yenilendiği görülür. Ayrıca ilk yapılan caminin basit bir cami olması muhtemeldir.⁷²

Arslanhane Cami'nin kimin yaptırdığı konusunda da farklı görüşler mevcuttur. Bazıları Ahi kardeşler tarafından yapıldığını söylerken bazıları ise bu kardeşlerin yalnızca onardığını söyler. R. Wittek bu durum hakkında caminin o tarihlerde çok kötü bir durumda olduğunu ve bu Ahi kardeş olan Ahi Şerafettin'in babası Ahi Hüsameddin ve amcası Ahi Hasan'ın 1330-31 yılında caminin karşısına sadece dini amaçlı bir yapı yaptırdıklarını ve camiyi ise onardıklarını söylemiştir.⁷³ Biz ise camiyi, Selçukluların son dönemlerinde Ankara'da kurulan Ahiler dönemine ait olup, H. 689 (1290) yılında Ahi Hüsameddin tarafından inşa edildiğini kabul etmekteyiz.⁷⁴

Büyüklüğü açısından Ankara'da ki camilere bakıldığında en büyüğü 24 m. uzunluğa ve 21.50 m. genişliğe sahip Arslanhane Cami'dir.⁷⁵ Büyüklüğü, yeri ve mimari özelliklerinden ötürü kentte uzunca bir süre "Cuma Cami" olarak kullanılmıştır.⁷⁶

Eski zamanlarda etrafında arslan heykellerinin bulunmasından⁷⁷ ve caminin kuzeydoğusunda yer alan türbe manzume duvarına gömülü antik dönemden devşirme olan arslan heykelinin bulunmasından kaynaklı olarak "Arslanhane" adını alan Ahi Şerafettin Cami, Selçuklu ve Beylikler döneminde Orta ve İç Anadolu'ya ait

⁷⁰ Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1971), 20.

⁷¹ "Ankara (Anadolu Selçuklu İmparatorluğu Döneminde Ankara Kenti)", 1/532.

⁷² Gönül Öney, *Ankara Arslanhane Camii* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 1.

⁷³ Mamboury, *Ankara*, 218.

⁷⁴ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983), 1/346.

⁷⁵ Mamboury, *Ankara*, 213.

⁷⁶ "Ankara (Anadolu Selçuklu İmparatorluğu Döneminde Ankara Kenti)", 1/532.

⁷⁷ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/346.

özellikler taşıyan bir cami tipi olarak gelişen, ahşap düz tavan ile ahşap direkten oluşan camiler içerisinde en başarılı ve en güzel örneklerden birini oluşturur.⁷⁸

Ankara’da yer alan 14. ve 15. yüzyıllara ait ahşap direkli ve düz tavanlı camilere ilham olan Ahi Şerafettin Cami,⁷⁹ dış görünüşü diğer Selçuklu dönemi yapılarının klasik taş işçiliği yanında basit kalmıştır.⁸⁰

Resim 3.1 Ahi Şerafettin Cami (Betül Harmancı)

Resim 3.2 Ahi Şerafettin Cami (Öney, 1971)

Tek bölümden oluşan Selçuklu Cami modellerinden biri olan Arslanhane Cami,⁸¹ Anadolu’ya özgü, Selçuklu döneminde oldukça yaygın olan uzunlamasına “bazilikal” planlı olup,⁸² kible duvarına dik uzanan dört sütun sırası ile beş sahnin meydana gelir. Orta sahninde yer alan mihrap, boyuna uzanan simetri hizasının üzerinde yer alır. (Şekil A3; Şekil A4)

Dış duvarların sade görünüşlerinin yanında iç mekân Selçuklu camileri içerisinde en güzel örneklerden birini teşkil eder. Her sahnin altışar tane olmak üzere toplam 24 adet sütun ile tavanı taşır. Bazı sütunların üzerinde Roma ve Bizans dönemlerine ait başlıklar kullanılmış ve bazılarında ise kaideler kullanılmıştır.⁸³ Bu sütun başlıkları,

⁷⁸ Öney, *Ankara Arslanhane Camii*, 1.

⁷⁹ Öney, *Ankara Arslanhane Camii*, 1.

⁸⁰ Öney, *Ankara Arslanhane Camii*, 1.

⁸¹ Mamboury, *Ankara*, 214.

⁸² Öney, *Ankara Arslanhane Camii*, 2.

⁸³ *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/349.

“Dor tipi”, yivli gibi sade örneklerden ziyade, “Korint tipi” akantuslu gibi çeşitli başlıklar kullanılmıştır.⁸⁴

Cami harimindeki sütunlar (Betül Harmancı)

Tavanda yer alan ahşap kalın hatıllar mihraba dik bir şekilde uzanır ve sahnin bölmelerini oluşturur. Hatılların üzerinde de mihraba paralel uzanan tavan kirişleri sıralı şekilde yer alır.⁸⁵ Kirişleri taşıyan konsollar en dış sahninlarda tek kat, yan sahninlarda iki kat, orta sahninlarda ise üç kat şeklinde sıralanır.⁸⁶

Ahi Şerafettin Cami'nin Selçuklu mimarisinde ki yerine bakıldığı zaman, ahşap sütunları ve ahşap tavanı ile dönemin en güzel örneklerinden biri olduğu görülür.⁸⁷ Caminin tavanı zincir şeklinde oyulmuş ve işlenmiş olup,⁸⁸ göbek kısmında kabartmalı bir şekilde yapılmış çam kozalakları vardır.⁸⁹

Caminin minberi, ağaç oymacılık bakımından Ankara camileri içerisinde en muhteşem üç minberden birini oluşturur. İç kalede yer alan Alaaddin Cami ve Ahi Elvan Cami'nin minberleri ile benzerlikleri bulunan Ahi Şerafettin Cami'nin

⁸⁴ Öney, *Ankara Arslanhane Camii*, 3.

⁸⁵ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 20-21.

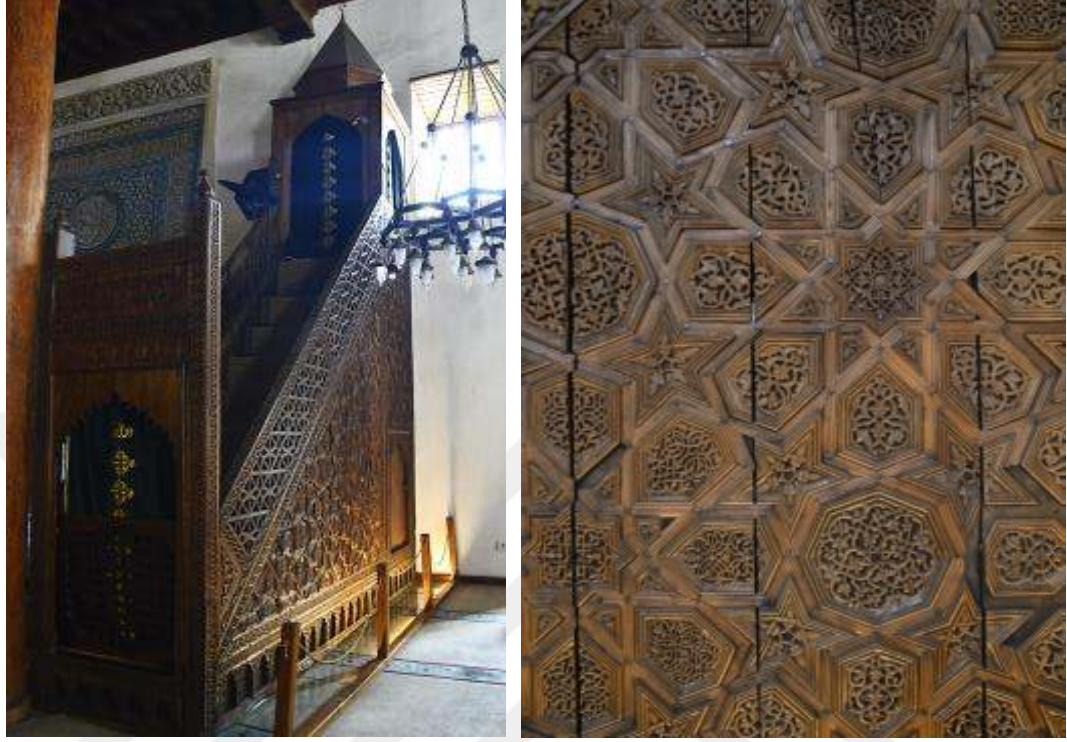
⁸⁶ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 20-21.

⁸⁷ Öney, *Ankara Arslanhane Camii*, 9.

⁸⁸ İbrahim Hakkı Konyalı, *Ankara Camileri* (Ankara: Kültür Matbaacılık, 1978), 21.

⁸⁹ Nurettin Can Gülekli, *Ankara* (Ankara: Doğu Matbaası, 1948), 112.

minberinde ekstra olarak kitabe yer alır.⁹⁰ Ayrıca minberde ki motiflerin çoğu Kızılbey Cami minberinde de görülür.⁹¹

Resim 3.4 Ahi Şerafettin Cami minberi ve yan aynalık süslemeleri (Betül Harmancı)

Arslanhane Cami minberinde bulunan kitabe, caminin ikinci kez yapıldığı dönemi anlamakta yardımcı olmuştur.⁹² Minberin kapısında aynalıkta yer alan kitabe, iki satırdan oluşur. Girift Selçuklu sülüsü ile yazılan kitabe⁹³ caminin yapılışına aittir. H. 689 (1290) yılına ait olan kitabe, 13. yüzyılın ilk yarısında yapılan caminin sonradan konulmuş tamir kitabesidir. Bundan kaynaklı olarak minberin sonradan yapılma fikri ortaya çıkmaktadır. Caminin 13. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı kanaatini kabul edilecek olunursa, minberin de o tarihte yapılmış olması gerekmektedir.⁹⁴ Cami mihrabı ile minberin aynı zamanda yapıldığı düşünülürse, minber üzerindeki onarım kitabesi mihrabın yapım tarihi hakkında bize yardımcı olmaktadır.

⁹⁰ Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, 1/353.

⁹¹ Öney, Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları, 24.

⁹² Öney, Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları, 23.

⁹³ Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", 51.

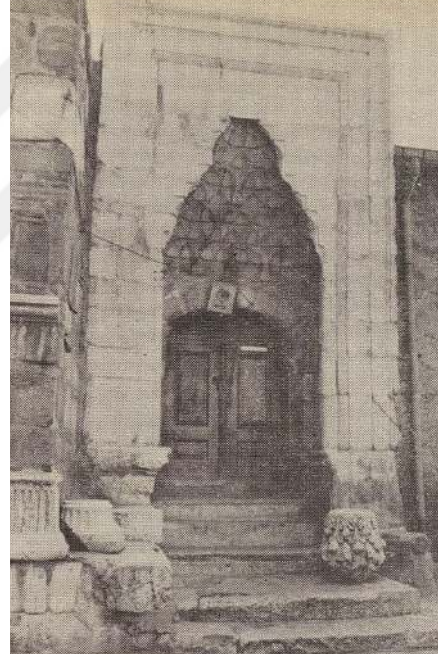
⁹⁴ Bahaeddin Ögel, "Selçuk Devri Anadolu Ağaç İşçiliği Hakkında Notlar", Yıllık Araştırmalar Dergisi 1 (1957), 210.

Cami 12 adet pencereler ile aydınlanır.⁹⁵ Bu pencereler iki katlı olup dikdörtgen çerçeveler ile hiçbir özellik oluşturmamaktadırlar.⁹⁶

Arslanhane caminin doğuda, batıda ve kuzeyde olmak üzere üç adet kapısı vardır. Bu kapılar Selçukluların anıtsal kapıları ile karşılaştırıldığında önemsiz bir yere sahiptirler. Kuzeyde yer alan en süslü kapı, arazinin meyilli olmasından dolayı üst kattaki kadınlar mahfiline açılır.⁹⁷ Doğuda ve batıda yer alan kapılar ise caminin harim bölgesine açılır. Minareye bitişik bir şekilde yapılmış olan kuzey kapı, tam olarak taç kapı görünümüne sahiptir. Zengin mukarnaslardan oluşan kapının iki kenarında estetik bir güzellik sağlayan nişler yer alır.⁹⁸

Resim 3.5 Kuzey kapı (Betül Harmancı)

Resim 3.6 Kuzey kapı (Öney, 1971)

Caminin batı kapısının sağında yontulmuş bir kitabe yer alır. M. P. Wittek bu kitabeyi incelediğinde Ahi Şerafeddin Cami'nin mimarının Emir Seyfeddin

⁹⁵ Gülekli, *Ankara*, 112.

⁹⁶ Öney, *Ankara Arslanhane Camii*, 3.

⁹⁷ Öney, *Ankara Arslanhane Camii*, 2.

⁹⁸ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/347.

olduğunu⁹⁹ ve neshi kitabenin yazı şekli bakımından 13. yüzyıl başına ait olduğunu söyler. Bundan ötürü kitabenin caminin ilk yapılışından kalma olduğu kabul edilir.¹⁰⁰

Resim 3.7 Doğu kapısı (Betül Harmancı)

Resim 3.8 Batı kapısı (Betül Harmancı)

Kuzey de yer alan kapının bitişiğinde yer alan minarenin alt kısmında Roma ve Bizans dönemine ait devşirme taşlar kullanılmıştır. Cami duvarında görüldüğü gibi minarenin kaidesinde de taşların arasında derzler yapılmıştır. Selçuklu minarelerinin genel özelliklerini yansıtan bu minare,¹⁰¹tek şerefeli, kare planlı ve pabuç kısmı sekizgen olup tuğladan yapılmıştır.¹⁰²

⁹⁹ Mamboury, *Ankara*, 217.

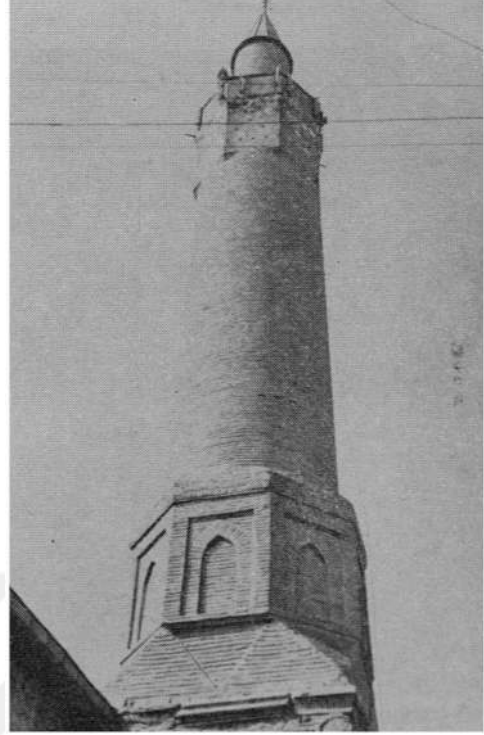
¹⁰⁰ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 21.

¹⁰¹ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/347.

¹⁰² Öney, *Ankara Arslanhane Camii*.

Resim 3.9 Minare (Betül Harmancı)

Resim 3.10 Minare (Öney, 1971)

Caminin duvarlarında ara ara tekrar eden ve sütun başlıklarını taçlandıran Roma ve bazı Bizans dönemi malzemelerinin fazlalığı dikkat çeker. Bundan ötürü bu dönemde ve bu çevrede çeşitli Bizans ve Roma çağı eserlerin bulunduğu söylenebilir.¹⁰³

Doğu ve güneyinde mezarların olduğu caminin¹⁰⁴ solunda zaviye yer alır. Zaviyenin önünde ve duvarlarında pek çok arslan heykeli vardı. Külliye de bu arslanlar ile meşhur olmuştur.¹⁰⁵ Ayrıca Ahi Şerafettin Cami'nin cevizden oyma sandukası şuan Etnografya Müzesi'nde yer almaktadır.¹⁰⁶

13. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu düşünülen Ahi Şerafettin Cami'nin mihrabı, şaşırtıcı bir şekilde az ilgi görmüştür.¹⁰⁷ Selçuklu üslubunu taşıyan bu caminin mihrabı çinilerle bezelidir. Koyu renk içeren klasik Selçuklu eseri olan bu çiniler, çinicilik tarihi açısından önem arz eder.¹⁰⁸ Mihrabı özel kılan şey, çini mozaik ve

¹⁰³ Öney, *Ankara Arslanhane Camii*.

¹⁰⁴ Mamboury, *Ankara*.

¹⁰⁵ Konyalı, *Ankara Camileri*, 23.

¹⁰⁶ Gülekli, *Ankara*, 113.

¹⁰⁷ K. Otto-Dorn, *Der Mihrab der Arslan Hane Moschee in Ankara* (Ankara: DTCF, 1956), 71-75.

¹⁰⁸ Gülekli, *Ankara*, 113.

stukonun birleşimi ile oluşan muhteşem bir tezyini sistemidir.¹⁰⁹ Bu birleşimi ile ilk Anadolu örneğini oluşturan mihrabın benzerine Ahi Şerafettin Cami hariç başka hiçbir ahşap camilerde rastlanmamaktadır.¹¹⁰

Selçuklu dönemi için tipik kabul edilen çinili mozaik tekniğinde, koyu mor ve firuze rengi kullanılır. Genelde mozaik çiniler mihrap nişinde iç dolgu olarak kullanıldığı görülür.¹¹¹ Böylece mihrap nişinin tamamı çini mozaik ile kaplanmıştır.¹¹² Çini süslemede yer alan geometrik ve bitkisel motiflerin birleşimi, mihrabın üslup açısından 13. yüzyılın sonuna tarihlenmesine sebeptir.¹¹³

İran'da 12. yüzyıldan başlayıp Büyük Selçuklu devri alçı süslemelerinde görülen tüm özelliklerin yeniden Ahi Şerafettin Cami'de görülmesi Anadolu-İran arasındaki ilişki noktasında şaşırtıcıdır.¹¹⁴ Örneğin Ahi Şerafettin Cami mihrabının tepeliğinde ve rozetinde ki bitkisel örgü motifi, İran alçı mihraplarında görülen bir bezemedir. Mihrabın çerçevesinden taşacak edası uyandıran palmetlerin yüzeyine İran'da olduğu gibi geometrik şekiller oyulmuştur.¹¹⁵ Muhtemelen mihrap, İran'dan gelmiş olan bir usta tarafından, Anadolu'nun geliştirilmiş olduğu çini mozaik tekniğinin alçı ile beraber kullanılarak bir kompozisyon ortaya konulması ile yapılmıştır.¹¹⁶ Ayrıca mihrabın Van Ulu Cami mihrabı ile yakın benzerlik göstermesinin temelinde Büyük Selçukluların tezyinat sistemi vardır. Selçuklu dönemi üslubunun birliği ve bütünlüğü bu kökten gelir.¹¹⁷

¹⁰⁹ Otto-Dorn, *Der Mihrab der Arslan Hane Moschee in Ankara*, 71-75.

¹¹⁰ Öney, *Ankara Arslanhane Camii*, 12.

¹¹¹ Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, 110.

¹¹² Otto-Dorn, *Der Mihrab der Arslan Hane Moschee in Ankara*, 71-75.

¹¹³ Öney, *Ankara Arslanhane Camii*, 4.

¹¹⁴ Öney, *Ankara Arslanhane Camii*, 5-6.

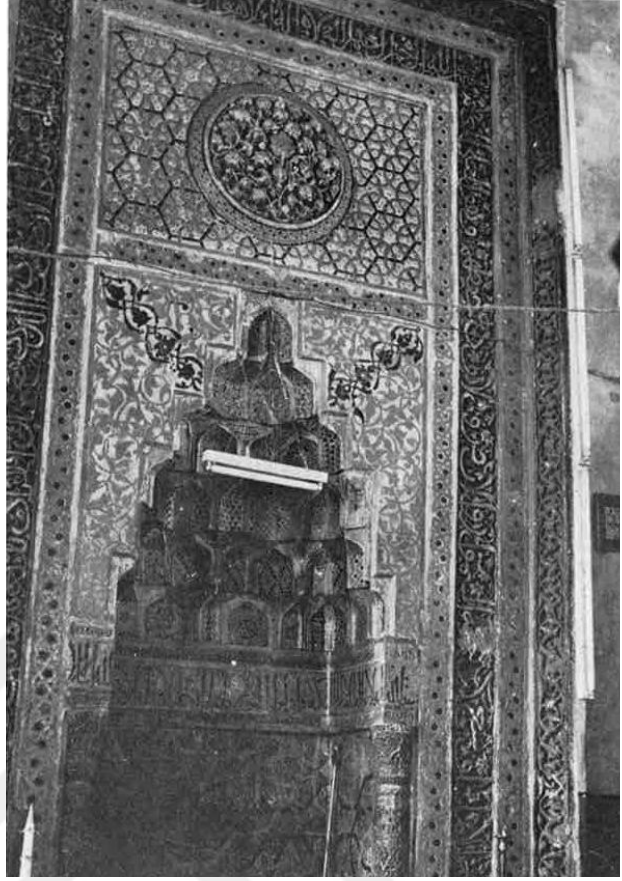
¹¹⁵ Ömür Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976), 98.

¹¹⁶ Öney, *Ankara Arslanhane Camii*, 5-6.

¹¹⁷ Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, 112.

Resim 3.11 Mihrap (Betül Harmancı)

Resim 3.12 Mihrap (Bakırer, 1976)

Ahi Şerafettin Cami, ferah bir harime ve mihrabı öne çıkaran beş sahından oluşan bazilikal plana sahip olup, tavanı, antik sütun başlıkları, ceviz minberi ve alçı-çini mozaik karışımı mihrabı ile benzer camiler arasında en güzel örnek teşkil edip bugüne kadar iyi bir durumda kalmıştır. Sonuç olarak söyleyebiliriz ki Ahi Şerafettin Cami, Orta Asya geleneğini devam ettiren, Anadolu mimari sentezinin farklı ve başarılı bir örneğidir.¹¹⁸

Benim gözlem ve çekimlerime göre Ahi Şerafettin Cami, dışarıdan sade bir görünüşü yanı sıra içerisinde ki alçı-çini mozaik mihrabı ile Selçuklu Dönemi Ankara camileri içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Mihrapta alçı oymaların plastik bir görünüm sunması ve firuze ile patlıcan moru çinilerin mihraba ayrı bir renk katması, caminin en çok heyecan uyandıran kısmıdır. Mihrabın eski fotoğraflarına bakıldığı zaman oldukça deforme olduğu görülür. Alçıdan yapılan kısımlar pembeye yakın bir renkte olup, çini mozaiklerin renklerinde solmalar olmuş ve çini şeritlerinde dökülmeler

¹¹⁸ Öney, *Ankara Arslanhane Camii*, 13-15.

meydana gelmiştir. Nişin alt kısımlarında renk değişimleri olmuş ve sütuncelerde oluşan deformelerden ötürü motiflerin gözükməsi zorlaşmıştır. Günümüzde ise alçı kısımlar beyaza boyanmış ve onarımlarla temiz bir görünüm elde edilmiştir. Sütunceler büyük oranla onarılmış olsa da hala onarılamayan kısımları mevcuttur.

3.1.1.2 Mihrabın yapıdaki yeri ve konumu

Tümüyle büyük bir pano oluşturan çini mozaik mihrap, kible duvarının ortasında yer alır,¹¹⁹ tavan kirişlerine kadar yükselir. Kenar çerçevesi 13 cm kadar duvardan çıkıntı oluşturur.¹²⁰ (Resim 3.11)

3.1.1.3 Mihrabın elemanları

Mihrap elemanları, tepelik, çerçeve ve kenar bordürleri, alınlık, köşelik ve mihrap nişinden oluşmaktadır. Mihrap nişi ise kavsara ve nişin alt kısmı olarak iki şekilde ele alınmaktadır.

3.1.1.3.1 Tepelik

Arslanhane Cami'nin mihrap çerçevesinin üzerinde tek parça band olarak uzanan dikdörtgen şeklindeki tepelik, 45 cm. yükseklikte olup alçıdan yapılmıştır.¹²¹ Alçıdan oyularak kabartma şeklinde yapılan ejder motifi, bir uçtan diğer bir uca yatay bir biçimde "S" şeklinde kıvrımlar yaparak uzanır. Kıvrımlar arasında ki boşluklar, iri rumi, palmet ve çiçeklerden meydana gelen bitkisel motifler ile doldurulmuştur.¹²² Ayrıca tümünün yüzeyi "ajur" tekniği ile geometrik biçimde oyulmuştur.¹²³ Önceden yeşile boyanan ejder motifinin yüzeyi ile pembemsi bir renge boyanan diğer motiflerin yüzeyi, günümüzde düz beyaz renge boyanmıştır.

¹¹⁹ Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, 1/350.

¹²⁰ Bekir Eskici, *Ankara Mihrapları* (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 2001), 18.

¹²¹ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 36.

¹²² Eskici, *Ankara Mihrapları*, 18-19.

¹²³ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 197.

Resim 3.13 Mihrap tepelik (Betül Harmancı)

Resim 3.14 Mihrap tepelik ve bordürler (Eskici, 2001)

3.1.1.3.2 Çerçeve ve kenar bordürleri

Birinci bordür, mihrabın üç kenarını sararak çerçevesini oluşturur. 5 cm. genişliğe sahip olan bu bordürün¹²⁴ orijinal hali, alçıdan yapılan rumili bitkisel süslemeler ile kaplı olup sonradan düz sıvanarak bozulmuş durumdadır.¹²⁵ Bu bordürden sonra kıvrıkdallardan oluşan ince bir şerit gelir. Bu şerit diğer bordüre geçişte bir unsur niteliğindedir.

İkinci bordür, 12 cm. genişliğe ve 7 cm. derinliğe sahiptir. İç bükey şeklinde kavisli olan bu bordür, alçı üzerine ajur tekniği ile oyularak elde edilen süsleme

¹²⁴ Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, 1/351.

¹²⁵ Eskici, Ankara Mihrapları, 19.

kompozisyonu tek sıra üzerinde ilerleyen kıvrımdal ve bunlara düğümlenen sivri uçlu yarım palmetler ile boşluklar doldurulmuştur.¹²⁶ Oyma derinliği 6 cm. olan kabartmalı motifler, plastik bir karakter kazanır.¹²⁷ Ayrıca bu bordür, yazı bordürüne göre daha sade bir görünüme sahiptir.

Üçüncü bordür, 18 cm. genişlikte ve düz profile sahiptir. Alçı içine gömülen¹²⁸ firuze renkli ince çini şeritler, beş kollu yıldızlar oluştururlar. Yıldızların ortaları ise patlıcan moru çiniler ile doldurulmuştur.¹²⁹ Bu firuze renkli çinili geçmeler geometrik bir kompozisyon oluşturur.¹³⁰ Çini şeritlerden meydana gelen bu kompozisyon, sağ ve sol kısımlarının pembeyi anımsatan bir renk ile ince çizgi şeklinde boyanması sonucu sınırlandırılmıştır.

Dördüncü bordür, 27 cm. genişlikte düz profile sahiptir.¹³¹ Alçı üzerinde ajur tekniği ile oyularak yapılan çiçekli nesih yazı, sağ alttan başlayıp mihrabı çevreler. Harflerin yer aldığı zeminin tamamı oyulmuş ve harflerin öne çıkması sağlanmıştır. Ayrıca harflere ince kıvrımdallar, sivri uçlu palmetler ve çiçekler de eklenerek zengin bir kompozisyon elde edilmiştir.¹³²

Yazı Metni: Bakara Suresi 255. ayet (Ayet'el Kürsi) yazılıdır.¹³³

¹²⁶ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 197.

¹²⁷ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 19.

¹²⁸ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 19.

¹²⁹ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 197.

¹³⁰ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/351.

¹³¹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 19.

¹³² Otto-Dorn, *Der Mihrab der Arslan Hane Moschee in Ankara*, 71-75.

¹³³ Otto-Dorn, *Der Mihrab der Arslan Hane Moschee in Ankara*, 71-75.

Arapça Yazılışı:

الَّذِذَا مَنْ الْأَرْضِ فِي وَمَا السَّمَوَاتِ فِي مَا لَهُ نَوْمٌ وَلَا سِنَّةٌ تَأْخُذُهُ لَا الْقِيُومَ الْحَيُّ هُوَ إِلَّا إِلَهٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ وَلَا وَمَا خَلَقَهُمْ أَيْدِيهِمْ بَيْنَ مَا يَعْلَمُ بِإِذْنِهِ إِلَّا عِنْدَهُ يَشْفَعُ ي
وَهُوَ الْعَلِيُّ حَفِظَهُمَا يَوْمَهُ وَلَا وَالْأَرْضِ السَّمَوَاتِ كُرْسِيُّهُ وَسِعَ شَاءَ بِمَا إِلَّا عِلْمِهِ مِنْ
الْعَظِي

Türkçe Anlamı:

“Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur. O, daima yaşayan mahlukât’ın yaşamını devam ettirendir. Onu ne bir uyuklama ne de uyku tutar. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi onundur. İzni olmadan O’nun katında kim şefaât edebilir. O, kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. O’nun dilediğinin haricinde, insanlar ilahi ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar. O’nun kürsüsü gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, yücedir, büyüktür.”¹³⁴

Beşinci bordür, 20 cm. genişlikte düz bir profile sahiptir. 3. bordürde yer alan geometrik yıldız geçmelerin tekrarıdır.¹³⁵

¹³⁴ Kur’an-ı Kerîm Meâli, çev. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (Ankara: Sefa Yayıncılık, 2010), el-Bakara, 2/255.

¹³⁵ Bakırer, Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mıhrapları, 197.

Resim 3.15 Mihrap çerçeve ve kenar bordürler (Betül Harmancı)

Resim 3.16 Bordür detayları (Betül Harmancı)

3.1.1.3.3 Alınlık

Mihrap nişinin üst kısmında 100 cm. yüksekliğe sahip ve yatay dikdörtgen bir panodan oluşur. Yüzeyde çini mozaik ve alçı kabartmanın birlikte kullanıldığı görülür. Patlıcan moru çini şeritler altıgen oluşturmuş ve altıgenlerin bitişik dizilmesi ile petek görünümü elde edilmiştir. Bu altıgenlere firuze çini şeritlerin oluşturduğu dokuzgenler altılı grup şeklinde bağlanarak geometrik örgü meydana gelmiştir. Böylelikle altıgenlerin ortasında altı köşeli yıldızlar ile kesişen diğer şeritler beşgen ve kelebek bölmeleri oluşturmuştur. Bu oluşan geometrik bölmelerin iç kısımları alçı ile doldurulmuş olup, bu alçıların yüzeyleri alçak kabartma biçimde işlenerek geometrik şekiller oluşturulmuştur.¹³⁶

Alınlığın ortasında yer alan kabara¹³⁷ 80 cm. çapında daire şeklinde bir madalyon biçimindedir.¹³⁸ Kabarayı firuze renkli zikzak ve patlıcan moru benekli mozaik çiniden oluşan ince bir şerit çerçeveler.¹³⁹ İç kısmı ise alçıdan ajur tekniği ile işlenmiş olup tepelikte ki tam ve yarım palmetlerin oluşturduğu kompozisyon burada dairesel formda uygulanarak tekrarlanmıştır.¹⁴⁰ Motiflerin dış yüzeylerinde ki ajur tekniği ile işlenen geometrik şekiller, çok katlı bir doku oluşturmuştur.¹⁴¹ Ayrıca oyma işçiliği ile başarılı bir ışık-gölge tezatlığı ortaya konulmuştur.¹⁴²

Resim 3.17 Mihrap alınlık (Betül Harmancı)

¹³⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 19-20.

¹³⁷ Kabara: Yarım küre biçimde çıkıntı.

¹³⁸ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 20.

¹³⁹ Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, 111.

¹⁴⁰ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 198.

¹⁴¹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 20.

¹⁴² Öney, *Ankara Arslanhane Camii*, 5.

Resim 3.18 Mihrap alınlık (Eskici, 2001)

3.1.1.3.4 Köşelik

Beşinci bordür ve kavsara ağzı arasında yer alan iki parçadan oluşur. Köşeliğin dar kısmında firuze renkli çini mozaiklerden oluşan daire biçiminde ki ince kıvrımdallar ve bu dallara ince saplar eklenen yarım palmetler ile kompozisyon başlar. Köşeliğin geniş kısmında ise kıvrımdalların meydana getirdiği daireler ve palmetlerin boyutları büyür böylelikle kapladıkları yüzeyin şekline göre kompozisyon oluşmuştur. Ayrıca firuze mavisi çinilerden oluşan kıvrımdal ve palmetlerin yanı sıra beyaz zeminde göze çarpar.¹⁴³ Üstten ikinci mukarnas sırası hizasından başlayan ve köşelere doğru çapraz uzanan patlıcan moru çinilerden oluşan palmetler ve bunları saran çifte rumiler kompozisyonu farklılık oluşturur. Palmetler beş ve üç yapraklardan meydana gelmiştir.¹⁴⁴

¹⁴³ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 97.

¹⁴⁴ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 20.

Resim 3.19 Köşelik ve kavsara (Betül Harmancı)

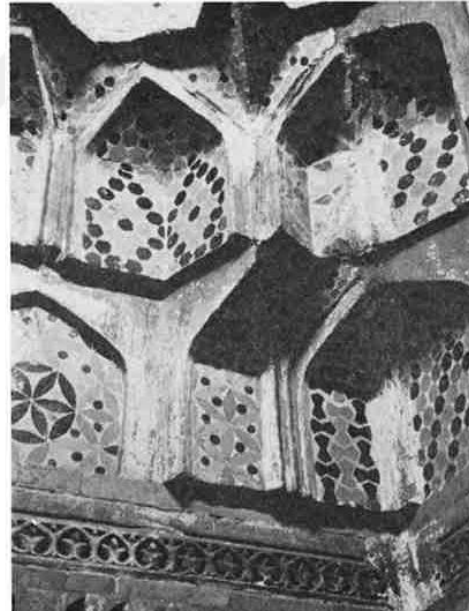

Resim 3.20 Köşelik detay (Öney, 1998)

3.1.1.3.5 Mihrap nişi

Kavsara: 150 cm. yüksekliğe sahip kavsara da 28-30 cm. yükseklikte altı sıra mukarnas yer alır. Yayvan ve derin olan mukarnas yuvaları, üçgen konsollardan ve dikdörtgen biçimindeki nişlerden oluşur. Sivri üçgen görünümünde olan kavsara ağzını, dış bükey kavisli basamaklar meydana getirir.¹⁴⁵ (Resim 3.21)

Mukarnas yuvalarının iç kısmı beyaz alçı zemin üzerine patlıcan moru ve firuze rengindeki çinilerin kesilerek yerleştirilmesiyle üçgen, altıgen ve dama taşı şekillerini oluşturan geometrik kompozisyonlar oluşturularak kaplanmıştır.¹⁴⁶ Her bir hücre, çinilerin belli bir düzen takip etmeden dizilmesi sonucunda birbirinden farklı görünüme sahip olmuştur. Eski fotoğraflara bakıldığında bu hücrelerde hemen hemen hiç bozulma olmadığı görülür.

Resim 3.21 Kavsara detay (Betül Harmancı) Resim 3.22 Kavsara detay (Bakırer, 1976)

Nişin alt kısmı: 138 cm. genişlikte, 100 cm. yükseklikte ve 56 cm. derinliğe sahip dikdörtgen planlıdır. Tespit edilen izlere göre yan cepheler birer, arka cephe ise iki

¹⁴⁵ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 198.

¹⁴⁶ Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, 111.

panodan oluştuğu görülür. Bu durumdan, kompozisyonların yerinde olmadığı ve önceden pano halinde hazırlanıp yerlerine monte edildiği anlaşılır.¹⁴⁷

Bu kısımda alçı ve  ini mozaik birlikte işlenerek geometrik bir örgü oluşmuştur. Patlıcan moru ve firuze rengindeki  ini şeritler, altı kollu yıldızlar ve bunlara eklenen etraflarını çerçeveleyen büyük çokgenler meydana getirir. Kompozisyon aslında çapraz ve yatay biçimdeki çift köşelerinden birleşip sıralanan altı kollu yıldızlardan oluşur. Fakat yıldızları çevreleyen on iki genler ve aralarda yer alan çokgenlerin iç kısmı alçıdan olup, yüzeylerinde ki bitkisel motifler ajur tekniği ile oyulmuştur.¹⁴⁸

Ayrıca nişin iç kısmını oluşturan girintili dikdörtgen alanın zeminine yine dikdörtgen bir biçimde cam bir zemin konulmuştur.

Resim 3.23 Nişin alt kısmı (Betül Harmancı)

¹⁴⁷ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 21.

¹⁴⁸ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 198.

Resim 3.26 Mukarnasın altında yer alan yazı kuşağı (Betül Harmancı)

Sütunceler:

Başlık: 30 cm. yüksekliğe sahip¹⁵³ ve saksı şeklinde ki çan başlıklar ajur tekniği ile alçıdan yapılmıştır. ¹⁵⁴ Yüzeyi rumi ve palmetlerden oluşan girift bitkisel örgü ile kaplıdır.¹⁵⁵

Başlığın üst kısmında, içerisinde palmet dizisi olan ince bir şerit yer alır. Bu şeridin altında genişçe başka bir şerit yer alır ve içerisinde üç yapraktan oluşan palmet motifi rumilerle grift bir görünüm ortaya koyar. Bunun altında ise ilk şeridin aynısı yer alır. Son olarak başlığın en alt kısmındaki ince şeritte dalga motifi dizisi vardır.

Resim 3.27 Sütun başlığı (Betül Harmancı)

¹⁵³ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 198.

¹⁵⁴ *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/351.

¹⁵⁵ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 21.

Gövde: 70 cm. uzunluğa ve 16 cm. genişliğe sahip gövdeler silindirik yapıdadır. Yüzeyi farklı kalınlıklardaki yatay süsleme şeritlerine ayrılmış ve bu süslemeler ajur tekniği ile işlenmiştir. Üst kısımda zencerek şeridinden sonra gelen kufi yazı kuşağında harflerin uç kısımlarında çiçek motifi vardır. Yazı kuşağının altında ise daha kalın kuşakta lotus ve palmet motifleri üst üste ve yan yana sıralanır. Bunun altında ince şerit halinde süsleme şeritleri ve bitkisel zemin üzerinde nesih bir yazı kuşağı yer alır.¹⁵⁶

Resim 3.28 Sütunce (Betül Harmancı)

Resim 3.29 Sütunce ve bordürler (Eskici, 2001)

Kaide: Kaidesi yoktur.

¹⁵⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 21.

3.1.2 Ahi Elvan Cami

Tablo 3.2 Ahi Elvan Cami

Katalog Numarası: 3.1.2
Fotoğraf Numarası: Resim 3.30 – 3.51
Çizim Numarası: Şekil A5 – A6
İncelenme Tarihi: 12.01.2024
Caminin Tarihi: H.784 (1382) öncesi
Mihrap Boyutu: Yükseklik 5,60 m./Genişlik 3,30 m.
Mihrapta Uygulanan Teknik: Kalıplama
Mihrapta Kullanılan Malzeme: Alçı
Mihrapta Yazı: Nesih Yazı
Durumu: İbadete açık.

3.1.2.1 Yapının tarihi ve genel özellikleri

Ahi Elvan Mahallesi Koyunpazarı'nda yer alan cami, Sultan Beyazıt b. Mehmet saltanatı döneminde Nizameddin'in oğlu Hacı Elvan Mehmet tarafından yaptırılmıştır.¹⁵⁷ Ahi Elvan Cami'nin yapılış tarihi tam bilinmemekle birlikte Elvan Mehmet Bey'in mezar taşındaki kitabeye göre, H.784 (1382) yılında öldüğü bilinir. Buna göre cami H.784 (1382) yılından önce yapılmış olması gerekmektedir.¹⁵⁸ Minberde yer alan kitabeye göre Ahi Elvan Cami, Sultan Mehmet tarafından H.816 (1413) yılında yenilenmiştir.¹⁵⁹ Vakfiyesinde daha önceden Ahi Yakup tarafından H.794 (1392) yılında tamir edildiği kaydedilmiştir.¹⁶⁰

Caminin tarihi, minberde ve mezar taşındaki kitabeden çıkarılmakta olup, caminin adı Ahi Elvan olmasına rağmen bu iki kitabede de baninin ahiliğinden bahsedilmemiştir.¹⁶¹

¹⁵⁷ Mübârek Galib, *Ankara* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1341), 1/37.

¹⁵⁸ Ögel, "Selçuk Devri Anadolu Ağaç İşçiliği Hakkında Notlar", 212.

¹⁵⁹ Galib, *Ankara*, 1/50.

¹⁶⁰ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/371.

¹⁶¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri* (İstanbul: İstanbul Fatih Cemiyeti, 1966), 222.

Bir kayanın üzerine inşa edilen ve sade bir görünüşe sahip olan Ahi Elvan Cami'nin çatısı kiremit ile örtülüdür.¹⁶² Duvarları iki kısımdan oluşur, üst kısmı kerpiçten alt kısmı ise taştan yapıldığı görülür.¹⁶³ Caminin içinde ise ahşap kullanılmıştır. Yapılan yenilenme faaliyetiyle iç ve dış tuğla ile onarılmıştır.¹⁶⁴

Resim 3.30 Ahi Elvan Cami (Betül Harmancı)

Resim 3.31 Ahi Elvan Cami (Öney, 1971)

Selçuklu camilerinin genel özelliğine sahip ahşap destek sistemli ve ahşap tavanlı camilerden biri olan Ahi Elvan Cami,¹⁶⁵ dikdörtgen planlı olup 21,40 m. uzunluğa ve 15,20 m. genişliğe sahiptir.¹⁶⁶ Ahi Şerafettin Cami'de olduğu gibi dikdörtgen plan, dört sıra sütun ile beş sahından oluşması gerekirken, doğu cephede duvarlar bir sahin büyüklüğünde içeri alınarak caminin eni bir sahin daraltılmış olup, harim dört sahinli hale gelmiştir.¹⁶⁷ (Şekil A4)

Çatıyı 12 adet boyalı uzun ahşap sütunlar taşır. Sütunların araları belirsiz oranlara sahiptir. Mermer sütun başlıklarında Roma dönemine ait devşirme malzemeye yapılmış olan korint ve dor tipi başlıklar görülür. Yastıklar mihraba dik uzanan ve aynı zamanda sahinlerin ayrılmasında rol oynayan hatılları taşır. Hatıllarda mihraba paralel uzanan kirişleri taşır.¹⁶⁸ Orta sahin diğer sahinlere göre daha yüksek ve geniştir. Ayrıca kullanılan birçok sütunlar ve hatıllı tavana sahip olmasıyla da Konya, Kayseri, Sivas gibi Şehirlerdeki Selçuklu camileriyle benzerlik gösterir.¹⁶⁹

¹⁶² Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 25.

¹⁶³ Konyalı, *Ankara Camileri*, 5.

¹⁶⁴ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 26.

¹⁶⁵ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/372.

¹⁶⁶ Mamboury, *Ankara*, 222.

¹⁶⁷ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/372.

¹⁶⁸ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 26.

¹⁶⁹ Mamboury, *Ankara*, 213.

Resim 3.32 Ahi Elvan Cami harim (Betül Harmancı)

Selçuklu dönemine ait ahşap oymacılığın en güzel örneklerinden olan Ahi Elvan Cami minberi,¹⁷⁰ orta boyda olup harap haldedir.¹⁷¹

Resim 3.33 Ahi Elvan Cami minberi ve yan aynalık süslemeleri (Betül Harmancı)

¹⁷⁰ “Ahi Elvan Camii”, *Meydan Larousse*, ed. Safa Kılıçoğlu vd. (İstanbul: Sabah, 1992), 1/160.

¹⁷¹ Oral, “Anadolu’da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri”, 72.

Türk oymacılığı bakımından oldukça değerli olan ceviz minberin¹⁷² kapı kanatları şuanda Ankara Etnografya Müzesi'nde yer alır.¹⁷³ Kapının üzerinde aynalıkta yer alan girift sülüs ile yazılı iki pano kitabenin¹⁷⁴ ilk kitabesinde de Murat Han'ın oğlu Beyazıt Han oğlu Mehmet Han'ın zamanında 816 yılında tamir ve tecdit olduğu yazar. Atta yer alan kitabe de ise Mehmet Bey oğlu Hacı Elvan'ın bu tamirata yaptırdığı yazar.¹⁷⁵

Resim 3.34 Ahi Elvan Cami minber ön yüzü (Betül Harmancı)

Ahi Şerafettin Cami ve Sultan Alaaddin Cami minberleri ile ahşap işçiliği ve şekli yönünden yakın benzerlik gösteren¹⁷⁶ minberin kitabesinden anlaşılıyor ki, cami H.816 yılında yenilenmiştir, banisi Elvan Mehmet Bey b. Mecdüddin İsa'dır ve minberi yapan Harputlu usta Mehmet b. Beyazıt'tır. Tamir kitabesi 15. yüzyılın başı olduğuna göre caminin yapılışı 14. yüzyıla denk gelmektedir. Ahi Elvan Bey H.784 (1386) yılında öldüğü bilinmekle beraber caminin 14. yüzyılın sonunda yapıldığı ve 40 yıl sonra tamir edildiği söylenebilir.¹⁷⁷ Minber tarihi ile mihrap tarihi ortak

¹⁷² Gülekli, *Ankara*, 115.

¹⁷³ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 28.

¹⁷⁴ Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", 72.

¹⁷⁵ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 28.

¹⁷⁶ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/373.

¹⁷⁷ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 28.

süslemelerden anlaşıldığı üzere aynı zamanda yapılmıştır. Bundan ötürü minber tarihi önem kazanmaktadır.

Caminin aydınlatması kible duvarında üçü altta üçü üstte,¹⁷⁸ yan duvarlarda da yine üçü altta üçü üstte olacak şekilde sağlanır.¹⁷⁹ Caminin 1962 yılından sonra yapılan onarımı ile pencere kanatları kaldırılmış olup İstanbul İnşaat ve Sanat Eserleri müzesine götürülmüştür.¹⁸⁰

Dışı genel anlamda içerisine göre daha basit olan Ahi Elvan Cami'nin iki adet kapısı vardır. Kuzey tarafta yer alan kapı üst kat mahfiline açılmakta olup şuanda kullanıma kapalıdır.¹⁸¹ Doğu da yer alan kapı ise oldukça sade bir görünüme sahiptir.¹⁸²

Resim 3.35 Doğu kapı (Betül Harmancı)

Resim 3.36 Kuzey kapı (Betül Harmancı)

¹⁷⁸ Konyalı, *Ankara Camileri*, 5.

¹⁷⁹ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 26.

¹⁸⁰ Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I: Erken Devir 1300-1453* (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 173.

¹⁸¹ Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, 222.

¹⁸² Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 26.

Caminin sağında yer alan kaidesi taştan ve gövdesi tuğladan örülen minare,¹⁸³ Ahiler dönemi minarelerin özelliğini taşımamakla birlikte 15. yüzyıla aitlik gösterir.¹⁸⁴ Tek şerefeli olan bu minare silindirik bir gövdeye sahiptir.¹⁸⁵

Resim 3.37 Minare (Betül Harmancı)

Ahi Elvan Cami mihrabının, caminin ilk yapıldığı yılda mı yoksa onarım sırasında mı yapıldığı tartışmalıdır. E. H. Ayverdi mihrabın 14. yüzyıla ait olduğu görüşündeyken,¹⁸⁶ Y. Demiriz mihrabın 1413 yılına ait minber ile aynı zamanda, caminin onarım sırasında yapıldığı görüşündedir.¹⁸⁷ Bilindiği üzere, Anadolu'da mihraplarda alçı kullanımı 14. ve 15. yüzyıllarda daha fazladır ve bunlarda kalıplama tekniğinin vermiş olduğu üslup benzerliği vardır. Fakat bu dönemler içerisinde yapılmış olan Ankara mihraplarında kullanılan geometrik kompozisyonların tamamen süsleme hâkimiyeti, bunları diğer örneklerden ayrı kılar. Bu sebeple tarihlendirmek için, birbirine çok benzeyen Ankara mihraplarını şekil ve süsleme bakımından kendi aralarında değerlendirerek sonuca ulaşmak gerekir.¹⁸⁸

Mihrabın üçüncü bordüründeki dairesel geçmeler, 1392 yılında yapılmış olan Ahi Yakup Cami'nin son cemaat yeri ve harim de yer alan mihraplarında da görülür. Ahi

¹⁸³ Gülekli, *Ankara*, 115.

¹⁸⁴ Mamboury, *Ankara*, 222.

¹⁸⁵ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 26.

¹⁸⁶ Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, 222.

¹⁸⁷ Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme*, 22.

¹⁸⁸ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 33.

Elvan Cami mihrap nişinin alt kısmındaki kenar yüzeyleri dolduran on kollu yarım yıldızlardan oluşan geometrik kompozisyon aynı zamanda 1413 yılına tarihlenen ahşap minber aynalığında da görülür. Ayrıca günümüzde çoğunluğu bozulmuş durumdaki mihrabın en dış bordüründeki rumili sarmaşık kompozisyon, caminin minberinde ve ahşap kapı kanatlarındaki süsleme şeritlerine benzer. Tüm bunların sonucunda mihrabın, minber ve kapı kanatlarıyla birlikte, 1413 yılında caminin onarım esnasında yapıldığı kabul edilir.¹⁸⁹

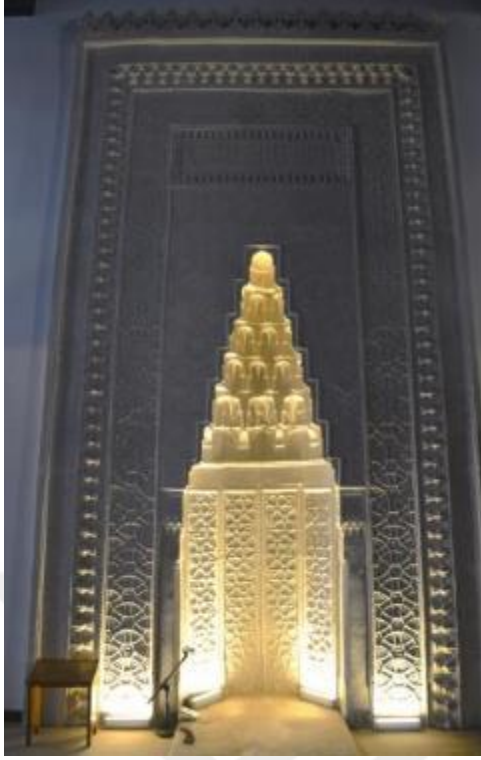
Ahi Elvan Cami mihrabı, Ankara mihraplarının erken grubunun tipik ve iyi durumda bir örneğini teşkil eder. Çok alçak kabartmalara sahip olmakla birlikte tekniğinden ötürü tekrarlamalar mevcuttur.¹⁹⁰ Tamamı alçıdan yapılmış nişli mihrap, beylikler döneminde de sıkça kullanılan kalıplama tekniği ile yapılmıştır.¹⁹¹ Orijinallliğini büyük ölçüde koruyan mihrap, farklı zamanlarda sürülen kat kat boya tabakaları özellikle yüzeysel kabartmaları az da olsa örtmüştür. Tüm yüzey beyaz boya boyanmıştır.¹⁹²

¹⁸⁹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 33.

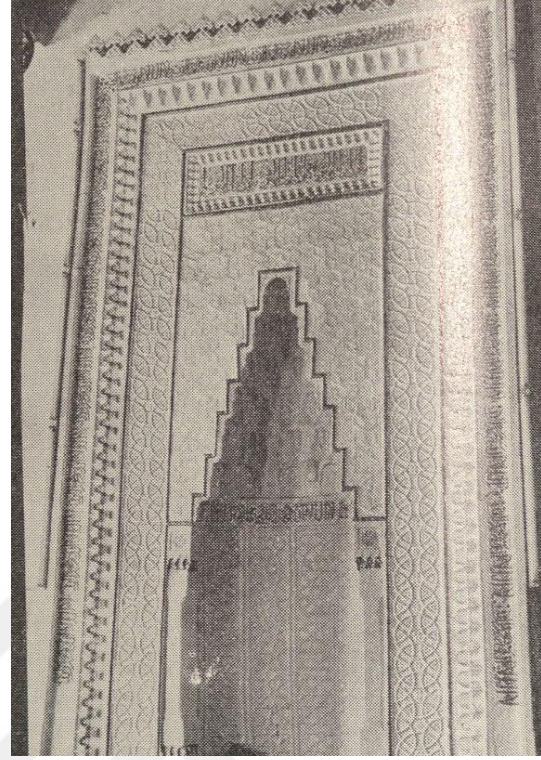
¹⁹⁰ Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme*, 174.

¹⁹¹ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 26.

¹⁹² Eskici, *Ankara Mihrapları*, 30.

Resim 3.38 Mihrap (Betül Harmancı)

Resim 3.39 Mihrap (Öney, 1971)

Gözlem ve çekimlere göre Ahi Elvan Cami, oldukça sade bir şekilde inşa edilmiştir. Pek bir özelliği olmayan caminin mihrabı son yapılan yenilenme faaliyeti ile tamamı mat beyaza boyanmıştır. Boyanmadan önce beyaz kısımlar yağlı boya ile boyalı olup ikinci bordürdeki yazı kuşağı, dördüncü bordürün çerçeveleri, alınlıktaki yazı, alınlıktaki yazı panosunun çerçevesi, köşeliklerin çerçeveleri, kavsaranın altında yer alan yazı kuşağı, sütuncelerdeki bazı süslemeler altın sarısına boyanmış olduğu görülür. Hiçbir tahribata rastlanmayan mihrap, günümüze kadar sağlam bir şekilde gelmiştir.

3.1.2.2 Mihrabın yapıdaki yeri ve konumu

Mihrap, kible duvarında, doğudan ikinci sahnin aksında yer alır ve tavan kirişlerine kadar uzanır. Kenar çerçevesi duvardan 11 cm. çıkıntı oluşturur.¹⁹³

¹⁹³ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 30.

3.1.2.3 Mihrabın elemanları

Mihrap elemanları, tepelik, çerçeve ve kenar bordürleri, alınlık, köşelik ve mihrap nişinden oluşmaktadır. Mihrap nişi ise kavsara ve nişin alt kısmı olarak iki şekilde ele alınmaktadır.

3.1.2.3.1 Tepelik

17 adet 28 cm. yüksekliğe sahip palmetler, tek parça halinde yan yana sıralıdır. Aynı kalıptan tek tek dökülmek suretiyle yapılan palmetler üç yapraktan oluşur. Orta yapraklar sivri uçlu üçgen şeklinde olup, yan yapraklar ise aşağı doğru sarkar. Palmetlerin yüzeyleri alçak kabartma tekniği ile yapılan rumi ve palmet motifleri ile kaplıdır.¹⁹⁴

Resim 3.40 Mihrap tepelik (Betül Harmancı)

3.1.2.3.2 Çerçeve ve kenar bordürleri

Birinci bordür, 8 cm. genişliğe sahip olup düz silme şeklindedir ve dış çerçeveyi oluşturur. Rumi motifli bitkisel süslemeler yüzeyel kabartmalı şekilde yapılmış olup, kalın boya tabakaları kompozisyonun gözükmemesini zorlaştırmıştır.¹⁹⁵

İkinci bordür, 19 cm. genişliğe ve 5 cm. genişliğe sahiptir. İçbükey biçimindeki bu bordürde, 63 cm. uzunluktaki tek kalıptan çoğaltılarak yapılan levhaların birleşim yerleri tam olarak gizlenememiştir. Nesih yazı ile yazılan ve bordür boyunca tekrar eden “Kelime-i Tevhid”,¹⁹⁶ bordürün sağ altından başlar soldan aşağıya doğru

¹⁹⁴ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 30.

¹⁹⁵ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 30.

¹⁹⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 30.

aralıksız bir şekilde iner.¹⁹⁷ Yazı, kenarda ki ince zencerek şeridi ile sınırlandırılmıştır.¹⁹⁸

Yazı Metni: Kelime-i Tevhid yazılıdır.

Arapça Yazılışı:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

Türkçe Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur. Hz. Muhammed onun elçisidir.

Üçüncü bordür, 20 cm. genişliğe sahiptir.¹⁹⁹ Mukarnaslı friz şeklindedir.²⁰⁰ Yarım daire kemerli sağır niş biçimindeki mukarnas yuvaları tek tek sıra halinde dizilidir. Mukarnas yuvalarının içlerinde yer alan yüzeysel kabartmalı rumili bitkisel motifler, boya tabakalarından ötürü tam olarak gözükememektedirler.²⁰¹

Dördüncü bordür, 35 cm. genişlikte ve düz bir profile sahiptir. 35x36 cm. ölçülerinde kare levhaların birleşim yerleri tespit edilebilmektedir. Bordür ince halat silme ile iki tarafta sınırlanır.²⁰² Bu bordürde iç içe geçen geometrik motifler yer alır.²⁰³ Birbirlerine geçen dairelerin çevrelerindeki daireler, merkezde altıgen meydana gelecek şekilde sıralanır. Sıralanan daireler esas alınarak sonsuzluk prensibi²⁰⁴ ile kompozisyon oluşturulmuştur.²⁰⁵ Merkezlerde oluşan altıgenlerin içleri altı yapraklı rozet-çiçekler, kesişen dairelerinde aralarında oluşan üçgenlerin iç kısımlarında ise üçlü benek motifleri vardır. Daireler, bordürün orta kısımlarında tam, kenar kısımlarda ise yarıdır.

¹⁹⁷ Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, 222.

¹⁹⁸ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 30.

¹⁹⁹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 31.

²⁰⁰ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 26.

²⁰¹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 31.

²⁰² Eskici, *Ankara Mihrapları*, 31.

²⁰³ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 26.

²⁰⁴ Sonsuzluk Prensibi: Aynı motifin sürekli tekrarlanması.

²⁰⁵ Ferda Akgül, *Ankara Arslanhane ve Ahi Elvan Camiilerinin Mihrap Süslemeleri* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1992), 82.

Resim 3.41 Mihrap çerçeve ve kenar bordürler (Betül Harmancı)

Resim 3.42 Mihrap bordür detay (Betül Harmancı)

3.1.2.3.3 Alınlık

56 cm. yüksekliğe sahip, köşelik ile dördüncü bordürün arasında yer alan yatay dikdörtgen yazı panosundan meydana gelir.²⁰⁶ Pano ince bordür ile çerçeveli olup iç kısımda tek satır sülüs yazı ile yazılmış üç defa tekrar eden ayet yazılıdır.²⁰⁷ Panonun

²⁰⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 31.

²⁰⁷ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 26.

zemini rumili bitkisel motiflerle dolguludur.²⁰⁸ Ayrıca bu yazı panosu mukarnas dizi ile çerçevelenmiştir.

Yazı Metni: Bakara Suresi 255. ayet (Ayet’el Kürsi) yazılıdır.²⁰⁹

Arapça Yazılışı:

الَّذِذَا مَنْ الْأَرْضِ فِي وَمَا السَّمَوَاتِ فِي مَا لَهُ نَوْمٌ وَلَا سِنَّةٌ تَأْخُذُهُ لَا الْقَيُّومَ الْحَيُّ هُوَ إِلَّا إِلَهٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ وَلَا وَمَا خَلَقَهُمْ أَيْدِيهِمْ بَيْنَ مَا يَعْلَمُ بِإِذْنِهِ إِلَّا عِنْدَهُ يَشْفَعُ ي
وَهُوَ الْعَلِيُّ حَفْظُهُمَا يُؤَدُّهُ وَلَا وَالْأَرْضِ السَّمَوَاتِ كُرْسِيُّهُ وَسِعَ شَاءَ بِمَا إِلَّا عِلْمُهُ مِنْ
الْعَظِيِّ

Türkçe Anlamı:

“Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur. O, daima yaşayan mahlukât’ın yaşamını devam ettirendir. Onu ne bir uyuklama ne de uyku tutar. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi onundur. İzni olmadan O’nun katında kim şefaate edebilir. O, kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. O’nun dilediğinin haricinde, insanlar ilahi ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar. O’nun kürsüsü gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, yücedir, büyüktür.”²¹⁰

Resim 3.43 Mihrap alınlık (Betül Harmancı)

²⁰⁸ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 31.

²⁰⁹ Akgül, *Ankara Arslanhane ve Ahi Elvan Camiilerinin Mihrap Süslemeleri*, 83.

²¹⁰ el-Bakara 2/255.

Resim 3.44 Mihrap alınlık ve köşelik (Eskici, 1971)

3.1.2.3.4 Köşelik

Dördüncü bordür ve kavsara arasında tek parçadan oluşur. Köşeliğin yüzey kaplamasında kullanılan levhalar altıgendir. Bunlar, alçak kabartmalı yıldızlı geometrik kompozisyon şeklindedir. Altıgenlerin yapışık bir şekilde birleşerek petek örgü meydana gelir.²¹¹ Altıgenlerin iç kısımlarında altı köşeli yıldızlar yer alır. Yıldızla altıgenin arasında oluşan baklava şeklindeki çokgenler, kabartmalı bitkisel arabesk motifi ile dolguludur. Yıldızların iç kısımları ise dairesel kompozisyon biçiminde kabartmalı bitkisel bezemeler görülür.²¹²

²¹¹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 31.

²¹² Akgül, *Ankara Arslanhane ve Ahi Elvan Camiilerinin Mihrap Süslemeleri*, 83.

Resim 3.45 Mihrap köşelik ve köşelik detay (Betül Harmancı)

3.1.2.3.5 Mihrap nişi

Kavsara: 1,90 m. yüksekliğe sahip kavsara uzun ve dar bir görünüme sahiptir. Altı sıra mukarnas dizisi yukarı doğru sayıları azalır. En alt sırada yer alan mukarnaslar, yuvarlak kemerli sağır nişlerden meydana gelir. Üstte yer alan mukarnas sıraları ise badem ve kanatlardan oluşmuştur. Kavsaranın ağzı, dış bükey bir şekilde yükselir. Ayrıca kavsara, ince halat silmeli köşeli basamaklarla çerçevelenmiştir.²¹³

Resim 3.46 Kavsara ve kavsara detay (Betül Harmancı)

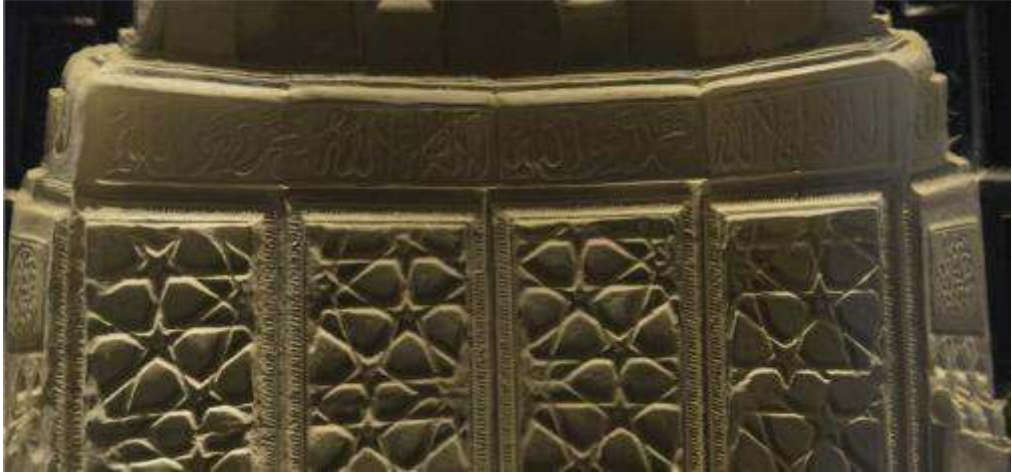
²¹³ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 31.

Nişin alt kısmı: 1,76 m. yüksekliğe, 1,14 m. genişliğe, 54 cm. derinliğe sahiptir ve dört kenardan oluşur. Her bir kenarı 26 cm. genişlikte olan, ince halat silmelerle çerçeve içini alınmıştır. 37 cm. uzunluğa sahip levhaların izleri belirgindir. Bu kısımlar alçak kabartma yıldızlı geometrik geçmeler şeklinde yapılmıştır. Sırtları kavisli ince çubuklar kesilerek on kollu yarım yıldızları oluşturur. Yıldızlar çapraz eksenlerde birbirlerine bağlanır. Aralarda oluşan beş köşeli yıldızlar ve yıldız kollarının iç kısımları, yüzeysel kabartma bitkisel motifleri ile doldurulmuştur. Yapılan boyamalar sonucunda dolgu motifleri tam görülememektedir.²¹⁴ Nişin alt kısmı ile kavsara arasında yer alan kısımda dikdörtgen biçiminde yatay bir yazı kuşağı yer alır. Bu kuşakta “Kelime-i Tevhid” ikinci bordürde olduğu gibi tekrarlanarak yazılmıştır.

Resim 3.47 Nişin alt kısmı (Betül Harmancı)

²¹⁴ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 32.

Resim 3.48 Nişin alt kısmı detay ve yazı kuşağı (Betül Harmancı)

Sütunceler:

Başlık: İki kademedan oluşan ve 20 x 20 cm. boyutlarına sahip küp biçiminde başlıklar mevcuttur. Alt kısımda, gövde ve başlık arasında 10 cm. yükseklikte ince birer mukarnas sırası yer alır. Başlıkların küp kısımlarında irice dairesel biçimde birer rozet vardır. Rozetlerin iç kısımları kıvrık dal ve rumili bitkisel bezemelerle dolguludur.²¹⁵

Resim 3.49 Sütunce başlığı (Betül Harmancı)

²¹⁵ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 32.

Gövde: 1,15 m. uzunluğa sahip kare planlı gövdelerin köşeleri, eğimlidir. Yüzeyleri ise oldukça sade ve düzdür.²¹⁶

Resim 3.50 Sütunce gövde (Betül Harmancı)

Kaide: Önceden başlıklar ile aynı şekle ve özelliğe sahip olan kaide, sonradan yapılan onarım ile kaldırılmıştır.

Resim 3.51 Sütunce başlık, gövde ve kaide (Eskici, 2001)

²¹⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 32.

3.1.3 Sultan Alaeddin Cami

Tablo 3.3 Sultan Alaeddin Cami

Katalog Numarası: 3.1.3
Fotoğraf Numarası: Resim 3.52 – 3.61
Çizim Numarası: Şekil A7 – A8
İncelenme Tarihi: 28.01.2024
Caminin Tarihi: Kesin olarak bilinmiyor.
Mihrap Boyutu: Orijinal ölçüleri tam tespit edilemiyor.
Mihrapta Uygulanan Teknik: -
Mihrapta Kullanılan Malzeme: Tuğla
Mihrapta Yazı: -
Durumu: İbadete açık.

3.1.3.1 Yapının tarihi ve genel özellikleri

Sultan Alaeddin Cami, Ankara'nın Altındağ ilçesinde, Kale Mahallesi, Alitaş Sokak ve İçhisar Sokak'ın birleştiği köşede, İç Kale'nin Zindan Kapısı'nın solunda yer alır.²¹⁷ Caminin hangi tarihte ve kim tarafından inşa edildiği hakkında kesin bir bilgi yoktur. 1219-1303 tarihleri arasında üç Alaeddin ismi olmasından dolayı bunlardan hangisinin camiyi bina ettirdiği bilinmemektedir. Caminin oyma minberi 1197-1198 tarihli dir.²¹⁸ Nusret Çam'a göre mevcut cami henüz yapılmamışken 12. yüzyılın ortalarına doğru doğuda günümüze kadar sadece mihrabı ulaşan caminin yapıldığı söylenir. Bu caminin batı duvarına da mevcut cami bitişik şekilde yapılmıştır.²¹⁹ Kesin olarak bilinen şey ise, Selçuklu dönemi içerisinde kalenin üst tarafında askeri birliklerin yerleşim yeri için yapılan caminin var olduğu ve bu caminin günümüzdekine yakın olduğudur. Ayrıca Selçuklu mimarisine bakıldığında, bu mevcut olan caminin Arslanhane ve Ahi Elvan Camileri gibi çok sütunlu olarak inşa

²¹⁷ Muhammet Arslan, "Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi", (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 177.

²¹⁸ Mamboury, *Ankara*, 225.

²¹⁹ Arslan, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 178.

edilmesi gerekirdi.²²⁰ Caminin yapılış yılına ait fikirler ortak olmamakla beraber cami, stil bakımından Selçuklu dönemine ait bir yapı da olduğu kabul edilir.²²¹

“Türkiye’de Vakıflar Abideler ve Eski Eserler” adlı kaynakta caminin, H.574 yılında Selçuklu Hükümdarı Alaeddin Keykubat tarafından yapıldığı söylenmesi²²² ile Gönül Öney’in “Ankara’da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları” adlı eserinde Alaeddin tarafından tamir edildiği ve bu sebepten Alaeddin Cami adını aldığı söylenmesi,²²³ caminin Alaeddin Cami olarak isimlendirilmesinde rol oynamaz. Çünkü caminin Alaeddin Keykubat döneminde yapılmış olması veya tamir edilmiş olabileceği düşüncesinde kesin bir kanıt yoktur.²²⁴

Dikdörtgen planlı bu cami, mihrap duvarına yatay üç sahınlıdır. Sahınlar üçer sütun sırası ile toplam altı sütun tarafından bölünürler. (Şekil A7) Çam’a göre günümüzde mevcut olan caminin kuzeyinde yer alan son cemaat yerinin, bu ilk caminin kuzeyini de kapsadığını dile getirir.²²⁵

Günümüze ulaşan batıda yer alan caminin kuzeydeki avlusu, arazinin meyilli olması hasebiyle, yüksekçe bir platforma oturtulmuş olup bu platformun caddeye bakan tarafında bir çeşme görülür. Önünde ve yanında yapılan ilave binalar ile caminin yalnızca kuzey ve batı cepheleri görülmekte olup, yarısı ahşap malzemelerden yapılmıştır. Bu ibadet mekânının kuzey ve doğu kısımları sonradan ek binalar yapılarak kapatılmıştır.²²⁶ Giriş kapısının önünde sekiz sütun mevcuttur.²²⁷ Bu sütunlar son cemaat yerinde yerindedir. Son cemaat yeri yoldan balkon gibi yüksek şekildedir.²²⁸

²²⁰ Mamboury, *Ankara*, 225.

²²¹ Gülekli, *Ankara*, 116.

²²² *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/342.

²²³ Öney, *Ankara’da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 17.

²²⁴ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 14.

²²⁵ Arslan, *Anadolu’da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 180.

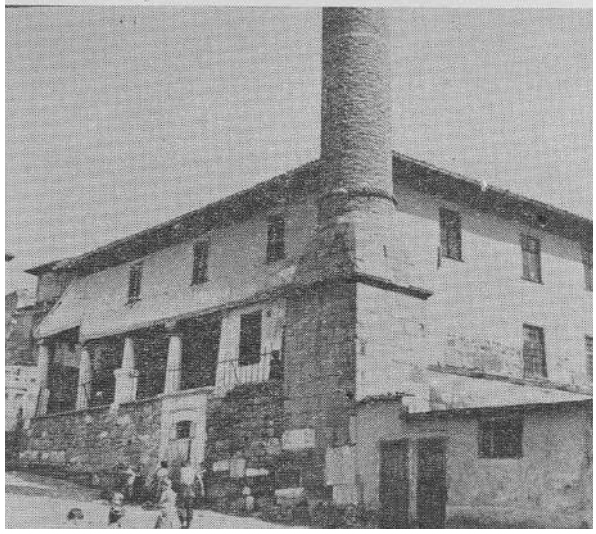
²²⁶ *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/343.

²²⁷ Konyalı, *Ankara Camileri*, 13.

²²⁸ Öney, *Ankara’da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 17.

Resim 3.52 Alaeddin Cami (Betül Harmancı)

Resim 3.53 Alaeddin Cami (Öney, 1971)

Resim 3.54 Alaeddin Cami doğu cephesi (Betül Harmancı)

Tek bölümden oluşan dikdörtgen biçiminde ki cami, 13 m. ile 15 m. ölçülerine sahiptir.²²⁹ Harim kısmı yenilenmiş olan caminin duvarları devşirme malzeme içeren kesme ve moloz taştan yapılmıştır. Üzeri sıvalı kiremit çatı ile örtülü²³⁰ olup ahşap tavana sahiptir. Ahşap tavanın ortasında yer alan göbekte²³¹ altı köşeli yıldızlar vardır ve eski kabul edilir.²³²

²²⁹ Mamboury, *Ankara*, 226.

²³⁰ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 17-18.

²³¹ Gülekli, *Ankara*, 116.

²³² Konyalı, *Ankara Camileri*, 15.

Resim 3.55 Alaeddin Cami harimi ve ahşap tavanı (Betül Harmancı)

Selçuklu eserlerinin şaheser örneklerinden olan Alaeddin Cami'nin cevizden oyma minberi,²³³ H. 594 tarihli olsa da yan satırlarda ki işçiliğe bakıldığı zaman Ahi Şerafettin Cami minberini anımsatır. Minber 13. yüzyılda restore edilmiş olup kitabeler aynı şekilde yerlerine konulmuştur. Minberin kapı aynalığında bulunan sülüs yazılı kitabede minberin,²³⁴ II. Kılıç Arslan'ın oğlu Muhyiddin Mesud zamanında H. 594 (1197-98) yılında yapıldığı yazmaktadır.²³⁵

Resim 3.56 Alaeddin Cami minberi ve yan aynalık süslemeleri (Betül Harmancı)

²³³ Konyalı, *Ankara Camileri*, 15.

²³⁴ Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", 34.

²³⁵ Galib, *Ankara*, 1/47.

Harim, ilk devirden olmayan, ahşap çerçeveden oluşan dikdörtgen biçiminde ki 13 pencere ile aydınlanır.²³⁶ Cami kapısı ise, demir kısımları ve süslemeleri bakımından Hacı Bayram Veli türbe kapısına benzer.²³⁷

Caminin kuzeybatı köşesinde, son cemaat yerinin önünde yer alan minare, kare biçiminde taş kaideli ve tuğladan yapılmış silindirik bir gövdeye sahiptir.²³⁸ Günümüzde bina ile birleşen minarenin üst kısımda kirpi çıkıntılarla şerefeye geçilir. Minare sivri bir külah ile sonlanır. ²³⁹ (Resim 3.56)

Caminin doğu tarafında yer alan mihrap, burada eski bir caminin olmasının kanıtıdır.²⁴⁰ Bu mihrap asıl mihrap olup, minberde adı geçen Muhyiddin Mesud döneminde minber ile beraber M. 1197 yılında yapılmış olduğu muhtemeldir. Bu mihrap Ankara'nın fethinden sonra, 12. yüzyılın sonlarına denk gelen şehir içerisinde yapılan ilk kale camisine veya saray camisine ait olma ihtimali yüksektir. Mihrabın dışında yer alan büyük niş haricinde ele alındığında çift niş şekli ile 12. ve 13. yüzyıla ait Anadolu'da ki bazı mihraplara benzerlik göstermesi bu görüşü destekler niteliktedir.²⁴¹ Bu mihrap nişi, sur duvarına bitişiktir. Asıl niş mukarnaslı kavsaraya sahip olduğu düşünülmektedir. Oldukça tahrip olan bu mihrap, şemsiye ile koruma altına alınmıştır. ²⁴² Tuğladan yapılan bu mihrap, üzeri ince alçı harcı ile sıvanmıştır. Alçı harcından kalıba döküm yöntemi ile sütunceler elde edilmiştir. Süslemesi olmayan bu mihrap, büyük ölçüde tahrip olmuş, nişin alt kısmı, kenar bordürlerinin bir kısmı ve sütunceler günümüze gelebilmiştir.²⁴³ Daha sonraki dönemlerde yapılan Ankara camilerinde de hep alçı mihrap tercih edilmesi ile bu mihrabın da alçı kaplama uygulandığı muhtemeldir. Bu durumda Alaeddin Cami'nin bu mihrabı, alçı kaplama türünün Ankara'daki bilinen ilk örneği olabilmektedir. Tüm bunlar sonucunda bu mihrap, Selçuklu dönemine tarihlendirilmektedir.²⁴⁴

²³⁶ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 18.

²³⁷ Ögel, "Selçuk Devri Anadolu Ağaç İşçiliği Hakkında Notlar", 204.

²³⁸ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 17.

²³⁹ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/343.

²⁴⁰ Nusret Çam - Ayşe Ersay, "Ankara Muhyiddin Mesud (Alâeddin) Camii'nin İlk Şekli ve Türk Mimarisindeki Yeri", *Vakıflar Dergisi* 38 (2012), 9.

²⁴¹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 14.

²⁴² Arslan, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 181.

²⁴³ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 12.

²⁴⁴ Çam - Ersay, "Ankara Muhyiddin Mesud (Alâeddin) Camii'nin İlk Şekli ve Türk Mimarisindeki Yeri", 13.

Resim 3.57 Alaeddin Cami avlusundaki mihrap (Betül Harmancı)

Resim 3.58 Alaeddin Cami avlusundaki mihrap (Eskici, 2001)

Mevcut olan cami 1893 yılında Osmanlı döneminde II. Abdulhamit zamanında onarım görmüştür ve iç kısımdaki mihrap o dönemde ilave edilmiştir. İlave edilen orijinal olmayan bu mihrap, yarım yuvarlak nişten oluşur.²⁴⁵

Cami içindeki alçıdan yapılan mihrap pek fazla önem arz etmez. Kible duvarında yer alan bu nişin iki kenarında sütunce vardır. Nişin üzerinde Ayet'el Kürsi yazılı olan bir kitabe ile H. 1311 (19893) tarihi yazılıdır.²⁴⁶ Cami en son geçirdiği onarım ile yarım yuvarlak nişli mihrap yerine yeni bir mihrabın yapıldığı görülür. Bu mihrap, tamamı alçıdan yapılmış olması, tepelilerde tek parça halinde palmetlerin sıralanması gibi özellikler ile Ahi Elvan Cami mihrabına benzemektedir.

Caminin iç kısmında güneybatı köşede yer alan kapı,²⁴⁷ varlığı bilenen fakat bugüne kadar tespit edilemeyen batıdaki saraya geçiş yolunu sağlar.²⁴⁸ Bu kısımda camiye ait eski eşyaların korunduğu bilinir. Şuan ise kapanmış durumdadır.²⁴⁹

²⁴⁵ Arslan, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 179-182.

²⁴⁶ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/344.

²⁴⁷ Arslan, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 177.

²⁴⁸ Çam - Ersay, "Ankara Muhyiddin Mesud (Alâeddin) Camii'nin İlk Şekli ve Türk Mimarisindeki Yeri", 9.

²⁴⁹ Konyalı, *Ankara Camileri*, 16.

Sultan Alaeddin Cami, doğusunda mihrabı, iç mekânda güneybatı köşede yer alan tünel kapısı, kuzeyde yer alan doğuya doğru uzanan son cemaat yeri ve son cemaat yeri duvarının kuzeyinde bulunan çeşme ile son derece sorunlu bir camidir.²⁵⁰

Kendi gözlem ve çekimlerime göre Alaeddin Cami, sade bir görünüşe sahip olmakla beraber minberi ile önem kazanır. Günümüze ait olan mihrabı Selçuklu Dönemine aitlik göstermez. Asıl Selçuklu dönemine aitlik gösteren mihrap, caminin doğusundaki avluda yer alır. Bundan ötürü caminin Selçuklu Dönemi mihrabı olarak avluda yer alan mihrap ele alınmıştır. Bu mihrap oldukça tahrip olmuştur. Mihraptan kalan kalıntılardan, tuğladan yapılp üzerine alçı çekildiği görülmektedir. Eski fotoğraflara bakıldığı zaman günümüze kadar bu alçıların döküldüğü görülür. Mihrapta alçı sadece en iç kısımda yer alan nişin kavsarasında, köşeliğinde ve sütuncelerinde mevcuttur. Ayrıca B. Eskici'nin Ankara Mihrapları (2001) eserindeki çekimlerine bakıldığında mihrabın alt kısımlarında renkler oldukça koyu gözükmetedir. Günümüzde ise yapılan yenilenme faaliyeti tuğlanın ve alçıların renkleri daha temiz bir görünüme kavuşmuştur.

3.1.3.2 Mihrabın yapıdaki yeri ve konumu

Mihrap, caminin doğusundaki sur duvarında yer alır. Günümüzdeki caminin bahçe duvarları içinde kalır. Niş sur duvarı içine yapılmıştır. Bu mihrap kalıntısı, 1970'li yıllarda caminin çevre düzenlemesi ile Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan kazılar sonucu ortaya çıkmıştır.²⁵¹

3.1.3.3 Mihrabın elemanları

Mihrap elemanları, tepelik, çerçeve ve kenar bordürleri, alınlık, köşelik ve mihrap nişinden oluşmaktadır. Mihrap nişi ise kavsara ve nişin alt kısmı olarak iki şekilde ele alınmaktadır.

²⁵⁰ Arslan, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 177.

²⁵¹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 12.

3.1.3.3.1 Tepelik

Bilinmiyor.

3.1.3.3.2 Çerçeve ve kenar bordürleri

Çerçeve ve kenar bordürlerinin pek çok kısmı bozulmuştur. Fakat tek bordürlü olduğu mevcut kalıntılardan anlaşılmaktadır.²⁵²

3.1.3.3.3 Alınlık

Bilinmiyor.

3.1.3.3.4 Köşelik

Bozulmuş.

3.1.3.3.5 Mihrap nişi

Dikdörtgen biçiminde plana sahip iç içe geçen üç niş şeklindedir. Bunlardan dıştan içeri birinci sıradaki niş:

Kavsara: Bozulmuştur.

Nişin Alt Kısmı: 1,64 m. genişliğe ve 31 cm. derinliğe sahiptir.²⁵³

İkinci sıradaki niş:

Kavsara: Mukarnaslı olduğu düşünülen kavsara büyük ölçüde harap olmuştur. Sağlam kalan en altta yer alan mukarnas sırası, sivri kemerli sağır nişler şeklindedir.²⁵⁴

²⁵² Eskici, *Ankara Mihrapları*, 12.

²⁵³ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 13.

²⁵⁴ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 13.

Nişin alt kısmı: 1,15 m. yüksekliğe, 72 cm. genişliğe ve 17 cm. derinliğe sahip olmakla beraber dikdörtgen planlıdır.²⁵⁵

Üçüncü sıradaki niş:

Kavsara: Bu kavsara kademeli basamaklarla daralan biçimdedir. Köşeli basamaklar oluşturan sivri sırtlı ince silme ile çerçevelenir.²⁵⁶

Nişin alt kısmı: 68 cm. yüksekliğe, 42 cm. genişliğe ve 8 cm. derinliğe sahip olmakla birlikte dikdörtgen planlıdır.²⁵⁷

Sütunceler: İkinci sırada yer alan nişin köşeliklerindedir.

Başlık: 10 x 10 cm. ölçülerinde tepe üstü zar konmuş görünümündedir. Üstte ve altta ince birer tabla yer alır.²⁵⁸

Gövde: 1 m. uzunluğa ve 12 cm. genişliğe sahiptir. Silindirik bir biçimdedir.²⁵⁹

Kaide: Yoktur.

²⁵⁵ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 13.

²⁵⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 13.

²⁵⁷ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 13.

²⁵⁸ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 13.

²⁵⁹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 13.

Resim 3.59 Mihrap nişi ve sütunceler (Betül Harmancı)

Resim 3.60 Kavsara ve sütun başlıkları detay (Betül Harmancı)

Resim 3.61 Mihrap nişi (Eskici, 2001)

3.1.4 Ahi Yakup Cami

Tablo 3.4 Ahi Yakup Cami

Katalog Numarası: 3.1.4
Fotoğraf Numarası: Resim 3.62 – 3.80
Çizim Numarası: Şekil A9 – A10
İncelenme Tarihi: 05.02.2024
Caminin Tarihi: Kesin olarak bilinmiyor.
Mihrap Boyutu: Yükseklik 4,28 m. / Genişlik 2,80 m.
Mihrapta Uygulanan Teknik: Kalıplama
Mihrapta Kullanılan Malzeme: Alçı
Mihrapta Yazı: Nesih Yazı
Durumu: İbadete açık.

3.1.4.1 Yapının tarihi ve genel özellikleri

Ankara Altındağ ilçesi, Çamlıca ve Gaziantep sokaklarının kesiştiği noktada ve çeşmenin karşısında yer alan Ahi Yakup Cami'nin²⁶⁰ kesin olarak ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Mübarek Galib tarafından H. 690 (1291) tarihinden önce yapıldığı ileri sürülse de, caminin günümüzdeki plan ve süslemeleri bakımından o tarihe ait olması mümkün gözükmemektedir.²⁶¹ Harime giriş kapısı üzerinde Arapça yazılı kitabede, caminin H. 794 (1392) senesinde Ahi Sinan oğlu, Ahi Çelebi oğlu, Ahi Yakup'un tamir ettiği yazmaktadır.²⁶² Bu tamir sonucunda ise Ahi Yakup Cami adını almıştır.²⁶³

Rampalı arazide yer alan sade bir görünüme sahip Ahi Yakup Cami, taş temel üzerine oturtulmuş olup, duvarları kerpiçten yapılmıştır ve kiremit çatı ile üzeri örtülmüştür. Minaresi bulunmayan caminin planı uzunlamasına dikdörtgendir. Doğu kısmında son cemaat yeri vardır. Batı duvarı, orada bulunan evin duvarı ile birleşiktir. Kuzey duvar ise yine orada bulunan bir evin bahçesine bakar. ²⁶⁴

²⁶⁰ Gülekli, *Ankara*, 114.

²⁶¹ Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme*, 178.

²⁶² Galib, *Ankara*, 1/35; Galib, *Ankara*, 2/21.

²⁶³ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/377.

²⁶⁴ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 40.

Doğuda yer alan on basamaklı merdiven ile çıkılan son cemaat yeri,²⁶⁵ iki ahşap direk taşımakta olup ahşap tavan ile örtülüdür.²⁶⁶ Cami kapısının sağında iki adet pencere son cemaat yerine açılır. Kapının üzerinde ise üç satırdan oluşan taşta yapılmış tamir kitabesi yer alır.²⁶⁷ Ayrıca Ankara’da 14. yüzyıla ait tarihe geçen tek kapı Ahi Yakup Cami’nin kapısıdır. Kapının kitabesi H. 794 (1397-1392) yılına aittir. Kapının tablası iki dikey, bir ufki olarak sıralanır.²⁶⁸ Günümüzde ise caminin kapısı kahverengi ahşap bir kapıdır.

Resim 3.62 Ahi Yakup Cami (Betül Harmancı)

Resim 3.63 Cami kapısı ve tamir kitabesi (Betül Harmancı)

²⁶⁵ Konyalı, *Ankara Camileri*, 9.

²⁶⁶ Öney, *Ankara’da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 40.

²⁶⁷ Gülekli, *Ankara*, 114.

²⁶⁸ Ögel, “Selçuk Devri Anadolu Ağaç İşçiliği Hakkında Notlar”, 209.

Resim 3.64 Son cemaat yeri (Betül Harmancı)

Son cemaat yerinin güney duvarının ortasında, alçıdan kalıplama tekniği ile levhalar halinde yapılan mihrap yer alır. 2,80 m. yüksekliğe ve 1,72 m. genişliğe sahip bu mihrabın süslemeleri alçak kabartma şeklinde yapılmıştır. Tepeliği olmayan bu mihrapta tek sıra bordür yer alır. Bu bordür 36 cm. genişliğe sahip olup, 37 cm. uzunluğundaki levhaların ek yerleri bellidir. Bordürde daireler geçmesinden oluşan geometrik kompozisyonlar tekrarlanmıştır. Daireler bordürün kenarlarında yarım iken, bordürün ortasında tamdır. Tam dairelerin oluşturduğu daireler, birbirine geçme yaparak ortada altıgen oluştururlar. Bu altıgenlerin iç kısmı altı yapraklı rozet-çiçekler doldururken, kesişen dairelerin aralarında meydana gelen üçgenlerini ise üçlü benek motifleri doldurur. Mihrabın köşeliği, bordür ve kavsara ağzı arasında tek parça şeklindedir. Burada levha izi belirgin değildir.²⁶⁹ Köşelikte birbirine geçme yapan daireler ve yayların meydana getirdiği girift geometrik kompozisyonun tekrarı yer alır.²⁷⁰ Alınlığı olmayan bu mihrabın nişinde ki kavsaranın mukarnaslı olduğu düşünülmekte olup bozulmasından ötürü düz sıvanmıştır. Kavsara ağzı dışbükey kavisli basamaklarla kademeli olarak yükselmekte olup nişin alt kısmı basit bir yarım daire şeklindedir. Son cemaat yerinde yer alan bu mihrap ile harim içerisinde yer alan mihrabın birlikte aynı tarihlerde (M. 1392) yapıldığı kabul edilir. Her iki mihrapta da aynı kalıplamaların kullanması ile bu görüş desteklenir.²⁷¹

²⁶⁹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 26.

²⁷⁰ Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme*, 178.

²⁷¹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 27.

Resim 3.65 Son cemaat yeri mihrap (Betül Harmancı)

Resim 3.66 Son cemaat yeri mihrap (Eskici, 2001)

Resim 3.67 Son cemaat yeri mihrap detay (Betül Harmancı)

B. Eskici'nin 1996 yılında incelediği caminin tahminen bu yılda fotoğraf çekimi yapmıştır) son cemaat yerinde yer alan mihrabın fotoğraflarında, mihrabın üst kısmının yağlı beyaz boya ile boyalı olduğu ve alt kısmının ise beyaz fayans ile kaplandığı görülür. Günümüzde ise mihrabın yapılan onarımlar ile fayanslardan oluşan kısımlar yerine alçı ile tamamlandığı ve yağlı boya yerine mat beyaz renge boyandığı görülür.

Caminin içindeki mihrap, derinlemesine dikdörtgen planlı harimin güney duvarının ortasında tavana kadar uzanır. Niş çerçevesi iç mekâna doğru 18 cm.'lik çıkıntı oluşturur. Alçıdan kalıplama tekniği ile levha halinde yapılan bu mihrabın süslemeleri, yüzeysel ve alçak kabartmalıdır. Orijinalliğini kısmen koruyan mihrap, kavsaranın altından zemine kadar yenilenmiş olup günümüzde düz alçı ile sıvanmıştır. Önceden yüzeyi yağlı boya ile kaplı olan mihrap günümüzde mat boya ile kaplıdır ve boya tabakalarının kalın olduğu bazı bazı yerlerde, motiflerin görülmesi zorlaşır.²⁷²

Teknik ve üslup açısından M. 1392 yılında yapıldığı kabul edilen harimde yer alan mihrapta, Erken Osmanlı dönemine ait mavi beyaz bir kâsenin olması da tarihlendirmede yardımcı olmaktadır. Mihraplarda yer yer alçı kâse ve çini levha gömülmesi, çok yaygın olmasa da, 14. ve 15. yüzyıllarda Beylikler döneminde ortaya çıkan bir özelliktir. 14. yüzyıla ait Ermenek Ulu Cami mihrabı, Konya Kazım Karabekir Ulu Cami ve Sivrihisar Hazneder Cami alçı mihraplarında benzer kâselere rastlanılır. Ankara'da Hacı Doğan, Örtmeli, Mola Büyük Mescitleri ve Ayaş Başayaş Köyü Cami mihraplarında bir veya daha fazla kâse kullanıldığı görülür.²⁷³

Buna göre, mihrabın 1392 yılında yapılan tamir sırasında yapıldığı görüşü kabul edilir. Bundan hareketle, Ahi Yakup Cami harim mihrabı, Ankara'daki erken dönem alçı mihrapların tarihi bilinen en erken örneğini oluşturur.²⁷⁴

Ahi Yakup Cami, bu gruptan başka Ankara mescitlerinin tarihlenmesinde rol oynamıştır. Özellikle 14. yüzyıl Ankara mescitleri için özgün olan mihrapları arasında dikkat çekici bir eserdir. Fakat Mihrap dışında yenilenen harim kısmı ile caminin özelliği kalmamıştır.²⁷⁵

Ahi Yakup Cami'nin harim yerindeki mihrabı dönem dönem değişimler geçirmiştir. 1969 yılında nişin alt kısmı alçıdan yapılmış olup altı adet uzun ince parçalar ile kaplıdır. Fotoğraftan anlaşıldığı üzere bu kısım oldukça tahrip olmuştur. Ayrıca tek parçadan oluşan köşeliğin ortasında yer alan kâse kendine özgü rengini koruduğu

²⁷² Eskici, *Ankara Mihrapları*, 23.

²⁷³ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 25.

²⁷⁴ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 25.

²⁷⁵ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 41-42.

görülür. 1996 yılında nişin alt kısmında alçı yerine açık lila rengi fayanslar döşenerek mihrap oldukça basit bir görünüş kazanmıştır. Köşeliğin ortasında yer alan kâse ise o dönemde beyaz yağlı boya ile boyanmış durumdadır. Günümüzde mihraba bakıldığı zaman, nişin altında yer alan fayansların kaldırılarak alçıdan düz bir zemin elde edildiği ve mihrabın tamamının mat beyaz boya ile boyandığı görülür.

Resim 3.68 Harim mihrap 1969 (Eskici, 2001)

Resim 3.69 Harim mihrap 1996 (Eskici, 2001)

Resim 3.70 Harim mihrabı (Betül Harmancı)

3.1.4.2 Mihrabın yapıdaki yeri ve konumu

Mihrap, kible duvarının ortasında yer alır, yerden tavana kadar uzanır ve duvardan 18 cm.'lik bir çıkıntı oluşturur.

3.1.4.3 Mihrabın elemanları

Mihrap elemanları, tepelik, çerçeve ve kenar bordürleri, alınlık, köşelik ve mihrap nişinden oluşmaktadır. Mihrap nişi ise kavsara ve nişin alt kısmı olarak iki şekilde ele alınmaktadır.

3.1.4.3.1 Tepelik

Yoktur.

3.1.4.3.2 Çerçeve ve kenar bordürleri

Birinci bordür, 6 cm. genişliğe sahip olup düz profillidir ve mihrabın en dışındaki kenar çerçevesini oluşturur. Yüzeysel yapılan bitkisel motifler boya tabakaları sebebiyle görülemez durumdadır.²⁷⁶

İkinci bordür, 20 cm. genişliğe ve 6 cm. derinliğe sahip olup içbükey profillidir. 65 cm. uzunluğa sahip tek kalıptan çoğaltılan levhaların ek yerleri gözle görülür. Her bir levha aynı yazı metnini barındırır. Nesih yazı ile yazılan “kelime-i tevhid”, bordür boyunca tekrarlanarak devam eder. Yazı zemini, seyrek şekildeki kıvrımdallar ve rumiler ile doludur. Yazı, sağ kenarda yer alan ince bir zencerek şeridi ile sınırlanır.²⁷⁷

Yazı Metni: Kelime-i Tevhid yazılıdır.

Arapça Yazılışı:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

Türkçe Anlamı: Allah’tan başka ilah yoktur. Hz. Muhammed onun elçisidir.

Üçüncü bordür, 26 cm. genişliğe ve düz bir profile sahiptir. İki kenarı ince halat silme ile sınırlanır. 36 x 36 cm. ölçülerindeki levhaların birleşme yerleri gözle görülür. Daireler birbirlerine geçme yaparak geometrik bir kompozisyon oluşturur ve bordür boyunca tekrarlanır. Sırtları kavisli ince şeritlerden oluşan daireler, birbirlerine geçme yaparak altı gruplar şeklinde ortada yer alan bir daireye bağlanır. Daireler bordürün kenarlarında yarım, ortasında ise tamdır.²⁷⁸ Y. Demiriz’e göre altıgenlerin içlerinde beş yapraktan oluşan çiçek ile²⁷⁹ kesişen dairelerin aralarında meydana gelen üçgenlerin içleri ise üçlü benek grupları ile doldurulmuştur.²⁸⁰ İncelemelerime ve fotoğraflamalara göre ise, altıgenlerin içlerinde altı yapraktan oluşan çiçekler yer alır.

²⁷⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 23.

²⁷⁷ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 23.

²⁷⁸ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 24.

²⁷⁹ Öney, *Ankara’da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 41.

²⁸⁰ Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme*, 178.

Resim 3.71 Mihrap bordürleri (Betül Harmancı)

Resim 3.72 Bordür ve köşelik detay (Öney, 1971)

Resim 3.73 Bordür detayları (Betül Harmancı)

3.1.4.3.3 Alınlık

Köşeliğin üzerinde, 40 cm. yüksekliğe sahip, enine dikdörtgen bir yazı panosundan meydana gelir. Pano ince halat silme ile çerçevelenmiştir. Tek satır olarak nesih yazı ile yazılmış ibare üç kere tekrarlanmıştır. Yazının zemini zor şekilde görülebilen rumili bitkisel motifler ile doldurulmuştur.²⁸¹

Arapça Yazılışı:

²⁸¹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 24.

Türkçe Anlamı: Ne güzel yardımcı ve ne güzel dosttur.

Resim 3.74 Mihrap alınlık (Betül Harmanca)

3.1.4.3.4 Köşelik

Kavsara ağzı ile ikinci bordür arasında tek parça halindedir. Sonsuz düzen oluşturan geometrik yüzey dolgusu,²⁸² sırtları kavisli ince şeritlerin meydana getirdiği daire ve yayların birbirine geçme yaparak girift kompozisyon elde edilmesi ile oluşmuştur. Aralarda ise küçük dairesel kabaralar vardır.²⁸³

Köşeliğin ortasında 14. veya 15. yüzyıla ait²⁸⁴ 20 cm. çapına sahip kâsenin yüzeyi yağlı boya ile boyalıdır.²⁸⁵ Bu kâse, mavi ve lacivert bitkisel motifli bir “Milet” (İznik) kâsesidir.²⁸⁶ Günümüzde ise beyaz boya boyanmıştır durumdadır.

²⁸² Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme*, 178.

²⁸³ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 24.

²⁸⁴ Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme*, 178.

²⁸⁵ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 24.

²⁸⁶ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 41.

Resim 3.75 Köşelik ve kavsara (Betül Harmancı)

Resim 3.76 Köşelik detay (Betül Harmancı)

3.1.4.3.5 Mihrap nişi

Kavsara: 1 m. yüksekliğe sahip kavsara dört sıra mukarnaslıdır. (Resim 4. 14) Mukarnaslar, badem ve kanatların birer birer dizilmesi ile meydana gelmiştir. Cephede mukarnas dizisi, dışbükey kavisli basamaklarla yükselir. Dış kısımda ince bir şerit, köşeli basamak oluşturarak kavsarayı sarar. Kavsaranın alt kısmında nesih yazı ile yazılı, ikinci bordürdeki kelime-i tevhid yazısının tekrarlandığı yatay bir yazı kuşağı yer alır.²⁸⁷

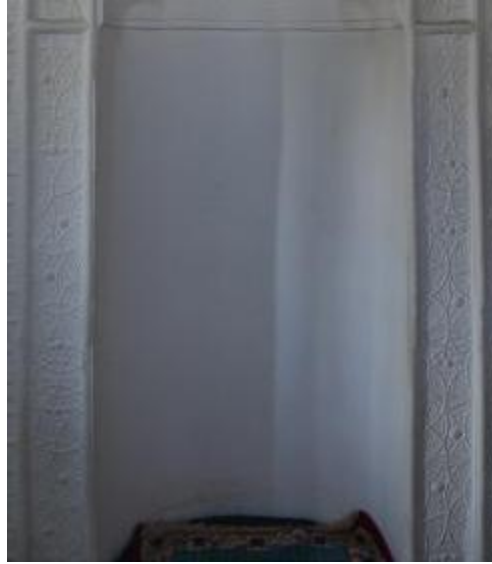
Resim 3.77 Kavsara altında yer alan yazı kuşağı (Betül Harmancı)

²⁸⁷ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 24.

Resim 3.78 Kavsara detay (Betül Harmancı)

Nişin alt kısmı: Oldukça bozulan mihrap nişi, yakın zamanlarda yapılan onarım ile yarım silindir bir niş haline getirilmiştir. Orijinalde beş kenarlı olup bu her kenar ince bir halat silme ile sınırlanmıştır.²⁸⁸ Kenarların oluşturduğu ince uzun parçaların iç kısımlarında karşılıklı rumiler ve geçmelerden ibaret süslemeler yer almıştır.²⁸⁹

Resim 3.79 Nişin alt kısmı (Betül Harmancı)

Sütunceler: Günümüze kadar ulaşamayan sütunceler²⁹⁰ yerine şuan alçıdan uzun ince birer parça yer alır. Halat motifli ince silmelerle çerçevelenen bu parçaların içlerinde

²⁸⁸ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 25.

²⁸⁹ Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme*, 178.

²⁹⁰ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 41.

yuvarlak daireler vardır ve dairelerin birbirleri ile kesişen kısımlarında ise köşelikte yer alan süslemeler yer alır. Bu parçalar adeta köşeliğin devamı niteliğindedir. (Resim 3.82)

Resim 3.80 Sütunce yerine yapılan parça detay (Betül Harmancı)

3.1.5 Saraç Sinan Cami

Tablo 3.5 Saraç Sinan Cami

Katalog Numarası: 3.1.5
Fotoğraf Numarası: 3.81 – 3.88
Çizim Numarası: Şekil A11 – A12
İncelenme Tarihi: 14.02.2024
Caminin Tarihi: H. 687 (1288)
Mihrap Boyutu: Yükseklik 2,25 m. / Genişlik 1,07 m.
Mihrapta Uygulanan Teknik: -
Mihrapta Kullanılan Malzeme: Alçı
Mihrapta Yazı: Yok.
Durumu: İbadete açık.

3.1.5.1 Yapının tarihi ve genel özellikleri

Nazım Bey Mahallesi At Pazarı Sokakta yer alan cami,²⁹¹ giriş kapısının sağ tarafındaki mermer kitabeye göre Hasan oğlu Yusuf tarafından H. 687 (1288) senesinde inşa edildiği yazmaktadır.²⁹² Fakat Sinanüddin Yusuf'un H. 687 (1288) yılına ait vakfiyesinde “Ankara’da yeniden inşa eylediğim mescit ve medrese” ifadesinden, daha önceden burada bir mescit olduğu ve sonradan yıkılması sonucu H. 687 senesinde Sinanüddin Yusuf tarafından yeniden yaptırıldığı düşünülmektedir.²⁹³

II. Gıyaseddin’in ilk hükümdarlık döneminde yaptırılan Saraç Sinan Caminin,²⁹⁴ beden duvarları moloz taştan yapılmıştır. Alt duvarları iri taşlardan yapılmış olup üst duvarları ise daha ufak moloz taşlardan yapılmıştır. Cephenin üst kısımları ile özellikle güney cephe duvarında dikey ve yatay biçimde konumlandırılmış hatıllar mevcuttur. Ayrıca caminin beden duvarlarında oldukça fazla işlenmeli ve sade devşirme malzemelerinde yer alır.²⁹⁵ Tarihi ve mimari açıdan oldukça önemli olan caminin²⁹⁶ çatısı ise kiremitten yapılmıştır.²⁹⁷

Resim 3.81 Saraç Sinan Cami (Betül Harmancı)

Resim 3.82 Saraç Sinan Cami 1960 (Kılci, 2009)

²⁹¹ Öney, *Ankara’da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 24.

²⁹² Mehmet Yusuf Akyurt, *Ankara Kitabeleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Arşivi, Y/0605), 9.

²⁹³ Arslan, *Anadolu’da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 1394.

²⁹⁴ Gülekli, *Ankara*, 125.

²⁹⁵ Arslan, *Anadolu’da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 1396.

²⁹⁶ Konyalı, *Ankara Camileri*, 82.

²⁹⁷ Öney, *Ankara’da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 25.

Cami planı kareye yakın dikdörtgendir.²⁹⁸ (Şekil A12) Meyilli bir alana yapılmasından ötürü, yol seviyesinden yüksektir.²⁹⁹ Camiye taştan oluşan dört basamaklı merdiven ile çıkılır.³⁰⁰ Dış kapıdan girildiğinde karşılaşılan son cemaat yeri, cami ve türbe arasında yer alır. Son cemaat yerinin üzeri beşik tonoz ile örtülüdür ve buraya giriş kısmı eyvan şeklinde açık kalırken sonradan kapatılmıştır.³⁰¹ Son cemaat yerinin güney duvarında mihrabiye mevcuttur. Niş çok derin olmamakla beraber üst kısmı mukarnaslıdır. Bu mihrabiye'nin sağındaki köşede ise caminin kapısı vardır.³⁰² Son cemaat yerinde sol tarafta yer alan kapıdan girildiğinde yer alan caminin harim kısmı, küçük bir kubbe ile örtülüdür. Mekânın üzerini örten kubbe, taşıyıcı duvardan daha içeri kısımdan başlar ve kubbenin birleşim kısmı pendentifler ile sağlanır. Batı kenarda yer alan küçük dikdörtgen biçiminde penceresi vardır.³⁰³ Ahşaptan yapılan minberi ise orijinal değildir ve basit bir görünüme sahiptir.³⁰⁴ Türbede sekiz adet mezar vardır. Mezar taşlarından anlaşılır ki, caminin banisi camiye yaptırdıktan 48 sene sonra vefat etmiştir.³⁰⁵

Resim 3.83 Saray Sinan Cami son cemaat yeri (Betül Harmancı)

²⁹⁸ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 25.

²⁹⁹ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/342.

³⁰⁰ Konyalı, *Ankara Camileri*, 85.

³⁰¹ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 25.

³⁰² Ali Kılıcı, "Ankara Saray Sinan Camisi 2008 Yılı Restorasyonu", *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 2009), 361.

³⁰³ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/342.

³⁰⁴ Arslan, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 1396.

³⁰⁵ Konyalı, *Ankara Camileri*, 84.

Resim 3.84 Saraç Sinan Cami son cemaat yeri mihrabı ve cami giriş kapısı (Betül Harmancı)

Caminin alçıdan mihrabı hiçbir sanatsal değer taşımamakla birlikte yarım yuvarlak bir görünüme sahiptir.³⁰⁶ Selçuklu dönemi izlerini taşıyan son cemaat yerindeki mihrabiye gibi bir görünüme sahip olması gerekirken onarım esnasında sökülüp 19. yüzyıl özelliğine sahip mihrap yapılmış olduğu düşünülür. Fakat 2008 yılında yapılan onarım ile mihrapta yapılan araştırmada eskiye ait bir iz çıkmamasından ötürü mevcut niş temizlenerek yenilenmiştir.³⁰⁷

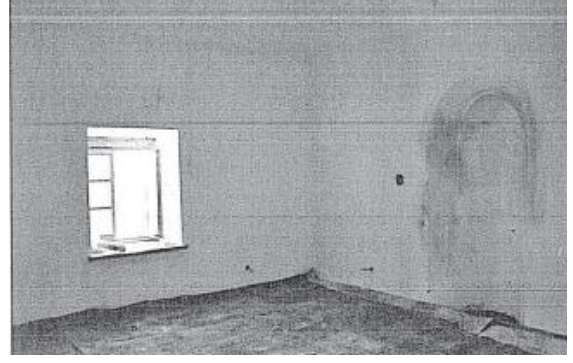
2008 yılında yapılan onarım öncesinde mihrap iki farklı renkten oluşmaktaydı. Üst yarım kısım yeşil yağlı boya ile boyalı ve alt yarım kısım ise beyaz yağlı boya ile boyalıydı. Kible duvarı da mihrabın tersine üst kısmı beyaz alt kısmı ise yeşil ile boyalıydı. 2008 yılında yapılan onarım ile mihrap ve kible duvarının tamamı beyaz boya ile boyanmıştır. Günümüzde de hala bu şekildedir.

³⁰⁶ Arslan, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 1396.

³⁰⁷ Kılıcı, "Ankara Saraç Sinan Camisi 2008 Yılı Restorasyonu", 361-365.

Resim 3.85 Mihrap onarım öncesi 2007³⁰⁸

Resim 3.86 Mihrap onarım sonraları (Kılıcı, 2009)

Resim 3.87 Saraç Sinan Cami mihrap (Betül Harmancı)

Bu cami, Selçuklu döneminden Cumhuriyet dönemine kadar cami ve medrese olarak kullanılmıştır. Saraç Sinan cami, türbe ve medresesi, tek bir yapıya yetecek kadar yer kaplasa da, işlevi fonksiyonu yönünden küçük bir külliye olarak düşünülebilir.³⁰⁹

İnceleme ve çekimlerime göre Saraç Sinan Cami, dış görünüşü sebebiyle oldukça eski bir intiba bırakmaktadır. Caminin iç kısmı da dışında olduğu gibi sade bir şekilde yapılmıştır. Mihrabı Selçuklu Dönemi özelliklerini taşımamakla birlikte oldukça basittir. Mihrabın hiçbir yerinde bezeme unsuru yoktur. Sadece dıştan içe doğru kademeli ilerleyen bir niş sahiptir. Niş içinde niş görünümündedir.

³⁰⁸ Wikimapia, “Saraç Sinan Cami” (Erişim 11 Mart 2024).

³⁰⁹ Ali Kılıcı, “Ankara Saraç Sinan Camisi 2008 Yılı Restorasyonu”, *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, ed. Kadir Pektaş vd. (Denizli: Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 2009), 360.

3.1.5.2 Mihrabın yapıdaki yeri ve konumu

Kible duvarının doğu tarafına yakın yerde yer alır.

3.1.5.3 Mihrabın elemanları

Mihrap elemanları, tepelik, çerçeve ve kenar bordürleri, alınlık, köşelik ve mihrap nişinden oluşmaktadır.

Tepelik: Yoktur.

Çerçeve ve kenar bordürleri: Yoktur.

Alınlık: Yoktur.

Köşelik: Yoktur.

Mihrap nişi: Yarım daire biçiminde olup alçı ile sıvanmıştır. Kademeli bir görünüme sahip olduğu için nişin içerisinde bir niş var gibi bir görünümü oluşturur.

Resim 3.88 Saraç Sinan Cami mihrap (Betül Harmancı)

Kavsara: Yoktur.

Nişin Alt Kısmı: Alçı ile düz sıvanmış şekildedir.

Sütunceler: Yoktur.

3.2 Günümüzde Mevcut Olmayan Camiler

Günümüzde mevcut olmayan Türkiye Selçuklu dönemine ait olan camiler Kuyulu (Eski Hocapaşa) Cami, Baklacı Cami ve Kızılbaş Cami'dir. Bu camilerin mihrapları günümüze kadar ulaşamamıştır. Bundan dolayı ele alınan bu camilerin mihrapları incelenememiş, günümüze kadar ulaşan bilgilere yer verilmiştir.

3.2.1 Kuyulu (Eski Hocapaşa) Cami

Tablo 3.6 Kuyulu (Eski Hocapaşa) Cami

Katalog Numarası: 3.2.1
Fotoğraf Numarası: Resim 3.89 – 3.93
Çizim Numarası: -
İncelenme Tarihi: 20.02.2024
Caminin Tarihi: Bilinmiyor.
Mihrap Boyutu: -
Mihrapta Uygulanan Teknik: -
Mihrapta Kullanılan Malzeme: -
Mihrapta Yazı: -
Durumu: Yıkılmıştır.

3.2.1.1 Yapının tarihi ve genel özellikleri

Ankara Altındağ ilçesi, Ulus semtinde günümüzde Hacı Bayram Mahallesi fakat o dönemde Tüllüce Mahallesi, Anafartalar Caddesi ile Hükümet Caddesinin birleştiği köşede, Zincirli Cami'nin 60-70 m. doğusunda yer aldığı düşünülen caminin kim tarafından, ne zaman yapıldığı konusunda bir bilgi mevcut değildir.³¹⁰ Bu cami, Hükümet Caddesi yapımında yıkılmıştır. Fakat farklı bir kaynaktan ise caminin 1925 yılında yıkılıp yerine İstanbul Bankası inşa edildiği ve 1 Şubat 1963

³¹⁰ Arslan, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 172.

yılında caminin bulunduğu alana uçak düştüğü yazmaktadır.³¹¹ Şuan caminin bulunduğu yer yoldur. Cami, çiftlik mağarası ile müzayede salonunun bulunduğu kısımda sıkışmaktaydı, şuan da ise Hükümet Caddesinin başlangıcı buradadır.³¹²

Caminin yalnızca üç adet fotoğrafı elimize ulaşmıştır. Fotoğraflardan anlaşıldığı üzere dikdörtgen plana sahip cami düz bir dam, dıştan ise dört bir tarafa eğilimli kırma çatı ile üzeri örtülmüştür. Beden duvarlarında ise kerpiç malzeme kullanılmış olup üzeri beyaz badana ile sıvanmıştır.³¹³

Resim 3.89 Kuyulu Cami (Arslan, 2017)

Caminin girişi kuzeyde yer alır. Selçuklu Dönemi'ne ait olmadığı ve sonradan eklendiği tahmin edilen minare,³¹⁴ caminin kuzeybatı köşesinde yer alır. Kare bir kaideye oturtulan silindirik bir gövdeye sahip olan minare tek şerefelidir. Ayrıca caminin aydınlatması, dikdörtgen biçiminde iki kattan oluşan pencereler ile sağlanır.

³¹¹ Arslan, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 173.

³¹² Konyalı, *Ankara Camileri*, 54-55.

³¹³ Arslan, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 173.

³¹⁴ Arslan, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 173.

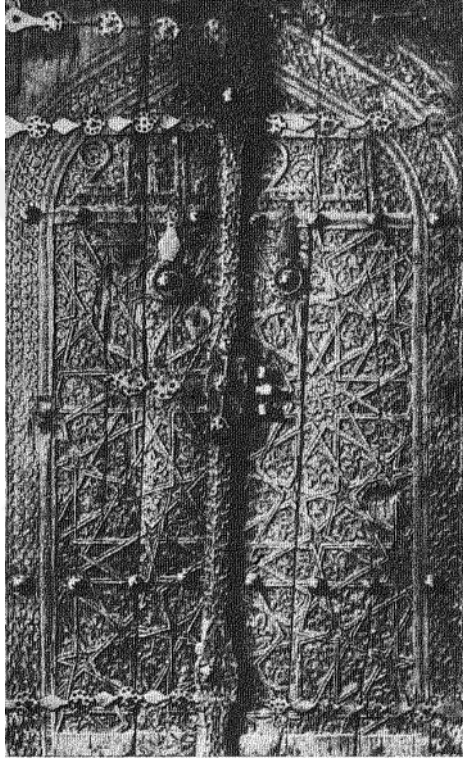

Resim 3.90 Kuyulu Cami minaresi 1926 yılı (Arslan, 2017)

Resim 3.91 Caminin güneydoğu cephesi ve pencere düzeni (Arslan, 2017)

Caminin kapısı, iki kanatlı olmasına rağmen, tek kanatlı kapılar gibi süslenmiştir.³¹⁵ Kapının bordüründe yer alan spirallerden oluşmuş örgü motifi, Ankara motifi olmakla beraber Selçuklu dönemine aittir. Ortada yer alan on iki köşeli yıldızların içleri tezyinatları ile doldurulmuştur ve güzel bir geometrik tezyinat oluşmuştur. 13. yüzyılın ilk yarısına ait olduğu düşünülen kapının, üzerinde yer alan kitabede ki yazıların bir bölümü bininin altında kalmıştır. Bundan ötürü kapının tamiri sırasında bininin ilave edilmiş olması da muhtemeldir.³¹⁶

Resim 3.92 Kuyulu Cami kapısı (Ögel, 1957)

Resim 3.93 Kuyulu Cami kapısı (Aslan, 2017)

Günümüzde mevcut olmayan caminin mimari ve planı hakkında çok fazla bilgi mevcut değildir. Ancak günümüze ulaşabilen üç fotoğrafından yola çıkarak yorum yapılabilmektedir. Caminin fotoğraflarına bakıldığında zaman Ankara Selçuklu Dönemi camileri içerisinde oldukça sade bir görünüme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Gerek minare gerekse boyutu açısından oldukça küçük bir cami olduğu anlaşılmaktadır. Caminin mihrabı hakkında da günümüze bir bilgi ulaşmamıştır. Bu sebepten ötürü

³¹⁵ Rüstem Bozer, *15. Yüzyılın Ortasına Kadar Anadolu Türk Sanatında Ahşap Kapılar* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992), 84.

³¹⁶ Ögel, "Selçuk Devri Anadolu Ağaç İşçiliği Hakkında Notlar", 203-204.

caminin mihrap konusuna değinilememektedir. Yalnızca Ankara'daki Selçuklu Dönemi camileri içerisinde yıkılan camiler kategorisinde ele alabilmekteyiz.

3.2.2 Baklacı Cami

Tablo 3.7 Baklacı Cami

Katalog Numarası: 3.2.2
Fotoğraf Numarası: 3.94 – 3.96
Çizim Numarası: -
İncelenme Tarihi: 25.02.2024
Caminin Tarihi: H. 697 (1297-98)
Mihrap Boyutu: -
Mihrapta Uygulanan Teknik: -
Mihrapta Kullanılan Malzeme: Alçı
Mihrapta Yazı: -
Durumu: Yıkılmıştır.

3.2.2.1 Yapının tarihi ve genel özellikleri

Hayırlı Sokakta yer alan ve ne zaman yıkıldığı bilinmeyen cami, Cumhuriyet'in ilk senelerinde Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait bir depo olarak kullanılmıştır.³¹⁷ Cami, kapısında yer alan kitabeye göre H. 697 (1297-98) yılında Yakub b. Çoban tarafından yaptırılmıştır.³¹⁸ Caminin kurucusu Germiyoğulları'ndan olan Yakup Efendi değildir. Çünkü cami, Osmanlı devrinden önce yapılmıştır. Caminin inşa zamanı, Selçuklu hükümdarı Gıyaseddin Mesut Sani döneminde olmuştur.³¹⁹

Kitabe üzerinde yazılı olan yıl farklı şekillerde okunmuş olup, Mübarek Galib H. 667 olarak okumuştur.³²⁰ İ. H. Konyalı kapı üzerindeki kitabenin okunuşu noktasında, Mübarek Galib'in birçok kez hatalı okuduğunu söyler. Konyalı Saraç Sinan

³¹⁷ Arslan, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 1389.

³¹⁸ Akyurt, *Ankara Kitabeleri*, 50.

³¹⁹ Konyalı, *Ankara Camileri*, 26.

³²⁰ Galib, *Ankara*, 2/7.

Cami'nin H.687 tarihinde yapılmasından dolayı, Galib'in Ankara'nın en eski camisi olarak Baklacı Cami'yi göstermesinin doğru olmadığını da dile getirir.³²¹

Ankara'nın en eski yapılarından birini oluşturan cami, 6,5 x 5 m. ölçülerinde kare biçiminde mimari açıdan oldukça sade bir şekilde inşa edilmiş olup, üst kısmı ve saçakları ahşaptan yapılmış, yedi pencere ile aydınlatması sağlanmıştır.³²²

Caminin bugüne kadar ulaşabilen tek unsuru ahşap kapısıdır. Bu kapı, 11.12.1931 senesinde Ankara Asar-ı Atika Müzesi'nde boyanarak Ankara Etnografya Müzesi'ne getirilmiş ve bir süre ahşap eserler kısmında sergilenmiş ve sonradan sergiden alınarak muhtemelen müzenin deposuna konulmuştur.³²³

Türk oymacılığının en güzel örneklerinden biri olan tek kanattan oluşan kapının üslubuna bakıldığında, Ankara kapılarında olduğu gibi bu kapının da kemerle süslendiği görülür.³²⁴ Sahte kündari tekniği ile yapılan kapının sivri kemeri üç bordürden meydana gelmiştir. İki ve üçüncü bordürleri dar olup inci dizileri yer alır. İkinci bordür ise geniş olup palmetli kıvrık dal ve rumilerle bezenmiştir.

³²¹ Konyalı, *Ankara Camileri*, 26.

³²² Konyalı, *Ankara Camileri*, 25-26.

³²³ Arslan, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 1390.

³²⁴ Ögel, "Selçuk Devri Anadolu Ağaç İşçiliği Hakkında Notlar", 204.

Resim 3.94 Baklacı Cami kapı (Ögel, 1957)

Resim 3.95 Baklacı Cami kapı (Arslan, 2017)

Resim 3.96 Baklacı Cami kapı süsleme detay (Arslan, 2017)

Caminin mihrabı hakkında elimizde çok bilgi olmamakla birlikte, mihrabın diğer cami ve mescit mihraplarında olduğu gibi alçı kabartmalı olduğu bilinmektedir.³²⁵ Başka bir bilgiye sahip olmayan mihrap, detaylı bir şekilde ele alınamamakta olup, yalnızca camiyi Ankara’da ki Selçuklu Dönemi camileri içerisinde yıkılan camiler kategorisinde ele alabilmekteyiz.

3.2.3 Kızılbey Cami

Tablo 3.8 Kızılbey Cami

Katalog Numarası: 3.2.3
Fotoğraf Numarası: Resim 3.97 – 3.100
Çizim Numarası: -
İncelenme Tarihi: 27.02.2024
Caminin Tarihi: 13. yüzyılın ilk çeyreği.
Mihrap Boyutu: -
Mihrapta Uygulanan Teknik: -
Mihrapta Kullanılan Malzeme: -
Mihrapta Yazı: -
Durumu: Yıkılmıştır.

3.2.3.1 Yapının tarihi ve genel özellikleri

Ankara’nın Altındağ ilçesi, Anafartalar Mahallesi, Atatürk Bulvarı’nda Ziraat Bankası Genel Müdürlük Binası civarında yıkılmış olan cami-medrese ile türbe birleşiminin kimin yaptırdığı ve ne zaman yaptırdığı tam olarak bilinmemektedir.³²⁶ Fakat çoğu kaynağa göre camiyi I. İzzeddin Keykavus (M. 1211-1220)³²⁷ ve I. Alaaddin Keykubat (M. 1211-1220)³²⁸ dönemlerinde Beylerbeyilik görevlerini sürdüren Kızılbey adında bir kişinin yaptırdığı kabul edilir.³²⁹ Bundan yola çıkarak caminin 13. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmiş olabileceği tahmin edilebilmektedir.

³²⁵ Akyurt, *Ankara Kitabeleri*, 50.

³²⁶ Arslan, *Anadolu’da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 162.

³²⁷ Oral, “Anadolu’da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri”, 55.

³²⁸ Darkot, “Ankara”, 1/442.

³²⁹ Ergül Uğurlu, “Ankara Kızılbey Cami Minberi”, *Türk Etnografya Dergisi* 10 (1967), 76.

Ankara’da yer alan Selçuklu Dönemine ait ilk camilerden olan cami³³⁰, 13. yüzyılın başlarında Kızılbey tarafından tesis edilen Kızılbey Vakfı’nın temel eserlerinden biridir. Bu vakfın arazileri ve eserleri Cumhuriyet’in ilk yıllarında önemli katkılar sağlamıştır. Ulus Merkez Binası, Ankara Etnografya Müzesi, I. TBMM Binası, eski Sayıştay Binası, Opera Binası gibi Ankara’nın simgesi haline gelen yapılar, bu Kızılbey Vakfı üzerinde yer alır. Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra Şubat 1926 yılında Kızılbey Cami ve türbesi yıkılmıştır. Yerine ise Ziraat Bankası Genel Müdürlük Binası inşa edildiği söylenir. Fakat başka bir kaynakta ise Ziraat Bankası Genel Müdürlük Binası tanıtımı yapılırken yerine değil, başka yapıların yerine inşa edildiği yazmaktadır. Yani Kızılbey Cami’nin bu binanın civarında yapılmış olduğunu söylemek daha gerçekçi olmaktadır. Ayrıca Kızılbey Cami’nin, 1594 yılında ve 8 Mayıs 1600 yılında gerçekleşen depremden ötürü zarar gördüğü bilinmektedir.³³¹

Fotoğraflara bakıldığı zaman moloz taşlardan yapıldığı görülen bu cami, kareye yakın dikdörtgen plana sahip olduğu görülür. Caminin üzeri iç kısımdan düz dam ile örtülmüş gibi dururken, dıştan ise dört tarafa eğimli bir çatı ile örtülmüştür. Son cemaat yeri üç gözlüdür. Fakat son cemaat yeri Selçuklu geleneğini yansıtmaz. Geçirdiği depremler neticesinde yapılan onarımlar ile son cemaat yerinin eklendiği düşünülebilir. Minaresi olmayan caminin mihrap nişi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.³³² Caminin yanında bulunan türbe ise fotoğraflardan görüldüğü üzere kare plana sahiptir ve kubbe ile üzeri örtülmüştür.

³³⁰ Uğurlu, “Ankara Kızılbey Cami Minberi”, 75.

³³¹ Arslan, *Anadolu’da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 163.

³³² Arslan, *Anadolu’da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 165-167.

Resim 3.97 Kızılbaş Cami ve türbesi (Arslan, 2017)

Resim 3.98 Kızılbaş Cami ve türbesi (Arslan, 2017)

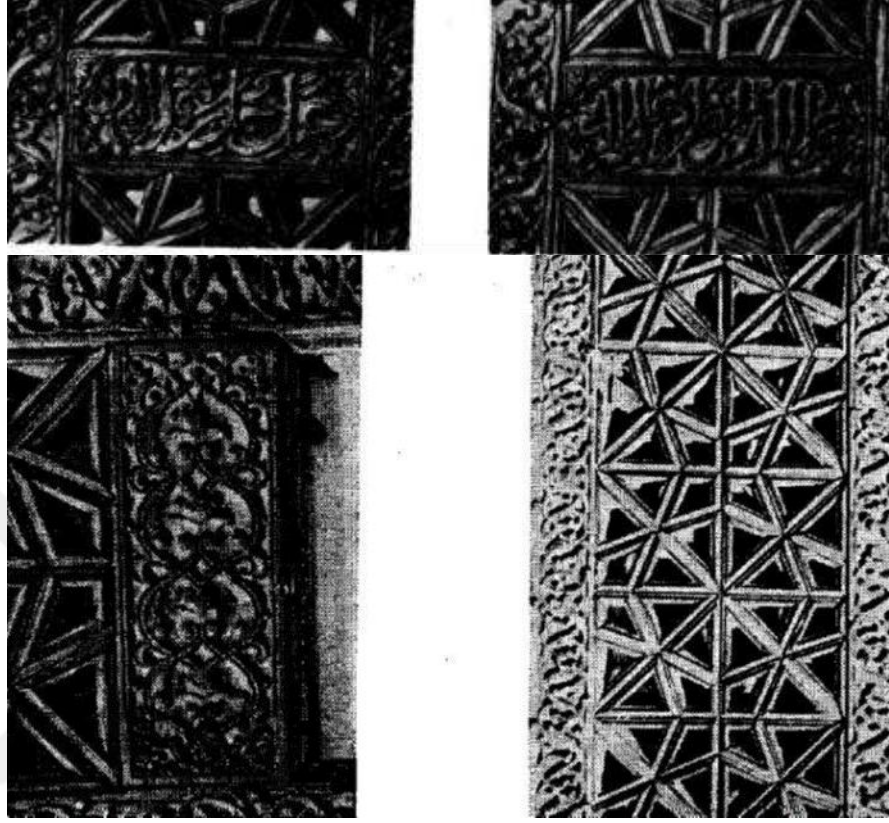
Camiden günümüze kadar ulaşan unsurlar yalnızca ahşap minber ve kapı kanadı parçalarıdır.³³³ Daha önce İstanbul Çinili Köşk Müzesi'ne götürülen şuan ise Ankara Etnografya Müzesi'nde muhafaza edilen minber;³³⁴ şerefe altı panosu, merdiven panosu, şerefe korkuluğu ve kanatları olmayan kapıdan ibarettir.³³⁵ Geometrik

³³³ Arslan, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 164.

³³⁴ Konyalı, *Ankara Camileri*, 65.

³³⁵ Uğurlu, "Ankara Kızılbaş Cami Minberi", 81.

şekillerin iç kısımları girift kıvrık dal şeklindeki rumiler ve palmetlerle doldurulmuştur.³³⁶

Resim 3.99 Minbere ait parçalar (Uğurlu, 1967)

Minberin üzerinde mevcut olan iki kitabeden, cami ve minberin yapılış tarihine ve ustasının adına ulaşılmamakla beraber, büyük olan kitabeden yenilenme tarihi ve ustasına kesin olarak ulaşılabilmektedir.³³⁷ Minberin kapı alınlığında 86x26 cm. ölçülerinde girift kabartma sülüs ile yazılan ilk kitabede,³³⁸ H. 699 (1299-1300) yıllarında Germiyanogulları'ndan³³⁹ Alişir'in oğlu Yakup Bey tarafından tamir edildiği yazmaktadır.³⁴⁰ Bu kitabe sonradan yapılan bir onarıma aittir. Esas minber, 13. yüzyılın ilk yarısına ait olup Kızılbaş Cami ile aynı zamanda yapılmış

³³⁶ Arslan, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 166.

³³⁷ Uğurlu, "Ankara Kızılbaş Cami Minberi", 76.

³³⁸ Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", 53.

³³⁹ Bozer, *15. Yüzyılın Ortasına Kadar Anadolu Türk Sanatında Ahşap Kapılar*, 74.

³⁴⁰ Akyurt, *Ankara Kitabeleri*, 48.

olmalıdır.³⁴¹ İkinci kitabe de ise minberin onarımını yapan ustanın Ebubekir'in oğlu Neccar Mehmet'in olduğu yazmaktadır.³⁴²

Camiden günümüze kadar gelen unsurlardan bir diğeri ise Ankara Etnografya Müzesi'nde yer alan ahşap kapı kanatlarıdır. Boy olarak oldukça uzun olan bu kanatlar dar bir görünüme sahiptir. Bundan ötürü kapının dört parçadan oluşan iki kanattan meydana geldiği düşünülür. Kapı kanatları her biri eşit büyüklükte altı panoya ayrılmıştır. Her iki kapı kanadında toplam 12 adet pano bulunmaktadır. Panoların ortasında palmet ve rumilerin çeşitli şekillerde yerleştirilmesiyle bitkisel motifler yer alır. Bu kompozisyonlarda oluklu oyma ve yuvarlak satırlı oyma tekniği kullanıldığı görülür. Altta yer alan son panoda ise bitkisel ve geometrik formlar yer alır.³⁴³

Resim 3.100 Kızılbaş Cami kapısı (Arslan, 2017)

³⁴¹ Ögel, “Selçuk Devri Anadolu Ağaç İşçiliği Hakkında Notlar”, 211.

³⁴² Oral, “Anadolu’da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri”, 53.

³⁴³ Arslan, *Anadolu’da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*, 165.

Kızılbey Cami kapısı çok tablalı olması bakımından karakteristik bir özellik taşır. Bu bakımdan caminin kapısı önemli bir eser niteliğindedir. Ayrıca oyma tekniği ve tezeyinatı açısından karakteristik bir Ankara eseridir.³⁴⁴

Kızılbey Cami, beden duvarları ile Selçuklu Dönemi camilerini yansıtırken son cemaat yeri ile bu camilerden farklılık gösterir. Günümüze kadar ulaşamayan bu caminin mihrabı hakkında bilgiye ulaşılammıştır. Bu nedenle caminin mihrabını ele alamamakla beraber camiye Ankara'da ki Selçuklu Dönemi camileri içerisinde yıkılan camiler kategorisinde ele alabilmekteyiz.

3.3 İlk Selçuklu Döneminde Yapılıp Sonradan Yıkılan ve Yerine Başka Dönemlerde Yapılan Camiler

Burada ele alınacak olan camiler Yeşil Ahi Cami ve Beypazarı Sultan Alaeddin Cami'dir. Günümüzde aynı isim ile mevcut olan camiler Selçuklu dönemi özelliklerini taşımamakta olup, bu isimleri taşıyan Selçuklu döneminde yapılan camiler ele alınmıştır. Camiler günümüzde mevcut olmamasından dolayı mihrapları incelenememiştir.

3.3.1 Yeşil Ahi Cami

Tablo 3.9 Yeşil Ahi Cami

Katalog Numarası: 3.3.1
Fotoğraf Numarası: Resim 3.101 – 3.102
Çizim Numarası: -
İncelenme Tarihi: 01.03.2024
Caminin Tarihi: 14. yüzyılın başı veya 15. yüzyıl.
Mihrap Boyutu: -
Mihrapta Uygulanan Teknik: -
Mihrapta Kullanılan Malzeme: -
Mihrapta Yazı: -
Durumu: Selçuklu Dönemi'nde yapılan cami yıkılmış, yerine başka döneme ait cami yapılmıştır.

³⁴⁴ Ögel, "Selçuk Devri Anadolu Ağaç İşçiliği Hakkında Notlar", 208.

3.3.1.1 Yapının tarihi ve genel özellikleri

Caminin hiçbir yerinde kitabesi yoktur³⁴⁵ ve inşa tarihi hakkında çeşitli kaynaklarda farklı görüşler mevcuttur. Vakıflar arşivinden öğrenildiği üzere Yeşil Ahi Mahallesinde H.842 (1426) yılında Ahi Hüsameddin tarafından yaptırılan Yeşil Ahi Medresesi yer alır.³⁴⁶ Bu medresenin vakfiyesine göre tarihlenen cami, 14. yüzyılın sonlarında³⁴⁷ veya 15. yüzyılda yapılmış olup sonradan yenilenerek yeniden Yeşil Ahi adını kullanmış olabilir.³⁴⁸

Mevcut olan cami, cephe düzeni, tavan stili ve mihrabı bakımından 17. yüzyıl sonu veya 18. yüzyıla tarihlenir.³⁴⁹ Caminin mihrabı, Hacı Bayram, Hac Musa, Zincirli ve Hacı İlyas Camilerinin mihrapları gibi, Ankara'daki 18. yüzyılın ilk yarısına ait olan mihraplarla aynı karakterdedir ve diğer mihraplarda kullanılan aynı kalıplar burada da tekrarlanmıştır. Bundan dolayı mihrabın, 18. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı kabul edilebilir.³⁵⁰

Resim 3.101 Yeşil Ahi Cami cephe düzeni, tavanı ve mihrabı (Betül Harmancı)

³⁴⁵ Galib, *Ankara*, 1/50.

³⁴⁶ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 82.

³⁴⁷ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/359.

³⁴⁸ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 82.

³⁴⁹ Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 82.

³⁵⁰ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 146.

Resim 3.102 18. Yüzyıl dönemini yansıtan mihrap (Betül Harmancı)

Sonuç olarak caminin mihrabının Selçuklu Dönemi'ne ait özellik barındırmamasından ötürü incelenmemiştir.

3.3.2 Beypazarı Sultan Alaeddin Cami

Tablo 3.10 Beypazarı Sultan Alaeddin Cami

Katalog Numarası: 3.3.2
Fotoğraf Numarası: Resim 3.103
Çizim Numarası: -
İncelenme Tarihi: 03.03.2024
Caminin Tarihi: 13. yüzyılın ilk yarısı.
Mihrap Boyutu: -
Mihrapta Uygulanan Teknik: -
Mihrapta Kullanılan Malzeme: -
Mihrapta Yazı: -
Durumu: Selçuklu Dönemi'nde yapılan cami yıkılmış, yerine başka döneme ait cami yapılmıştır.

3.3.2.1 Yapının tarihi ve genel özellikleri

Ankara'nın Beypazarı ilçesinde İstiklal Mahallesi Çınar Sokak'ta yer alan camiye³⁵¹ ait günümüze ulaşan inşa veya onarım kitabesi bulunmamaktadır. Selçuklu hükümdarı I. Sultan Alaeddin Keykubat'ın 1219-1237 yıllarında hüküm sürdüğü zamanlarda, kendisine atfedilen caminin sonradan yıkılıp yerine aynı ölçülere ait ve orijinal yapının temel duvarları üzerine yeni bir cami inşa edildiği düşünülür.³⁵² Bundan dolayı eski caminin adı, yeni camide de kullanılarak Sultan Alaeddin Cami olarak kalmıştır.³⁵³

İlk inşa tarihi Selçuklu dönemine ait olan cami, H.1300 (1883) yılında yangın geçirmiştir. Yangından önce ahşap direkli ve üç sahından oluştuğu söylenir. Selçuklu dönemine ait olması hasebiyle de caminin tipik “ahşap direkli cami” geleneğinde inşa edilmiş olup, Konya Sahip Ata Cami'de olduğu gibi yangın sonrasında tekrar ahşap direkli olarak inşa edilmiş ve bugünkü düz ahşap tavan ile örtülen halini almıştır. Şuan ki halinin yapısal özellikleri ele alındığında 17. yüzyıl sonrasına ait olan bir Osmanlı camisi olduğu anlaşılr.

Selçuklu döneminde yapılan camiden yalnızca temelleri kalmış ve bu temeller üzerine Osmanlı Döneminde Beypazarı Alaeddin Cami inşa edilmiştir. Bu nedenle cami Selçuklu Döneminde yapılıp sonradan yıkılan ve yerine başka dönemlerde yapılan camiler kategorisi içerisinde ele alınmıştır. Ayrıca cami bazılarınca Selçuklu Dönemine ait cami olarak ele alınmış, bazılarınca da Osmanlı Dönemine ait bir cami olarak ele alınmıştır. Osmanlı karakterini yansıtan taştan yapılan mihrabı ise, Selçuklu karakterini yansıtmamakta olup, Osmanlı dönemine aitlik gösterir. Bu sebepten ötürü mihrap incelenememiştir.

³⁵¹ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/498.

³⁵² Tolga Bozkurt, *Beypazarı'ndaki Türk Devri Yapıları* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2004), 39-46.

³⁵³ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 1/498.

Resim 3.103 Beypazarı Sultan Alaeddin Cami Osmanlı dönemine aitlik gösteren mihrabı
(Betül Harmancı)

4. DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

Ankara'daki Selçuklu Dönemine ait mihraplar yapıdaki yeri ve konumu, malzeme ve teknik, mihrap elemanları, levha ve kalıp boyutları, mihraplarda süsleme ve son olarak tarihlendirme başlıkları altında ele alınarak değerlendirilecektir.

4.1 Mihrabın Yapıdaki Yeri ve Konumu

Araştırmada ele alınan Selçuklu Dönemine ait Ankara'da ki 5 caminin mihrabı tamamı camilere aittir.³⁵⁴ Camilerin giriş kapısının kuzey duvarında yer aldığı durumlarda mihrap, giriş ekseninde kalır ve camiye girildiğinde ilk göze çarpan mihrap unsuru olur. Girişin mihrap ekseninde yer almadığı, doğu veya batıda yer aldığı camilerde ise mihrap, giriş ekseninde yer almaz ve bu durum ne kadar az görülse de tezde ele alınan mihraplar için daha çok bu durum ile karşılaşılmaktadır. Ahi Şerafettin Cami, Ahi Elvan Cami, Ahi Yakup Cami'ye doğu veya batı kapılardan girildiği için mihrap kapı ekseninde yer almazken Saraç Sinan Cami kapısı kuzeyden açılmasına rağmen mihrap kapının giriş ekseninde yer almaz batısında yer alır.

İncelenen mihraplar içerisinde dördü³⁵⁵ cami içerisinde yer alırken bu camilerden Ahi Yakup Cami iki adet mihraba sahip olduğu görülür. Mihraplardan biri cami hariminde diğeri ise son cemaat yerindedir. İncelenen beşinci mihrap ise avlu içerisinde yer alır.³⁵⁶

Genel olarak Ankara mihraplarında, yapının kütesinden taşarak duvarın dış yüzeyinde çıkıntı oluşturan mihrap yoktur.³⁵⁷ Ele alınan mihrapların çoğunluğunda mihrap çerçevesi iç mekâna doğru çıkıntı oluşturur. Çerçevenin bu çıkıntıyı oluşturmamasının sebebi ise kullanılan malzemedir. 12. yüzyılın sonlarına ait Sultan Alaeddin Cami'nin avlusunda yer alan sur duvarına birleşik olan mihrap, iç mekâna

³⁵⁴ Kat. no: 3.1.1.-3.1.2-3.1.3-3.1.4-3.1.5

³⁵⁵ Kat. no: 3.1.1-3.1.2-3.1.4-3.1.5

³⁵⁶ Kat. no: 3.1.3

³⁵⁷ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 218.

doğru bir çıkıntı meydana getirmez ve çerçevesi duvarın içinde yer alır. Çift nişli olan mihrabın ilk nişi tuğladan diğer nişi ise moloz taştandır ve üzeri alçı ile sıvalıdır.

Çerçeve çıkıntısı genellikle farklılık gösterirken, alçı levhaların kalınlığına bağlı olarak çerçeve çıkıntısı 8-10 cm. aralığındadır. Örneğin Ahi Elvan Cami mihrabında 10 cm.'dir.³⁵⁸ Bazı örneklerde ise alçı ve çini mihraplarda kullanılan teknik nedeni ile bu çıkıntı genelde 20-40 cm. civarında olduğu görülür.³⁵⁹ Bu farklılık, levha kalınlıkları ve işçilikle alakalı olup, yapılarıdaki onarımlarla beraber yapının duvarından kaynaklı da olabilmektedir.

İç mekânın büyük ya da küçük oluşu mihrabın boyutunda bazen etkili bir faktördür. Ankara'da Selçuklu dönemine ait mihraplarda, geniş mekâna sahip camilerin güney duvara orantılı olarak büyüdüğü yahut dar mekâna sahip camilerde ise iç mekâna orantılı olarak küçüldüğü görülür.

4.2 Malzeme ve Teknik

Ankara'da Selçuklu dönemine ait ele alınan mihrapların biri çini mozaik ve alçı³⁶⁰, biri tuğla üzerine alçı³⁶¹ ve diğerleri ise alçıdan³⁶² yapılmıştır.

4.2.1 Çini Mozaik ve Alçı Mihrap

Ele aldığımız camiler içerisinde çini mozaik ve alçının birlikte kullanıldığı tek örnek Arslanhane Cami mihrabıdır. Çini ve alçı mihrabın bazı bölümlerinde ayrı bazı bölümlerinde birlikte kullanılmıştır. Alçının tek kullanıldığı kısımlarda alçı oyularak motifler elde edilmiş ve bu motifler kabartılı görünüme sahip olup plastik bir etki kazanmıştır.

Alınlık ve tepelikte yer alan kabartmaların üzerleri ajur tekniği ile işlenerek delikli bir görünüm kazanmıştır. Bu sistem "Filigranstil" olarak isimlendirilmekte olup çok katlı alçı işçiliği olarak kategorize edilir ve İran Büyük Selçuklu geleneğinden gelen

³⁵⁸ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 218.

³⁵⁹ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 29.

³⁶⁰ Kat. no: 3.1.1

³⁶¹ Kat. no: 3.1.3

³⁶² Kat. no: 3.1.2-3.1.4-3.1.5

bir yöntemdir.³⁶³ Bu yüksek kabartmalı alçı işçiliği, en erken örneklerine 9. yüzyıl Samarra alçılarında, benzerleri Mısır'da ki Fatımi eserlerinde görülmüş ve İran'da 15 yüzyıla kadar varlığını devam ettirmiştir. Anadolu'da ise Selçuklu ve sonraki dönemlerde yapılan alçı mihraplarda kalıplama tekniğine bağlı olarak, süsleme genelde yüzeysel bir teknikle işlenmiştir. Arslanhane Cami mihrabı, Anadolu'da derin oyma alçı işçiliğini temsil eden en erken tarihli örnek olarak kabul edilmesi ihtimal dâhilindedir.³⁶⁴

Arslanhane Cami mihrabında çini mozaik ve alçı mihrabın yan yana veya iç içe kullanılması, Büyük Selçuklular ile İran'da başlamış ve 14. yüzyılda İlhanlılar zamanında gelişmiştir. Bu uygulamanın Anadolu'da ki en yakın benzeri günümüze kadar ulaşamayıp yıkılan Van Ulu Cami mihrabıdır. Fakat burada çini mozaik yerine tuğla mozaik kullanılmıştır. Çini ve alçı malzemenin birlikte kullanılması Anadolu'da çok görülme de, 13. ve 14. yüzyıllara ait bazı örneklerde farklı şekillerde kullanıldığı görülür.³⁶⁵

4.2.2 Tuğla Üzerine Alçı Sıvalı Mihrap

Ele aldığımız camiler içerisinde sadece 12. yüzyılın sonlarına tarihlenen Alaeddin Cami'nin avlusundaki mihrap, tuğla malzemeden inşa edilmiş olup üzerine alçı sıva sürülmüştür. Sütun ve sütun başlıkları alçıdan kalıplama tekniği ile yapılmıştır.

4.2.3 Alçı Mihrap

Ahi Elvan Cami, Ahi Yakup Cami ve Saraç Sinan Cami mihrapları alçıdan yapılmıştır. Saraç Sinan Cami mihrabı hiçbir teknik kullanılmadan düz alçı sıva çekilerek yapılmıştır. Diğer iki cami mihraplarında kullanılan teknik ise kalıplama tekniğidir. Bu tekniğin kökeni Samarra alçılarına uzanır ama teknik asıl Anadolu'da gelişmiştir. Kalıplama tekniğinde, mermer ve kiremit tozu gibi bazı katkıları, su ile karıştırılıp sıvı halde hazırlanan alçı negatif olarak oyulmuş olan kalıplara dökülür ve alçı donduktan sonra kalıptan çıkartılarak kullanıma hazır hale getirilir. Bu şekilde kalıpların boyutlarına göre kare ya da dikdörtgen biçiminde istenilen sayı kadar elde

³⁶³ Otto-Dorn, *Der Mihrab der Arslan Hane Moschee in Ankara*, 74.

³⁶⁴ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 222.

³⁶⁵ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 222.

edilen levhalar, çini kalıplamada olduğu gibi, duvar yüzeyine monte edilir ve mihrabın yapımı gerçekleşmiş olur. Ayrıca son zamanlarda Ankara’da pek çok alçı mihrap yapmış olan Ahmet Demiray’ın kullandığı kalıpların alçıdan olduğunu söyleyen B. Eskici’ye³⁶⁶ karşın kullanılan kalıpların ahşap olduğu genel kabul edilirdi.³⁶⁷

Süslemede kalıplama tekniğinin oluşturduğu yüzeysellik mevcuttur. Kalıbın yüzeyine negatif işlenen motifler, döküm sonrası alçak veya yüzeysel kabartma olarak ortaya çıkar. Ankara mihraplarında süsleme unsurlarına bağlı olarak motifler kendi aralarında yüzeysel, alçak veya yüksek kabartma olabilirler.³⁶⁸ Yazı harflerini meydana getiren şeritler genelde alçak kabartma, yazının zemini ve geometrik motiflerin içlerini dolduran bitkisel motifler daha yüzeyseldir. İri zencerek oluşturan bordürlerde, geometrik örgüyü meydana getiren şeritlerin daha kalın ve daha yüksek şekli görülmektedir.

Kısacası alçı süslemeler kalıplama ve oyma olarak iki farklı teknikle oluşturulmuştur. Kalıplama tekniğinde yüzeyi oyulmuş farklı ölçülerdeki kalıplara sıvı haldeki alçı dökülür ve sertleştikten sonra levhalar halinde kalıplardan çıkartılır. Bu kalıplama tekniği ile yüzey fayans gibi kaplanmaktadır. Oyma tekniğinde ise, duvarda veya plakalar halindeki alçı sertleşince kesici aletlerle oyularak elde edilir.

Ayrıca Anadolu’da alçı mihrapların esas gelişmesi 14. yüzyıldadır ve alçı mihraplar kesme taş mihraplar gibi yapının tarihine dayanarak tarihlemek doğru değildir.³⁶⁹

4.3 Mihrap Elemanları

Ankara’daki Anadolu Selçuklu dönemine ait cami mihraplarının elemanları olan tepelik, çerçeve ve kenar bordürler, alnlık, köşelik ve mihrap nişi şeklinde ele alınarak incelenecektir.

4.3.1 Tepelik

³⁶⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 224.

³⁶⁷ Ekrem Akurgal, “İslam Sanatında Türklerin Rolü”, *Dil ve Tarih Coğrafya Dergisi* 2/4 (1944), 530.

³⁶⁸ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 224.

³⁶⁹ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 33.

Mihrapların ve anıtsal kapıların üst kısımlarını süslemek amacıyla konulur, diğer adı ise taçtır.³⁷⁰ Bu eleman, Anadolu Selçuklu dönemine ait Ankara camilerinde iki farklı şekilde karşımıza çıkar. Ahi Yakup Cami, Saraç Sinan Cami ve Sultan Alaeddin Cami'nin tepeliği yoktur.

4.3.1.1 Bütün bir bant olarak uzanan tepelik

Bu tür tepelik, ele aldığımız camiler içerisinde sadece Arslanhane Cami mihrabında görülür. Çerçevenin üzerinde 45 cm. yükseklikte yatay bir bant olarak uzanır.³⁷¹ Alçıdan yapılmış olan bu tepeliğin yüzeyinde yan yatmış S şeklinde kıvrımlı yüksek kabartılı stilize ejder figürleri ve palmetler ile rumiler vardır. (Resim 3. 13)

Genel olarak Anadolu'da bütün bir bant olarak uzanan tepelik çeşidi çok fazla yaygın değildir. Daha çok 14. yüzyıl mihraplarında görülür ve bu türün en eski örneğini 12. yüzyılın son yarısına ait Harputlu Ulu Cami avlu mihrabında ki iki sıra mukarnas yuvalarıyla girintilenen tepelik oluşturur.³⁷²

4.3.1.2 Tek tek parçalardan meydana gelen tepelik

“Dendan” denilen bu tepelik türü, 13. yüzyılın sonu ve 14. yüzyılda görülmektedir.³⁷³ Bu türün şekli, birbirlerinden bağımsız olan alçıdan yapılmış palmetlerin çerçevenin üzerinde art arda sıralanması ile oluşur. Genelde 26-28 cm. boyutlarındaki bu palmetler kalıplama tekniği ile yapılmıştır. Palmetleri taşıyan kaideler yine alçıdan yapılan üçgenlerdir. Palmetlerin sayıları genelde mihrabın genişliğine göre değişiklik gösterir.

Bu tür tepelik, ele aldığımız camiler içerisinde sadece Ahi Elvan Cami'de görülür. Ahi Elvan Cami'nin tepeliğinde yer alan palmet sayısı on yedidir. Palmetlerin orta yaprağı sivri ve yan yaprakları ise aşağı doğru kavisli biçimdedir. Ve bu palmetler aynı kalıptan çoğaltılarak yapılmasından dolayı farklılık gözlenemez.

³⁷⁰ Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* (İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 1979), “Tepelik”, 496.

³⁷¹ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 36.

³⁷² Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 36.

³⁷³ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 36.

4.3.2 Çerçeve ve Kenar Bordürleri

Bordür, yapıda bir unsurun çerçevesini tamamen veya kısmen kuşatan, aynı ya da başka gereçten yapılmış kısımdır.³⁷⁴ En erken 9. yüzyılda, Kahire’de Tolunoğlu Cami mihrabında dikdörtgen bir çerçeve kullanılmıştır. Bunu takip eden dönemde Fatımi mihraplarında çoğunlukla düz silmeli, ince tek bordürden oluşan çerçeve ile İran mihraplarında ki değişik silmelerin üç veya dört bordürden oluşan çerçevenin ince uzun dikdörtgen ya da kareye yakın bir formdaki dikdörtgen şeklinde olduğu görülür.³⁷⁵

Ankara’da Anadolu Selçuklu dönemine camilerin mihraplarında genellikle niş, bir veya daha fazla bordür ile çerçeve içine alınmıştır. Günümüzde Saraç Sinan Cami mihrabında bordür yer almaz ve Sultan Alaeddin Cami’nin avlusunda yer alan mihrabın ise kenar bordürü bozulmuş bir durumdadır.

Bordür sayısı belli bir kural veya sayıya bağlı olmadan, farklı genişliklerde birden fazla olabilir. Ele aldığımız camilerde bordür sayısı bir ve beş arasında yer alır. Genelde geniş olan bordürü ince bir çerçeve kuşatır. Alçı mihraplarda genellikle kalıplama tekniği kullanılmasından ötürü bordürler arasında kademelenme yoktur. Sadece yazı bordürü hemen hemen her dönemde 4 – 5 cm. derinliğinde iç bükey kavisle başlar ve düz devam eder. Bordürler çoğunlukla ince silme şeritlerle birbirlerinden ayrılmaktadır.

4.3.2.1 Tek bordürlü tip

Ele alınan camiler içerisinde yalnızca bir camide bu tip görülür. Sultan Alaeddin Cami’nin avlusunda yer alan çoğunlukla tahrip olan mihrabın nişini kuşatan geniş ve düz profile sahip olan bir bordüre sahip olduğu kalıntılardan anlaşılmaktadır. (Resim 3. 61)

4.3.2.2 Üç bordürlü tip

³⁷⁴ Hasol, “Bordür”, 98.

³⁷⁵ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 37.

Ele alınan camiler içerisinde yalnızca bir camide bu tip görülür. Ahi Yakup Cami mihrabında birinci bordür düz profilli olup çerçeve bordürünü oluşturur. İkinci yazı bordürü iç bükey profilli olup, üçüncü bordür ise düz profile sahiptir. İkinci ve üçüncü bordür arasınca ince bir halat silme yer alır.

4.3.2.3 Dört bordürlü tip

Ele alınan camiler içerisinde yalnızca bir camide bu tip görülür. Ahi Elvan Cami mihrabında birinci bordür düz ensiz bir silme şeklinde olup dış çerçeveyi oluşturur. Yazı bordürü olan ikinci bordür iç bükey profillidir. Üçüncü bordür mukarnaslı friz şeklindedir. Dördüncü bordür düz bir profile sahiptir. Üçüncü ve dördüncü bordür arasında ince bir halat silme yer alır.

4.3.2.4 Beş bordürlü tip

Ele alınan camiler içerisinde yalnızca bir camide bu tip görülür. Ahi Şerafettin Cami mihrabında ki birinci ince düz profilli bordür çerçeveyi oluşturur. İkinci yazı bordürü iç bükey kavislidir. Diğer üç bordür düz silme şeklinde olup aralarında silme halat yoktur. (Resim 3. 15)

4.3.3 Alınlık

Mihrapta köşeliğin üst kısmında dikdörtgen pano veya panoların oluşturduğu alana alınlık denir. Ö. Bakırer alınlık için “köşelik tablası”³⁷⁶ ismini kullanır ve köşelik kategorisi içerisinde yer alır.

Ele aldığım camiler içerisinde bu panolar süsleme panosu ve yazı panosu şeklindedir.

4.3.3.1 Süsleme panosundan oluşan alınlık

Ankara’da Anadolu Selçuklu dönemine ait ele alınan camiler içerisinde tek Arslanhane Cami mihrabının alınlığında süsleme panosu şeklinde alınlık görülür. Bu

³⁷⁶ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 55.

pano yatay dikdörtgen şeklinde olup çini ve alçı kaplamalıdır. Ortasında ise daire biçiminde alçı kabartmadan oluşan bir rozet yer alır.

4.3.3.2 Yazı panosundan oluşan alınlık

Ele alınan camiler içerisinde Ahi Elvan Cami ve Ahi Yakup Cami mihrabının panosu alçıdan yapılmış yatay dikdörtgen biçimindedir ve yazı panosu şeklindedir. Yazı panoları ince halat silme ile çerçevelenmiştir. Ahi Elvan Cami'nin panosunda farklı olarak halat silmeden sonra mukarnas bordürü yer alır. Bu mukarnas bordüründen sonra yazı panosu gelir. (Resim 3. 43)

4.3.4 Köşelik

En içteki kenar bordür ile kavsara ağzı arasında kalan kısım köşelik olarak tanımlanır.³⁷⁷ Alınlığa sahip mihraplarda köşelik, yan kısımlardaki iç bordürler ve üstteki alınlık ile sınırlanır. Ele alınan mihraplardaki köşelikler iki şekilde biçimlenmiştir. Kavsaranın tepe noktasının, köşeliğin üst sınırına kadar uzanıp iki üçgen parçadan oluşan köşelikler iki parçalı, hiçbir şekilde bölünmeden tek parçadan meydana gelen köşelikler ise yekpare olarak adlandırılır.³⁷⁸

4.3.4.1 Tek parçadan oluşan (yekpare) köşelik

Bu tip köşelik Anadolu mihraplarında çok fazla yaygın değildir. 12. Yüzyılın sonlarında Divriği Kale Cami mihrabı, 13. Yüzyılın sonlarında Afyon Ulu Cami mihrabı, 14. Yüzyılda Niğde Gündoğdu Türbesi ve Kemah Köyü Halil Bey Cami mihrabı bu tür köşelik tipini sahiptir.³⁷⁹

Ankara'da Anadolu Selçuklu dönemine ait camilerin mihrapları içerisinde Ahi Elvan Cami ve Ahi Yakup Cami mihrapları yekpare köşeliğe sahiptirler. Bu tip köşelikler alçıdan yapılmış olup kavsaranın tepesinden veya sütunce başlıklarından alınlığa kadar uzayan biçimindedir.

³⁷⁷ Celal Esat Arseven, "Köşelik" *Sanat Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1947), 2/1138.

³⁷⁸ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 242.

³⁷⁹ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 56.

4.3.4.2 İki üçgen parçadan oluşan köşelik

Ele alınan camiler içerisinde sadece Arslanhane Cami mihrabı köşeliği bu türe örnektir. Kavsara ağzının tepesi alınlığa kadar yükselerek köşeliği ortadan ikiye böler. İki adet alçı zemin üzerine çinilerden oluşan süslemelerin yer aldığı köşelikler mevcuttur. Bu köşelikler ince uzun biçimindedir. (Resim 3. 19)

4.3.5 Mihrap Nişi

Niş genelde üstü kemerli duvar hücresi olarak tanımlanır.³⁸⁰ Mimari unsur olan niş, duvardaki oyuntudan meydana gelir. Roma döneminde niş yapıların hem içinde hem de dışında dekoratif bir unsur olarak kullanılmıştır. İslam dünyasında niş, Hristiyan dünyasında karşılığı “apsis” olan mihraptır. Tarihsel süreçte dini yapılarda kullanılan niş,³⁸¹ köşeli veya yarım daire şeklinde olup iki bölümden oluşur. Üst kısım kavsara alt kısım ise nişin alt kısmı olarak ele alınır.

4.3.5.1 Mukarnaslı kavsara

Kavsara, birbiri altına gelerek gittikçe küçülen ve bulunduğu kısımda huni gibi bir şekil veren kavislerden oluşan eğik tonoz bölümüdür.³⁸² Mihrapta nişin üst kısmında iç bükey bir kavis oluşturarak nişin iç kalınlığını meydana getirir ve böylece nişi cepheye bağlamış olur. Kavsara şekilleri bölgesel özelliklere ve malzemelerin etkilerine göre farklılık gösterebilir. Anadolu Türk sanatında mukarnaslı kavsara gerek mihraplarda³⁸³ gerekse portallerde³⁸⁴ yaygın olarak kullanılmıştır.

Bir tezyinat şekli olan mukarnas ilk olarak 11. yüzyıl başlarında ortaya çıkmıştır.³⁸⁵ Anadolu Türk mimarisinde ilk Müslümanlardan beri geniş ölçüde kullanılan mukarnas, öncelerde tromplarda da kullanılmıştır.³⁸⁶ Çok kullanıldığı yerlerden biri olan mihraplarda, genelde kavsaranın iç kısmında yer alır. Mukarnaslı kavsaranın en

³⁸⁰ Hasol, “Niş”, 371.

³⁸¹ Ahu Antmen, “Geleneksel Mimari Ögeden Çağdaş Sanat Enstalasyonu’na: Bir Nişin Kullanım Biçimleri”, *Akdeniz Sanat* 2/3 (2009), 2.

³⁸² Hasol, “Kavsara”, 269.

³⁸³ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 63-64.

³⁸⁴ Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taçkapılar* (İzmir: Ticaret Matbaacılık, 1982), 37.

³⁸⁵ Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taçkapılar*, 37.

³⁸⁶ Oktay Aslanapa, “Mukarnas”, *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), 8/566.

erken örnekleri H. 757 (1179) yılına ait Erzurum Ulu Cami'nin mihrabında görülür. Bu tarihten itibaren ise 13. ve 14. yüzyıllar boyunca en çok tercih edilen kavsara şekli olmuştur.³⁸⁷

Mukarnaslı kavsaraları oluşturan, tek tek mukarnas yuvalarının şekillerini etkileyen malzemedir. Çoğunlukla taş mihraplarda yuvalar geniş, yayvan, iç bükey kavisli ve yüzeyleri ya düz ya da yelpaze dilimlidir. Aynı yuvalar çini mozaik ve bazı alçı mihraplarda yayvan ve geniş, fakat iç bükey kavisleri oldukça yüzeyseldir. Alçı mihraplarda görülen diğer yuva şekilleri ise ince uzun ve oldukça yüzeysel olanlarla, badem ve kanatlardan meydana gelenlerdir.³⁸⁸

Kavsaranın geniş veya dar oluşu nişin genişliğine ve yüksekliği de mukarnas sıralarının sayısı ile doğrudan ilgilidir. Mukarnas dizilerinin en alt sırası çoğunlukla yuvarlak veya sivri kemerli sağır nişlerden meydana gelir. Kavsarın hemen altında ise ayırıcı bir yazı kuşağı yer alır. Bu kuşak genel anlamda Ankara mihrapları için karakteristik sayılabilecek bir özelliktir.³⁸⁹

Mukarnas dizilerinin sayıları veya dizilişinde belirli bir kural veya dönemlere ait bir gelişim yoktur. Özellikle alçı mihraplarda ortak kalıp kullanılmasından dolayı tekrarlanmalar sebebi ile mukarnas şekillerinde görülen çeşitlilik sınırlıdır. Fakat mukarnas sayılarında farklılıklar mevcuttur.³⁹⁰ Buna göre ele alınan camilerin mukarnaslı kavsarlarındaki mukarnas dizilerine göre alt gruplara ayırmak mümkündür.

4.3.5.1.1 Dört sıra mukarnas dizili kavsara

Ankara'da Anadolu Selçuklu dönemine ait camiler içerisinde yalnızca Ahi Yakup Cami mihrabında dört sıra mukarnas dizili kavsara yer alır. Kavsara ağzı mukarnas dişlerinin şekline uygun bir biçimde içbükey kavisli bir hat ile yükselir ve cephede ince bir şerit, köşeli basamaklarla kavsarayı çerçeve içine alır. Ayrıca kavsaranın hemen altında yatay yazı kuşağı yer alır.

³⁸⁷ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 65.

³⁸⁸ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 65.

³⁸⁹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 247-248.

³⁹⁰ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 248.

4.3.5.1.2 Altı sıra mukarnas dizili kavsara

Ele alınan camiler içerisinde en çok kullanılan kavsara çeşididir. Arslanhane Cami ve Ahi Elvan Cami mihraplarında kavsara altı sıra mukarnas dizisinden oluşur. Ahi Elvan Cami mihrabının kavsarası alçıdan, Arslanhane Cami mihrabının kavsarası ise çiniden oluşur ve çini malzemeden kaynaklı olarak farklı bir düzene sahiptir. Burada mukarnas yuvaları üçgen konsollardan ve dikdörtgen sathi nişlerden oluşur. Cephede ince bir çini şerit, mukarnas basamaklarını köşeli hatlarla çerçeveler. Ayrıca bu iki caminin kavsarasının altında yazı kuşağı yer alır.

4.3.5.2 Nişin alt kısmı

Mihrap hücresinin zeminden başlayıp kavsara başlangıcına kadar olan ve cephede köşe sütunceleri veya sütunce yoksa içteki bordür ile sınırlanan kısımdır.³⁹¹

Ankara’da Anadolu Selçuklu dönemine ait camilerin mihraplarında çift nişli, yarım daire, dikdörtgen ve çok kenarlı olmak üzere dört farklı niş çeşidi vardır.

4.3.5.2.1 İç içe geçen nişli mihraplar

Ele alınan camiler içerisinde yalnızca Sultan Alaeddin Cami’nin avlusunda yer alan mihrap dikdörtgen planlı iç içe iki nişe sahiptir. (Resim 3. 57) Birinci nişin kavsara kısmı bozulmuş olup kalıntılardan mukarnaslı olduğu anlaşılmaktadır. İkinci nişin mukarnaslı kavsaralarda olduğu gibi kavsara kısmı köşeli basamaklarla yükselen üçgen biçimindedir ve içi boştur.

Çift nişli mihraplar, erken dönem İslam sanatında 9. yüzyıldan itibaren Samarra ve İran örneklerinde karşımıza çıkar. Bu tür mihraplar Anadolu’da 12. ve 13. yüzyıllarda az da olsa görülür. 1215 senesine ait Konya Hacı Ferruh Mescitleri, 13. yüzyıldan Niğde Alaeddin Cami, Kayseri Sultan Han ve Aksaray Sultan Han Mescitleri, Develi Sivas Hatun Mescidi, Kayseri Kölük Cami ve Afyon Mısri Cami Mihrapları, çift nişli mihrapların Selçuklu örnekleridir.³⁹² 14. yüzyılın sonlarına ait

³⁹¹ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 73.

³⁹² Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 78.

Sinop Ulu Cami'nin mihrabı çift nişli türde olup daha geç bir tarihi bir örnektir.³⁹³ Bu örneklerde birinci niş dikdörtgen planlı, ikinci niş ise üç veya baş kenarlıdır. Her iki nişin dikdörtgen planlı olduğu Ankara Sultan Alaeddin Cami avlusunda yer alan mihrabın şekil yönünden en yakın benzeri, 12. yüzyıl tarihine ait Konya Hoca Hasan Mescidi'nin asıl mihrabıdır.³⁹⁴ Ayrıca Anadolu mihraplarında 13. yüzyıl içinde kullanılan çift nişli mihrapların menşeleri İran ve Irak'a ait olmakla beraber, Anadolu'da farklı özellikler göstermişlerdir.³⁹⁵

4.3.5.2.2 Yarım daire planlı niş

Bu niş şekli ele aldığımız camiler içerisinde Ahi Yakup Cami ve Saraç Sinan Cami mihrabında görülür. Bu nişler yarım daire planlı olup sütunceleri yoktur. Düz sıvalı biçimdedir.

Yarım daire planlı niş genel olarak Anadolu'da pek yaygın değildir. Daha çok Güneydoğu Anadolu bölgesinde 12. ve 13. yüzyıllarda yapılan taş mihraplarda karşılaşılır.³⁹⁶

³⁹³ Mehmet Şakir Ülkütaşır, "Sinop'ta Selçuklular Zamanına Ait İki Tarihi Eser", *Türk Etnografya Dergisi* 15 (1976), 117.

³⁹⁴ Yılmaz Önge, "Konya'da Yeni Bulunan Alçı Süslemeler", *IX. Vakıf Haftası Kitabı* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1992), 188.

³⁹⁵ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 78.

³⁹⁶ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 74.

4.3.5.2.3 Dikdörtgen planlı niş

Ele alınan camiler içerisinde yalnızca Ahi Şerafettin Cami mihrabında görülür. Niş geniş ve derindir. Alçı ve çini mozaikten yapılan niş çokgen kompozisyonu ile bezelidir.

Dikdörtgen planlı niş genel olarak Anadolu’da 13. ve 14. yüzyıllarda özellikle çini ve alçı mihraplarda karşımıza çıkar. Alçı mihraplarda da birkaç istisna dışında genellikle dikdörtgen planlı niş kullanılmıştır.³⁹⁷ Anadolu’da alçı mihraplarda çoğunlukla dikdörtgen planlı niş tercih edilirken genel olarak Ankara alçı mihraplarında ise yalnızca iki mihrapta görülür. Bunun sebebi Ankara ustalarının pek tercih etmemelerindendir.³⁹⁸

4.3.5.2.4 Çok kenarlı niş

Ele aldığım mihraplar içerisinde yalnızca Ahi Elvan Cami mihrabında çok kenarlı niş görülür. Bu niş alçıdan yapılmış ve dört kenarlı olarak şekillendirilmekle beraber geniş ve derindir. 114 cm. genişlikte ve 176 cm. yüksekliğe sahiptir. Her bir kenar ince halat silme ile çevrelenir.

Dört kenarlı niş şekli Anadolu’da az sayıda karşımıza çıkar. 1250 yılına ait Antalya Karatay Medresesi taş mihrabı ile 1366 yılına ait Karaca Bey alçı mihrabı, 13. ve 14. yüzyıllara ait dört kenarlı nişe sahip bilinen nadir örneklerdendir.³⁹⁹

4.3.5.3 Sütunceler

İnce küçük sütun demek olan sütunceler çoğunlukla bezeme amacıyla kullanılır. Mihrap ve taç kapı gibi yoğun bezemeli yapılarda genellikle simetrik olarak kullanılmıştır.⁴⁰⁰ Sütunceler mihrap nişinin köşelerinde yer alır ve nişle kenar bordür arasındaki bağlantıyı oluşturur. Çoğunlukla yarıları veya çeyrek kısımları nişin köşelerine gömülüdür. Sütunceler bazen kenar bordürle aynı hizadayken bazen kenar

³⁹⁷ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 75.

³⁹⁸ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 255.

³⁹⁹ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 258.

⁴⁰⁰ Şakir Eczacıbaşı, “Sütunçe”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (İstanbul: Yem Yayınları, 1997), 3/1717.

bordürden ileri doğru çıkıntı oluşturur.⁴⁰¹ Sütuncelerin yükseklikleri belirli bir kurala bağlı değildir. Mihrabın boyutuna göre değişiklik gösterir. Çoğu kavsaraya kadar yükselir.

Ankara’da Anadolu Selçuklu dönemine ait cami mihraplarında Saraç Sinan Cami ve Ahi Yakup Cami mihrapları hariç diğer mihraplarda sütunce mevcuttur. Sütunceler başlık, gövde ve kaide olarak üç başlık altında ele alınmıştır.

4.3.5.3.1 Başlık

Ele alınan camiler içerisinde sütuncelerin hemen hemen hepsinde başlık vardır. Bu başlıklar dönemlere göre farklılık gösterir.

Zar Tipi Başlık: Yalnızca Sultan Alaeddin Cami avlusunda yer alan mihrapta görülür. Bu başlık altta ve üstte birer tabla ile gövde kısmına oturur.

Zar tipi başlık özellikle Anadolu’da Selçuklu ve Beylikler dönemi mihrap sütuncelerinde yaygın olarak kullanılmıştır.⁴⁰² Kızılören Han Mescidi, Bünyan Ulu Cami, Konya Sahip Ata Cami, Beyşehir Eşrefoğlu Cami, 14. yüzyıldan İshaklı Han Mescidi mihrapları⁴⁰³ ile 15. yüzyıla tarihlenen Osmanlı dönemine ait Kütahya Arslan Bey Cami mihrabı⁴⁰⁴ sütuncelerinde zar tipi başlığın kullanıldığı örneklerden birkaçıdır.

Çan Tipi Başlıklar: Ele alınan camiler içerisinde Arslanhane Cami sütuncelerinde bu tür görülür. Alçıdan yapılmış olan bu başlıklar ajur tekniği ile yapılmış bitkisel süslemeler ile kaplıdır.

Anadolu da genel olarak pek tercih edilmeyen bu başlık 14. Yüzyılda Niğde Eskiciler Mescidi ve Dar-üz-zikr Mescidi mihrabındaki sütuncelerde kullanılmıştır.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 79.

⁴⁰² Eskici, *Ankara Mihrapları*, 260.

⁴⁰³ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 82.

⁴⁰⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Çelebi ve II. Sultan Murad Devri* (İstanbul: Baha Matbaası, 1972), 516, Resim: 897.

⁴⁰⁵ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 83.

Küp Şekilli Başlıklar: Ele alınan camiler içerisinde Ahi Elvan Cami mihrabında görülür. İki kademededen oluşan bu başlığın alt kısmında mukarnas dizisi yer alır. Üzerinde ise küp kısmı vardır. Küpün iki yüzeyinde de yuvarlak bir rozet görülür.

Anadolu’da bu tür başlık 14. yüzyıla ait Sivrihisar Hazneder Cami mihrabında ve 15. yüzyıla ait Edirne Şah Melek Cami mihrabında mevcuttur. Hazneder Cami mihrabında yer alan sütun başlığında da Ahi Elvan Cami’de olduğu gibi alt kısımda mukarnas dizisi, üst kısımda ise iki yüzeyde rozet vardır.⁴⁰⁶

4.3.5.3.2 Gövde

Ankara’da Anadolu Selçuklu dönemine ait cami mihraplarındaki sütun gövdesi farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Silindirik Gövdeli Sütunceler: Sultan Alaeddin Cami’nin avluda yer alan orijinal mihrabı ve Arslanhane Cami mihrabı sütunceleri silindirik gövdelidir. Alaeddin Cami mihrabındaki birinci sıradaki nişte yer alan sütuncelerin yarısı nişin duvarına gömülüdür. İnce, uzun ve sade biçimdeki gövde, başlıkla beraber kavsaraya kadar uzanır. Arslanhane mihrabında yer alan sütuncenin gövdesi ise hemen hemen dörtte biri kadar niş duvarına gömülüdür. Alttan yukarı doğru daralan, kalın ve kısa olan silindirik biçimdeki gövdenin yüzeyi kabartma motifi ile bezelidir.

Silindirik gövdenin erken İslam dönem örneklerine Mısır ve İran mihraplarında rastlanırken, Anadolu’da malzeme ve dönem farkı olmaksızın yaygın bir şekilde kullanılmıştır.⁴⁰⁷

Kare Prizmal Gövdeli Sütunceler: Ele alınan camiler içerisinde yalnızca Ahi Elvan Cami mihrabındaki sütun bu türdedir. Nişin hemen hemen yarısı nişe gömülür. Kısa ve orta kalınlıkta olan bu gövde sade bir görünüme sahiptir.

⁴⁰⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 261.

⁴⁰⁷ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 263.

Kare prizmal biçimdeki ve sütunce gövdelerine Anadolu mihraplara pek rastlanmaz.⁴⁰⁸

4.3.5.3 Kaide

Kaide, üzerine sütun, heykel ve dikilitaş oturtulan altlık, ayaklıktır.⁴⁰⁹ Sütun kaidesi, yükün daha geniş bir yüzeye yayılmasını sağlayan prizmatik veya silindirik altlıktır.⁴¹⁰

Sütuncelerin kaidesinin olup olmayışı bir dönem özelliğidir. 14. yüzyılın sonu ve 15. yüzyıla ait erken dönem alçı mihraplarda sütunceler daima birer kaide üzerine oturtulmuştur. Kaideler süsleme ve şekil yönünden başlıklar ile aynıdır.⁴¹¹ Ele aldığımız camiler içerisinde kaideye yalnızca Ahi Elvan caminin onarım geçirmeden önceden ki halinde karşılaşıyoruz. Başlık ile aynı olan kaide günümüzde kaldırılmış durumdadır. (Resim 3. 51))

4.4 Levha ve Kalıp Boyutları

Ankara’da Anadolu Selçuklu dönemine ait olan alçı mihraplar, kalıplama tekniği ile levhalar halinde yapılmıştır. Fayans kaplama yöntemi gibi yapılan bu yöntem, mihrabın yazı kuşaklarında, süslemelerinde görülür. Yapmış olduğum gözlemlere göre bu levhaların birleşme yerleri özellikle mihrap bordürlerinde oldukça belirgindir. Bu belirgin birleşme yerleri izlerinden levhaların en ve boy ölçüleri tespit edilebilmektedir. Fakat örnekler üzerinde üçüncü boyutlarıyla ilgili herhangi bir ölçü tespiti yapılamamaktadır. Bundan dolayı mihrap elemanlarına ve süsleme kompozisyonlarına bağlı olarak kullanılmış olan levha boyutları değişkenlik göstermekte ancak dönem özelliklerine göre de standart ölçüler elde edilebilmektedir. Her bir levha boyutu aynı zamanda kalıp boyutudur. Böylece kullanılan ortak kalıpların ve kalıp türlerinin belirlenmesi mümkündür.⁴¹²

⁴⁰⁸ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 264.

⁴⁰⁹ Şakir Eczacıbaşı, “Kaide”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (İstanbul: Yem Yayınları, 1997), 2/930.

⁴¹⁰ Şakir Eczacıbaşı, “Sütun Kaidesi”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (İstanbul: Yem Yayınları, 1997), 3/1717.

⁴¹¹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 266.

⁴¹² Eskici, *Ankara Mihrapları*, 267.

Kenar bordürlerde yer alan levhalar tek bordür genişliğinde olup, levha boyutları aynı zamanda bordür genişliğini oluşturmaktadır.⁴¹³

“Kelime-i Tevhid” yazılı bordürlerde ki levhaların ölçüleri küçük ölçülerde farklılık gösterdiği görülmektedir. Ahi Yakup Cami mihrabında 20 x 65 cm. iken Ahi Elvan Cami mihrabında 19 x 63 cm.’dir. Bu aradaki küçük fark montaj sırasında işçiliğe ve birleştirmeye bağlı olduğu düşünülebilir. Her bir levha tek bir kalıptan çoğaltılarak yapılmış olup aynı yazı metnini barındırır ve bordür boyunca tekrarlanır.

Geometrik kompozisyonlardan oluşan levhalar daha küçüktür. Ahi Yakup Cami harim ile son cemaat yeri mihraplarında ve Ahi Elvan cami mihrabında dairesel geçmelerden oluşan levhalar 35 x 36 cm. boyutlarındadır.

On kollu yarım yıldız kompozisyonundan oluşan levha Ahi Elvan Cami mihrabında nişin alt kısmında kullanılmıştır. Bu levhanın boyutu ise 26 x 37 cm.’dir.

Ahi Elvan Cami’nin mihrabındaki alınlıkta aynı kalıptan yapılan yazı panosunun dikdörtgen biçiminde olduğu ve köşeliklerde yer alan altı köşeli yıldız kompozisyonu barındıran levhaların altıgen olduğu net bir şekilde görülmektedir.

4.5 Mihraplarda Süsleme

Ankara’da Anadolu Selçuklu dönemine ait camilerin mihraplarında süsleme olarak mukarnaslar, geometrik süslemeler, bitkisel süslemeler, yazı ve kâse kullanımı görülür.

4.5.1 Mukarnaslar

Ele alınan camilere bakıldığı zaman Alaeddin Cami’nin asıl mihrabı ve Saraç Sinan Cami’nin mihrabı hariç diğer üç caminin mihrap nişinin üst kısmında kavsaranın içerisinde süsleme olarak mukarnas dizilerinin yer aldığı görülmektedir.

⁴¹³ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 33.

Mukarnaslar bordürler olarak Ahi Elvan Cami mihrabının dışarıdan içeri doğru üçüncü bordüründe tek sıra dizi halinde uzanır. Ayrıca yine Ahi Elvan Cami mihrabının alınlığındaki pano mukarnas dizisi ile çerçevelenmiştir. Mihrap nişinin iki kenarında bulunan sütun başlıklarının alt kısmında ince bir sütun mukarnas sırası görülür.

Anadolu’da mukarnasın, mihrap ve portellerde kenar bordürü olarak kullanılmış olması 14. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanmıştır. 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Aksaray Sultan Han Mescidi mihrabı, Selçuklu döneminde mukarnaslı kenar bordürüne sahip olduğu bilinen nadir örneklerden biridir.⁴¹⁴

4.5.2 Geometrik Süslemeler

Geometrik süslemeler genelde, kenar bordürlerde, köşeliklerde ve nişin alt kısımlarında kullanılan süslemelerdir. Geometrik süslemeler yıldızlı geometrik geçmeler ve düzgün veya çokgenlerin meydana getirdiği şekiller başlıkları altında ele alınacaktır.

4.5.2.1 Yıldızlı geometrik geçmeler

Altı köşeli yıldızlar Ahi Elvan Cami mihrabının köşeliğinde görülür. Bu yıldızların sırtları kavisli ince şeritlerden oluşur. Yatay ve çapraz yönlerde tek köşelerinden birleşerek sıralanır. Yıldızları çevreleyen altıgenler ile eşkenar dörtgenler oluşmuştur. Bu altıgenler, levhaların altıgen olmalarından kaynaklıdır. Eşkenar dörtgenler ve yıldızların iç kısımları rumi motiflerle bezelidir. (Resim 3 45)) (Şekil A13)

Altı köşeli yıldızların yan yana veya çapraz dizilmesi ile elde edilen kompozisyonlar, Anadolu Türk sanatında çok sık rastlanır.⁴¹⁵ Bu tür kompozisyon Kastamonu Hamza Ağa Cami alçı mihrabının geniş bordüründe görülür. Fakat burada Ankara

⁴¹⁴ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 86.

⁴¹⁵ Mülâyim, *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler-Selçuklu Çağı*, 82.

örneklerinden farklı olarak, altı köşeli yıldızlar çapraz yönlerde tek köşelerinden birleşerek sıralanmakta ve aralarında altıgenler oluşmaktadır.⁴¹⁶

Altı kollu yıldız, Arslanhane Cami mihrabında nişin alt kısmında görülür. Bu kısımda çini mozaik ve alçı birlikte kullanılmış olup kompozisyon, çapraz ve yatay yönlerde çift köşelerden birleşerek sıralanan altı kollu yıldızlardan oluşmaktadır. Fakat yıldızları çevreleyen onikigenler ve aralarda yer alan çokgenler ile kompozisyon girift bir şekil alır. Kesişen şeritlerin arasında kalan çokgenlerin iç kısmı alçıdan olup yüzeylerinde ki bitkisel motifler ajur tekniği ile oyulmuştur. (Resim 3.23)

On kollu yıldızlar, Ahi Elvan Cami mihrabında nişin alt kısmında görülür. Bu yıldızların ortadan kesilerek yarım sıralanmıştır. Aralarda beş köşelik yıldızlar yer alır. Bu örnek kalıp şeklinde yapılmış ve öyle sıralanmıştır. (Resim 3. 47) (Şekil A14)

On kollu yıldızların bu şekilde yarım dizilmesi Anadolu Türk sanatında sıkça kullanılmıştır. Selçuklu döneminden Kayseri Sivas Sultan Han ve Konya Sadreddin Konaevi Cami mihrapları ile 14. yüzyıla ait Kemah Köyü Halil Bey Cami mihrabında benzer örnekler görülür.⁴¹⁷

4.5.2.2 Düzgün veya çokgenlerin meydana getirdiği şekiller

Dışbükey ince şeritler düzenli veya düzensiz hatlarla kesişmesi sonucu farklı farklı çokgenler oluşturur.

Arslanhane Cami mihrabında dıştan ikinci ve dördüncü bordürlerinde, birbirleri ile kesişen çini mozaik şekillerin aralarında zikzak hatlar boyunca küçük dörtgen ve beşgen bölmeler oluşmuştur. Şeritler tek renk firuze renginde olup, beşgen bölmelerinin içlerinde ise patlıcan moru çiniler yer alır. (Şekil A15) Aynı kompozisyon 13. yüzyılın ikinci yarısına ait Develi Sivasi Hatun Cami ve Develi

⁴¹⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 279.

⁴¹⁷ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 283.

Seyit Şerif Türbesi ile 14. yüzyıla ait Niğde Hüdavent Hatun Türbesi, Niğde Sungur Bey Cami, Ermenek Sipas Cami mihraplarındaki bordürlerde görülür.⁴¹⁸

Arslanhane Cami mihrabının alınlığında çokgenlerden meydana gelen geometrik bir kompozisyon yer alır. Patlıcan moru rengindeki çinilerden oluşan altıgenler, birbirleri ile bitişik biçimde dizilerek petek görünümü oluşturmaktadırlar. Her bir altıgene, firuze rengindeki çini şeritlerin oluşturduğu dokuzgenler halka gibi birbirlerini içinden geçerek kompozisyon tamamlanır. Bu geçmelerin kesişmelerinden altıgenlerin ortalarında altı köşeli yıldızlar, aralarında ise küçük beşgenler oluşmaktadır. (Resim 3. 17)

Halka şeklinde birbirine bağlanan daire geçmeleri Ahi Yakup Cami harim ve son cemaat yeri mihrapları ile Ahi Elvan Cami mihrabının geniş kenar bordüründe görülür. Sırtları kavisli ince şeritlerden oluşan daireler, birbirlerine geçme yaparak ortada yer alan daireye bağlanırlar. Daireler orta kısımda tam, kenar kısımlarda yarımıdır. Tam dairelerin orta kısımlarında oluşan altıgenlerin ortalarında altı yapraklı çiçekler, dairelerin kesişme aralarında ise üçlü benek motifleri yer alır. (Şekil A16) Levha ölçüleri de aynı olan bu camilerdeki örnekler, aynı kalıptan çoğaltılarak yapılmıştır.

Daire geçmelerin daha girift bir şekilde oluşturdukları kompozisyon, Ahi Yakup Cami harim ve son cemaat yerindeki mihrabın köşeliklerinde görülür. (Şekil A17) Dışbükey kavisli ince şeritlerden meydana gelen daire ve yaylar düzensiz bir şekilde birbirlerine geçme yaparak girift geometrik bir kompozisyon oluştururlar. Aralarda meydana gelen geometrik bölmelerin iç kısımlarında ise dairesel kabaralar vardır. (Resim 3. 76)

4.5.3 Bitkisel Süslemeler

Ankara'da Anadolu Selçuklular dönemi camilerin alçıdan yapılan mihraplarında bitkisel süsleme yerine daha çok geometrik süslemelere yer verildiği görülür. Bunun nedeni kalıplama tekniğinden dolayı yüzeyselliğe bağlı olarak, sonradan boyalamalar sonucu bu boya tabakaları bitkisel motifleri gözle görülemeyecek hale getirmesidir.

⁴¹⁸ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 91.

Bitkisel motifler genelde çokgenlerin iç kısımlarını dolgularında veya ince kenar bordürlerinde görülür.

Bitkisel süsleme ele alınan camiler içerisinde Arslanhane Cami mihrabında oldukça geniş bir yer tutar.

4.5.3.1 Palmet grubu

Palmet, orta ekseninin iki yanında simetrik olarak düzenlenmiş, yelpaze gibi duran yapraklardan oluşan bitkisel motiftir.⁴¹⁹ Ortada ki yaprağı sivri, yan tarafındaki simetrik yaprakların uçları ise dışa ve alta doğru kıvrılır. Palmet, Sümer, Mısır ve Asur'da sonra ise Grek ve Roma bezemesinde kullanılması ile birlikte İran Büyük Selçuklu eserlerinde karşımıza çıkar. Anadolu Selçuklu zamanında ise özellikle taş süslemelerinde çeşitli şekillerde kullanılmış olup Osmanlı'da ise Selçuklu kadar örnekleri olmamakla beraber varlığını devam ettirmiştir.⁴²⁰ Ankara'da genel olarak en erken Arslanhane Cami mihrabından itibaren görülmektedir. Beş yapraklı palmet örneği çok yaygın olmamakla beraber Arslanhane Cami mihrabının tepeliğinde mevcuttur. Bu palmet türü Selçuklu dönemi için yeni olup, uzak doğu çiçek stiline bağlanır.⁴²¹

Ahi Elvan Cami mihrabında yer alan palmet biraz daha farklıdır. Yan yapraklardan ayrı olan ortadaki küresel biçimli tepe yapraklarıyla dikkat çeker. (Şekil A12)

4.5.3.2 Rumi grubu

Rumi, filiz, yaprak ve hayvan öğelerinin üsluplaştırılması sonucu oluşan kıvrık dal süslemesidir. Birbirine bağlı, uçları kuş gagalarına benzeyen yarım palmetlerle sona eren kıvrımlardan oluşur.⁴²² Genel olarak Ankara mihraplarında çok çeşitli olmamakla beraber, bitkisel süslemede en çok kullanılan unsurdur. Basit ve sade biçimi ile kompozisyonları İslam ve Türk sanatlarının her alanında zengin

⁴¹⁹ Şakir Eczacıbaşı, "Palmet", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (İstanbul: Yem Yayınları, 1997), 3/1423.

⁴²⁰ Selçuk Mülâyim, "Selçuklu Palmet Motiflerinin Tipolojisi", *Anadolu* 20 (1976), 145-146.

⁴²¹ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 290.

⁴²² Hasol, "Rumi", 434.

çeşitleriyle yaygın olarak kullanıldığı görülür.⁴²³ Anadolu Selçuklu dönemine ait Arslanhane Cami mihrabında hem alçı süslemelerde hem de çini mozaik süslemelerde görülür. Bu rumiler çoğunlukla dolgun yapraklıdır. Yaprakların uçlarında ise kıvrımlar ile son bulunan rumiler yer alır.

Arslanhane Cami mihrabında rumiler, bir dal üzerinde zikzak yaparak sıralanır. Mihrabın dıştan ikinci bordüründe tek hat üzerinde ilerleyen rumiler ve bunları birbirlerine bağlayan saplar yer alır. Uçlara doğru incelen bu rumiler tek hat üzerinde tersli düzlü sıralanmıştır. (Resim 3. 16) (Şekil A19)

Yine Arslanhane Cami mihrabında rumi ve kıvrımdallar motifi bu sefer köşelik yüzeyinde kullanıldığı görülür. Burada genişleyen ve yayılan bitkisel kompozisyon yer alır. Kıvrımdallara yine dallar ile bağlanan rumiler, daire çizerek köşelik yüzeyini kaplamıştır. Bu kompozisyon beyaz alçı zemin üzerine firuze mavisi çini ile elde edilmiştir. (Resim 3. 19)

4.5.3.3 Palmet - rumi grubu

Palmet ve rumi motifinin birlikte kullanımı, Arslanhane Cami mihrabının geniş yazı bordüründe zemin dolgusunda görülür. Zemin kıvrımdallara bitişen rumi ve palmet motif dolguları ile kaplıdır. (Resim 3. 15) Bir başka örnek olarak da yine Arslanhane Cami mihrabında köşeliğin üstten ikinci mukarnas sırasından başlayıp ve köşelere doğru çapraz uzanan patlıcan moru çinilerden oluşan üç ve beş yapraklı palmetler ve bunları saran çifte rumiler kompozisyonu vardır. (Resim 3. 19)

Arslanhane Cami mihrabında palmet ve rumi motiflerin beraber kullanımı sonucu farklı kompozisyonlar elde edilmiştir. Mihrabın tepeliğinde ve alınlığında yer alan alçı rozet, ince saplara bağlanan iri palmet ve rumilerin meydana getirdiği girift bir örgü barındırır. Palmetlerin yüzeyinde ajur tekniği ile işlenen geometrik motifler vardır. İri plastik görünümü oluşturan bu kompozisyon Anadolu'da başka bir yerde

⁴²³ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 290.

görülmez ve benzerleri doğrudan İran'daki Büyük Selçuklu dönemi alçı mihraplarında görülür.⁴²⁴ (Resim 3.17)

Palmet ve ruminin birlikte kullanılarak elde edilen bir diğer kompozisyon, Arslanhane Cami mihrabında nişin alt kısmındaki geometrik bölmelerin iç kısmını dolduran alçı süslemelerde görülür. Burada çifte rumiler ile çevrili tekli veya çapraz yerleştirilen dörtlü palmet kompozisyonları vardır. (Şekil A20, A21)

4.5.3.4 Palmet – lotus grubu

Genel olarak Ankara mihrapları içerisinde yalnızca Arslanhane Cami mihrabında görülür. Kavsaranın alt kısmında yer alan yazı kuşağının alt ve üst kenarlarındaki alçıdan oyularak yapılan palmet ve lotus motifi tek sıra halinde ince şeritte yer alır. Uzunca bir sap üzerine oturtulan lotuslar uçları yukarı doğru kıvrık olan iki yan kol ile ortada küçük üçgen yaprağa sahiptir. Lotusların yan yaprakları birbirlerine birleşerek palmetleri çerçeve içine alır. (Şekil A22) Ayrıca buna benzer bir kompozisyon sütunce gövdelerinde daha geniş alana yayıldığı görülür.⁴²⁵

4.5.4 Yazı

Ankara'da Anadolu Selçuklu dönemine ait camileri içerisinden Sultan Alaeddin Cami asıl mihrabı olan avludaki mihrabı ve Saraç Sinan Cami mihrapları hariç diğer cami mihraplarında yazıya yer verilmiştir. Genelde bordürlerde, alınlıkta yer alan panoda ve kavsaranın alt kısmında yer alır.

Yazı kompozisyonu yazı türleri ve zemin dolguları dikkate alınarak incelenecektir.

4.5.4.1 Kufi yazı

Köşeli ve keskin hatlarla yazılan kufi yazı ele alınan camiler içerisinde sadece Arslanhane Cami mihrabının sütuncelerin gövdelerinde görülür. Harflerin uç kısımlarında çiçek motifi vardır.

⁴²⁴ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, 98.

⁴²⁵ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 291.

İran'daki Selçuklu dönemi mimari süslemelerinde yaygın olarak kullanılan bu yazı tipi, Anadolu'da daha çok Selçuklu çini kaplamalarında görülür.⁴²⁶

4.5.4.2 Nesih yazı

Nesih yazı bitkisel zemin üzerinde görülür. Köşeleri yuvarlak ve yumuşak hatlarla yazılan nesih yazı Arslanhane Cami mihrabında dıştan dördüncü bordüründe ve kavsaranın alt kısmındaki yazı kuşağında görülür. Dördüncü bordürde alçı oyma ile edilen nesih yazı ile yazılan harflere ince kıvrımdallar, sivri uçlu palmetler ve çiçekler eklenmiştir. Kavsaranın alt kısmında yer alan yazı kuşağında ise nesih yazı patlıcan moru ile firuze renkli çinilerden oluşan rumi ve kıvrımdallardan meydana gelen zemin üzerine yazılmıştır.

Ahi Elvan Cami ve Ahi Yakup Cami alçı mihraplarının yazı bordürlerinde, nesih yazının zemininde seyrek şekillerdeki kıvrımdallar ve rumiler yer alır. Ahi Elvan Cami mihrabının nişin alt kısmındaki yazı kuşağı da bordürde yer alan yazı kuşağı ile aynı özelliklere sahiptir.

4.5.5 Nesneli Süsleme

Nesneli süsleme olarak kâse kullanımı karşımıza çıkmaktadır. Ankara'da Anadolu Selçuklu dönemine ait camiler içerisinde yalnızca Ahi Yakup Cami mihrabında kâse kullanımı görülür. "Milet" denilen bu kâse beyaz zemin üzerine mavi veya lacivert bitkisel motiflidir. Bu kâse köşeliğin üst kısmında yer alır. Günümüzde beyaza boyanarak örtülmüştür. (Resim 3.75)

Kâse, 14. yüzyılın ortalarından 15. yüzyılın ortalarına kadar Beylikler döneminde yaygın olarak kullanılan kırmızı hamurlu Erken Osmanlı seramikleri grubundandır.⁴²⁷

4.6 Tarihlendirme

⁴²⁶ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 301.

⁴²⁷ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 303.

Sanat tarihi açısından temel sorunlardan biri, tarihi bilinmeyen eserleri tarihlendirmektir. Ele aldığımız camilerin mihraplarında da bu sorun ile karşılaşlmıştır. Camiler için mihrap, olmazsa olmaz öğelerden biridir. Bundan dolayı mihrapların, camilerin inşasında konulması gerekmektedir. Fakat tahribat nedeni veya onarım çalışmaları sebebi ile mihrabın hangi döneme ait olduğunun anlaşılmasında zorlanılmaktadır. Mihrapların üzerindeki yazı bordürleri veya yazı panolarında yalnızca ayetler ile dini ibareler geçmektedir. Bunların tarihlendirmede bir yararı olmayacağı için mihrabın tarihlendirilmesinde yardımcı olarak yapının inşa veya onarım kitabeleri dikkate alınır. İnşa veya onarım kitabeleri bulunmayan camiler için, camilerin üslup özellikleri değerlendirilerek bir tarihlendirmeye gidilir.

Örneğin Ahi Yakup Cami kitabesi bir onarım kitabesi olmakla beraber B. Eskici mihrabın tarihini 1392 tarihine ait onarım kitabesi ile aynı tarihe tarihlendirmiştir.⁴²⁸ Bir diğer örnek olarak Ahi Elvan Cami'nin mihrap tarihi minberindeki ve mezar taşıdaki tarihe göre tarihlendirilmiştir.

⁴²⁸ Eskici, *Ankara Mihrapları*, 25.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, konumuzu oluşturan Türkiye Selçukluları döneminde Ankara ve çevresindeki cami mihrapları yazı ve süsleme bakımından incelenmiştir. Günümüzde var olan diğer çalışmalarda mihrapların inşa tarihlerinde olan tezatlık giderilmeye çalışılmış, Ankara’da Selçuklu dönemine ait olan cami mihrapları toplu bir şekilde ele alınmış ve bu cami mihrapları hakkında güncel hallerine dair bilgiler verilmiştir. Bu çalışma neticesinde literatürde oluşan boşluk kapatılmıştır.

Ele alınan 10 adet cami, 3 farklı başlık altında ele alınmıştır. Ahi Şerafettin (Arslanhane) Cami, Ahi Elvan Cami, Sultan Alaeddin Cami, Ahi Yakup Cami ve Saraç Sinan Cami günümüzde var olan camiler başlığı altında; Kuyulu (Eski Hocapaşa) Cami, Baklacı Cami ve Kızılbey Cami günümüzde mevcut olmayan camiler başlığı altında; Yeşil Ahi Cami ve Beypazarı Sultan Alaeddin Cami ise ilk Selçuklular zamanında yapıp sonradan yıkılan ve yerine başka dönemlerde yapılan camiler başlığı altında ele alınmıştır. Son iki başlıktaki cami mihrapları günümüzde mevcut olmamasından dolayı incelenememiş olup günümüze ulaşan mihrap bilgileri aktarılmıştır. Günümüzde mevcut olan cami mihraplarının inşa tarihlerini belirlemede, caminin Selçuklu dönemi yansıtan unsurlarındaki tezzyinatlardan ve kitabelerden yararlanılmıştır. Aynı zamanda inşa tarihlendirilmesinde mihrap üzerindeki malzeme, teknik ve tezzyinatlarda bize yardımcı olmuştur.

Tez yazım sürecinde kaynak taraması için kütüphanelere gidilmiş, saha çalışması yapılmış, pek çok tezler, dergi ve makaleler incelenmiştir. Saha çalışması ile camilere gidilerek detaylı inceleme ve fotoğraf çekimi yapılmıştır. Bu kısımda bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Özellikle Saraç Sinan Cami’nin kilitli olması nedeniyle ilk başta camiye girilememiş, imama ulaşmaya çalışılmış ve uzun uğraşlar sonucunda cami fotoğraflaması yapılabilmektedir. Yapılan fotoğraflamalar ile eski hallerine ait bulunan fotoğraflar yan yana konularak aradaki fark ve benzerliklere dikkat çekilmek istenmiştir. Örneğin Ahi Yakup Cami mihrabında nişin alt kısmında B. Eskici’nin 2001 basım Ankara Mihrapları eserindeki fotoğraf çekimlerine bakıldığı zaman lila renkli fayansların var olduğu görülmüştür. Yaptığımız saha çalışması ve fotoğraf

Çekimleri ile günümüzde fayanslar yerine düz alçı sıva yapıldığı ve beyaza boyandığı ortaya konulmuştur. Böylece Türkiye Selçukluları dönemine ait Ankara ‘daki cami mihraplarının değişimini, gelişimini ve yeniliklerini takip edebilmemiz, çalışmanın önemli sonuçlarından birini oluşturmuştur.

KAYNAKLAR

- “Ahi Elvan Camii”. *Meydan Larousse*. ed. Safa Kılıçoğlu vd. 1/160. İstanbul: Sabah, 1992.
- “Ankara (Anadolu Selçuklu İmparatorluğu Döneminde Ankara Kenti)”. *Yurt Ansiklopedisi*. ed. Yücel Yaman. 1/531-537. İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1981.
- “Ankara (Ankara Adının Kaynağı)”. *Yurt Ansiklopedisi*. ed. Yücel Yaman. 1/523. Anadolu Yayıncılık, 1981.
- “Ankara (Ankara’da Egemenlik Kuran Devletler)”. *Yurt Ansiklopedisi*. ed. Yücel Yaman. 1/523-537. İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1981.
- “Ankara (Yeryüzü Şekilleri)”. *Yurt Ansiklopedisi*. ed. Yücel Yaman. 1/511-514. İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1981.
- Akgül, Ferda. *Ankara Arslanhane ve Ahi Elvan Camiilerinin Mihrap Süslemeleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimsel Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- Akok, Mahmut. “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Geleceğin Türk Sanatına Kaynak Olan Varlıklar”. *Malazgirt Armağanı*. 203-218. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972.
- Aktüre, Sevgi. “16. Yüzyıl Öncesi Ankara’sı Üzerine Bilinenler”. *Tarih İçinde Ankara*. 1-47. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşçiliği, 1984.
- Akurgal, Ekrem. “İslam Sanatında Türklerin Rolü”. *Dil ve Tarih Coğrafya Dergisi* 2/4 (1944), 527-533.
- Akyurt, Mehmet Yusuf. *Ankara Kitabeleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Arşivi, Y/0605.
- Antmen, Ahu. “Geleneksel Mimari Ögeden Çağdaş Sanat Enstalasyonu’na: Bir Nişin Kullanım Biçimleri”. *Akdeniz Sanat* 2/3 (2009), 1-9.
- Arseven, Celal Esat. “Köşelik”. *Sanat Ansiklopedisi*. 2/1138 İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1947.
- Arseven, Celal Esat. *Türk Sanatı Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1955.

Arslan, Muhammet. *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescid Mimarisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Aslanapa, Oktay. "Anadolu Selçuklu Sanatı". *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi Bildirileri*. 1/43-48. Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırma Merkezi Yayını, 2001.

Aslanapa, Oktay. "Mukarnas". *İslam Ansiklopedisi*. 8/566-567. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.

Aslanapa, Oktay. *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2. Basım, 1989.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*. İstanbul: Baha Matbaası, 1972.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*. İstanbul: İstanbul Fatih Cemiyeti, 1966.

Bakırer, Ömür. "Kitâbeler, Vakfiyeler ve Yazarlar". *Anadolu Selçuklu Dönemi ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*. 2/9-13. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.

Bakırer, Ömür. *On üç ve On dördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976.

Bozer, Rüstem. *15. Yüzyılın Ortasına Kadar Anadolu Türk Sanatında Ahşap Kapılar*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 1992.

Bozkurt, Tolga. *Beypazarı'ndaki Türk Devri Yapıları*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2004.

Çam, Nusret - Ersay, Ayşe. "Ankara Muhyiddin Mesud (Alâeddin) Camii'nin İlk Şekli ve Türk Mimarisindeki Yeri". *Vakıflar Dergisi* 38 (2012), 9-42.

Darkot, Besim. "Ankara". *İslam Ansiklopedisi*. 1/437-453. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978.

Demiriz, Yıldız. *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I: Erken Devir 1300-1453*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.

Eczacıbaşı, Şakir. "Kaide". *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. 2/930. İstanbul: Yem Yayınları, 1997.

Eczacıbaşı, Şakir. "Palmet". *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. 3/1423. İstanbul: Yem Yayınları, 1997.

- Eczacıbaşı, Şakir. "Sütun Kaidesi". *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. 3/1717. İstanbul: Yem Yayınları, 1997.
- Eczacıbaşı, Şakir. "Sütunçe". *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. 3/1717. İstanbul: Yem Yayınları, 1997.
- Eskici, Bekir. *Ankara Mihrapları*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 2001.
- Ethem, Halil. *Anadolu Selçuklu Devrinde Mimari ve Tezyini Sanatları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1947.
- Galanti, Avram. *Ankara Tarihi*. İstanbul: Tan Matbaası, 1951.
- Galib, Mübârek. *Ankara*. 1 Cilt. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1341.
- Galib, Mübârek. *Ankara*. 2 Cilt. İstanbul: Devlet Matbaası, 1928.
- Gülekli, Nurettin Can. *Ankara*. Ankara: Doğu Matbaası, 1948.
- Hasol, Doğan. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 2. Basım, 1979.
- Karaçağ, Abdullah. "Alçı Sanatı". *Anadolu Selçuklar Dönemi ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*. 493-505. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- Kılıcı, Ali. "Ankara Saraç Sinan Camisi 2008 Yılı Restorasyonu". *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*. 359-370. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 2009.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. *Ankara Camileri*. Ankara: Kültür Matbaacılık, 1978.
- Köprülü, Fuat. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*. çev. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır. Ankara: Sefa Yayıncılık, 2010.
- Kuran, Aptullah. "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi". *Malazgirt Armağanı*. 179-186. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972.
- Mamboury, Ernest. *Ankara Gezi Rehberi*. ed. Çağrı Eroğlu. çev. Fatma Akbulut vd. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2. Basım, 2014.

- Mülayim, Selçuk. "Selçuklu Palmet Motiflerinin Tipolojisi". *Anadolu* 20 (1976), 141-152.
- Mülayim, Selçuk. *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler-Selçuklu Çağı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Basım, 1982.
- Oral, Mehmet Zeki. "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri". *Vakıflar Dergisi* 5 (1962), 23-77.
- Otto-Dorn, K. *Der Mihrab der Arslan Hane Moschee in Ankara*. Ankara: DTCF, 1956.
- Ögel, Bahaeddin. "Selçuk Devri Anadolu Ağaç İşçiliği Hakkında Notlar". *Yıllık Araştırmalar Dergisi* 1 (1957), 199-236.
- Öney, Gönül. "Anadolu Selçuk Mimarisinde Antik Devir Malzemesi". *Anadolu* 12 (Ocak 1968), 17-26.
- Öney, Gönül. "İran'da Erken İslam Devri Alçı İşçiliğinin Anadolu Selçuklu Sanatında Akisleri". *Belleten* 37/147 (Temmuz 1973), 257-266.
- Öney, Gönül. *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.
- Öney, Gönül. *Ankara Arslanhane Camii*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Öney, Gönül. *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1971.
- Önge, Yılmaz. "Konya'da Yeni Bulunan Alçı Süslemeler". *IX. Vakıf Haftası Kitabı*. 187-195. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1992.
- Özsayınır, Zübeyde Cihan. "Mimaride Yazı". *Anadolu Selçuklu Dönemi ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*. 2/487-491. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*. 1 Cilt. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2. Basım, 1983.
- Uğurlu, Ergül. "Ankara Kızılbaş Cami Minberi". *Türk Etnografya Dergisi* 10 (1967), 75-88.
- Ülkütaşır, Mehmet Şakir. "Sinop'ta Selçuklular Zamanına Ait İki Tarihi Eser". *Türk Etnografya Dergisi* 15 (1976), 117-124.

Ünal, Rahmi Hüseyin. *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taç kapılar*. İzmir: Ticaret Matbaacılık, 1982.

Wikimapia. “Saraç Sinan Cami”. 11 Mart 2024. <https://wikimapia.org/5950938/tr/Sara%C3%A7-Sinan-Camii>

Yetkin, Şerare. “Anadolu Selçuklularının Mimari Süslemelerinde Büyük Selçuklulardan Gelen Bazı Etkiler”. *Sanat Tarihi Yıllığı* 2 (1968), 36-48.

Yetkin, Şerare. *Anadolu’da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1972.

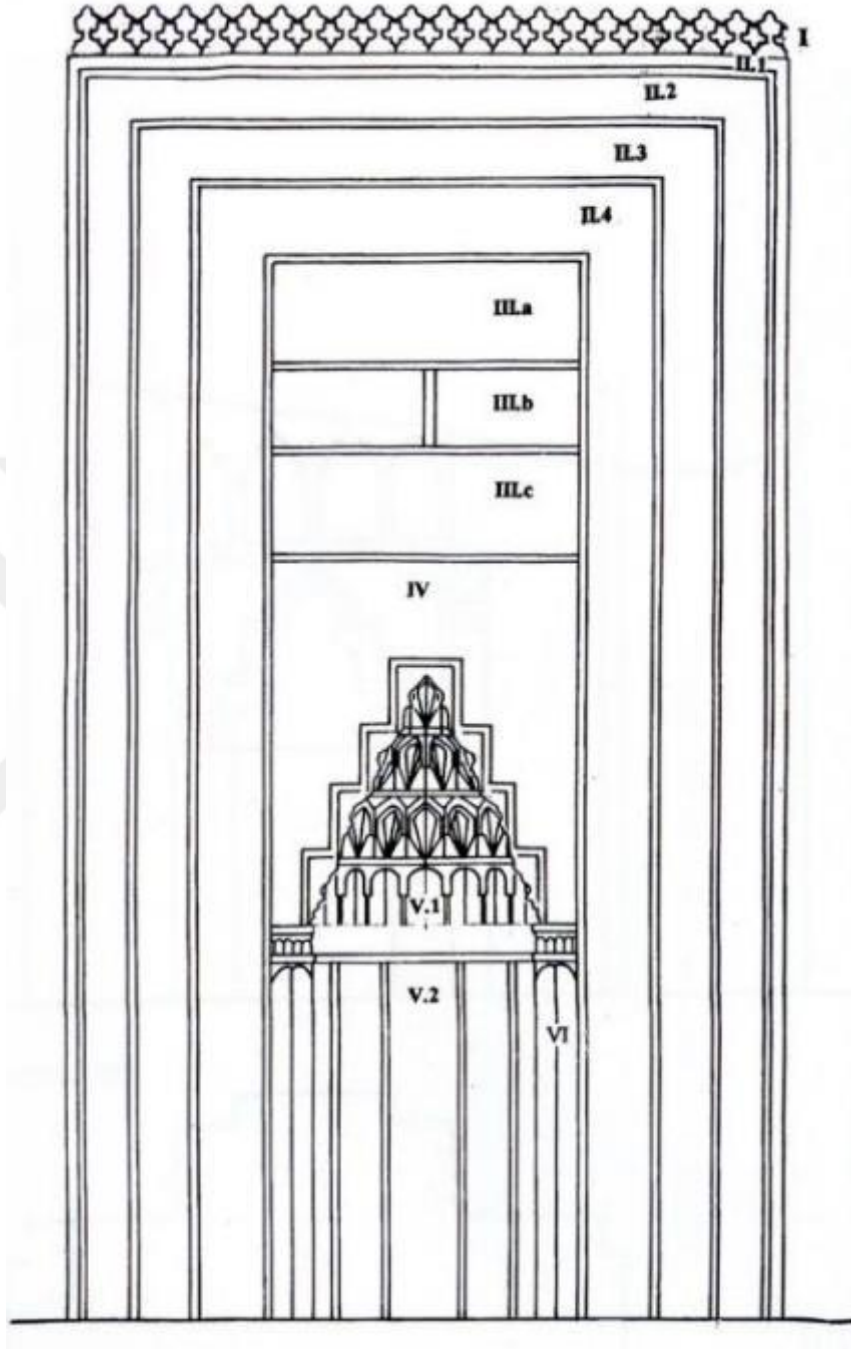
Yılmaz, Leyla. “Çini Sanatı”. *Anadolu Selçuklar Dönemi ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*. 507-511. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.

Yücel, Erdem. *Sanat Tarihi Yıllığı*. “Ahi Elvan Camii Pencere Kapakları” 7 (1977), 163-177.

EKLER

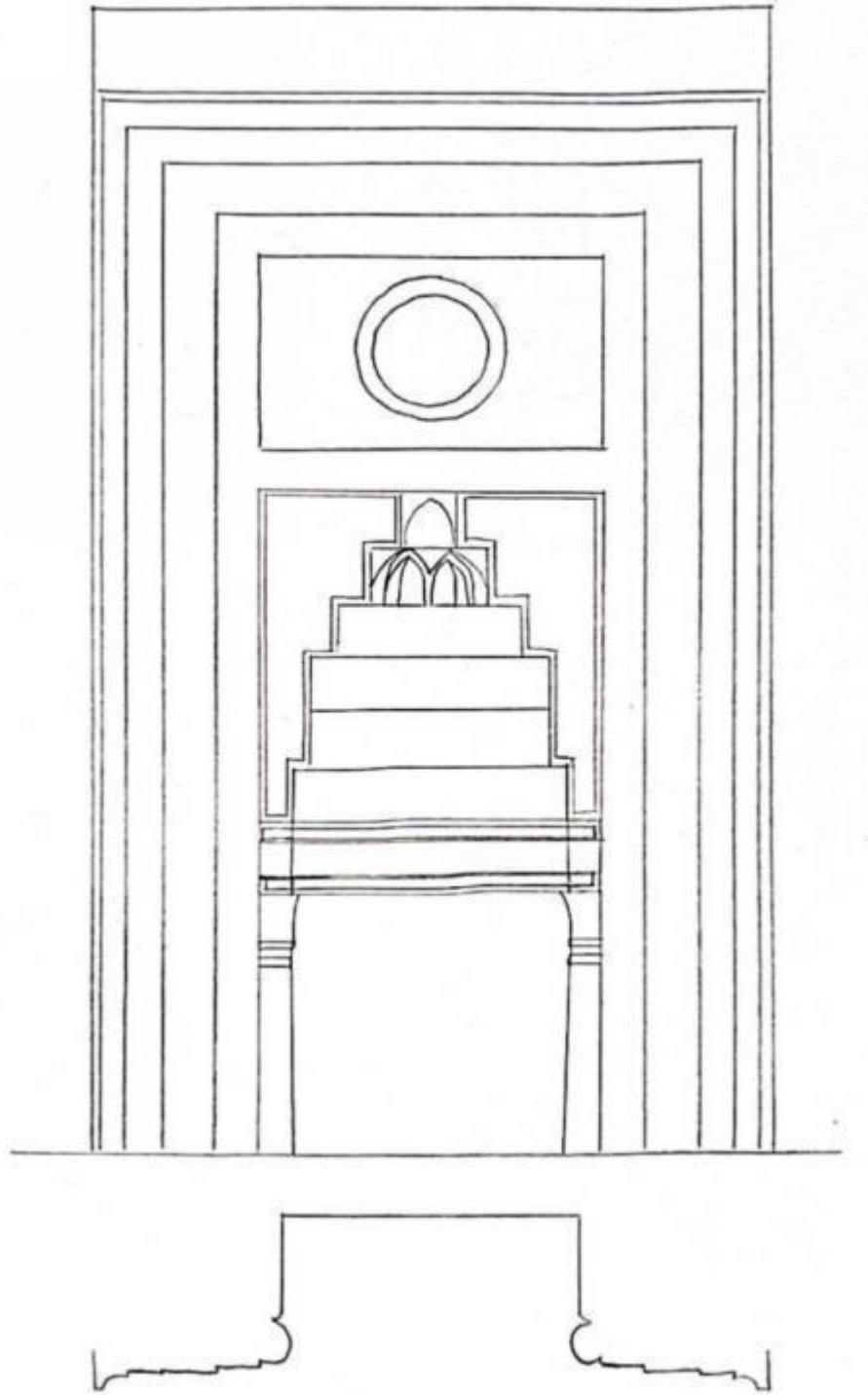
EK A Çizimler

Şekil A 1 Katalog şeması

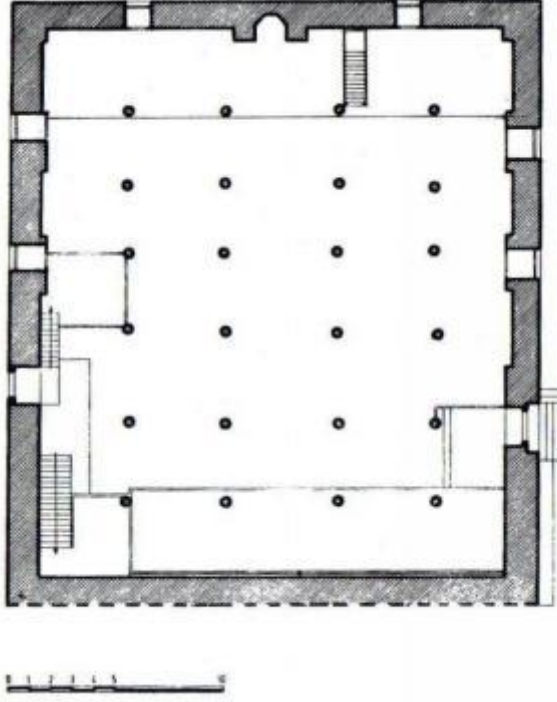
I	: Tepelik
II.1 – II.4	: Çerçeve ve Kenar Bordürleri
III.a – III.c	: Alınlık
IV	: Köşelik
V.1	: Kavsara
V.2	: Nişin Alt Kısım
VI	: Sütunce

EK A'nın devamı

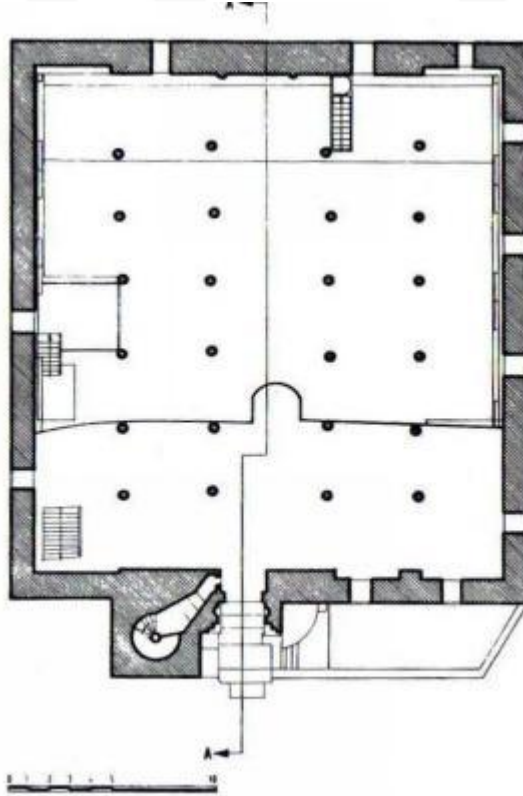

Şekil A 2 Ahi Şerafettin (Arslanhane) Cami mihrabı

EK A'nın devamı

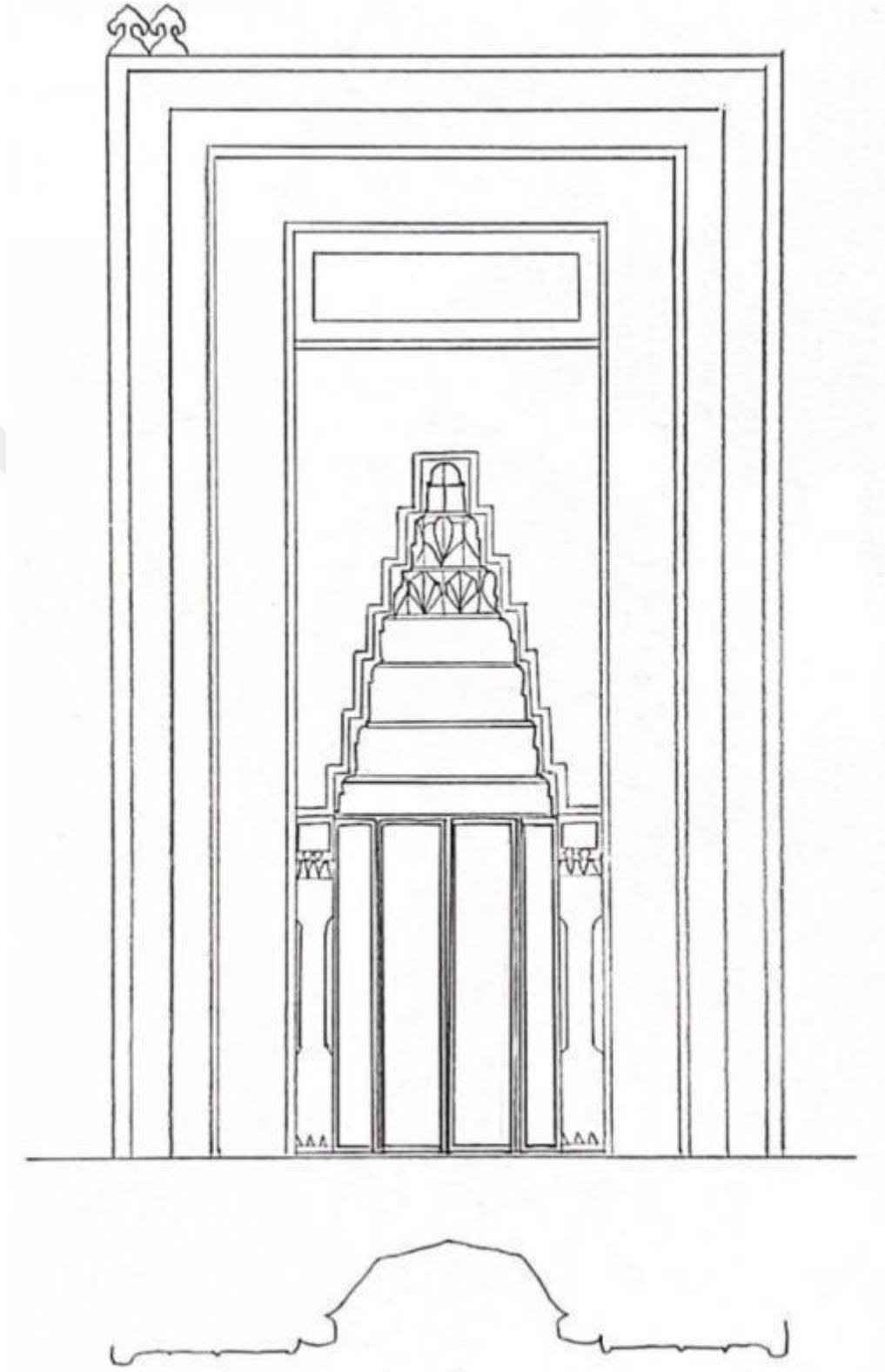

Şekil A 3 Ahi Şerafettin Cami alt kat planı (Öney, 1971)

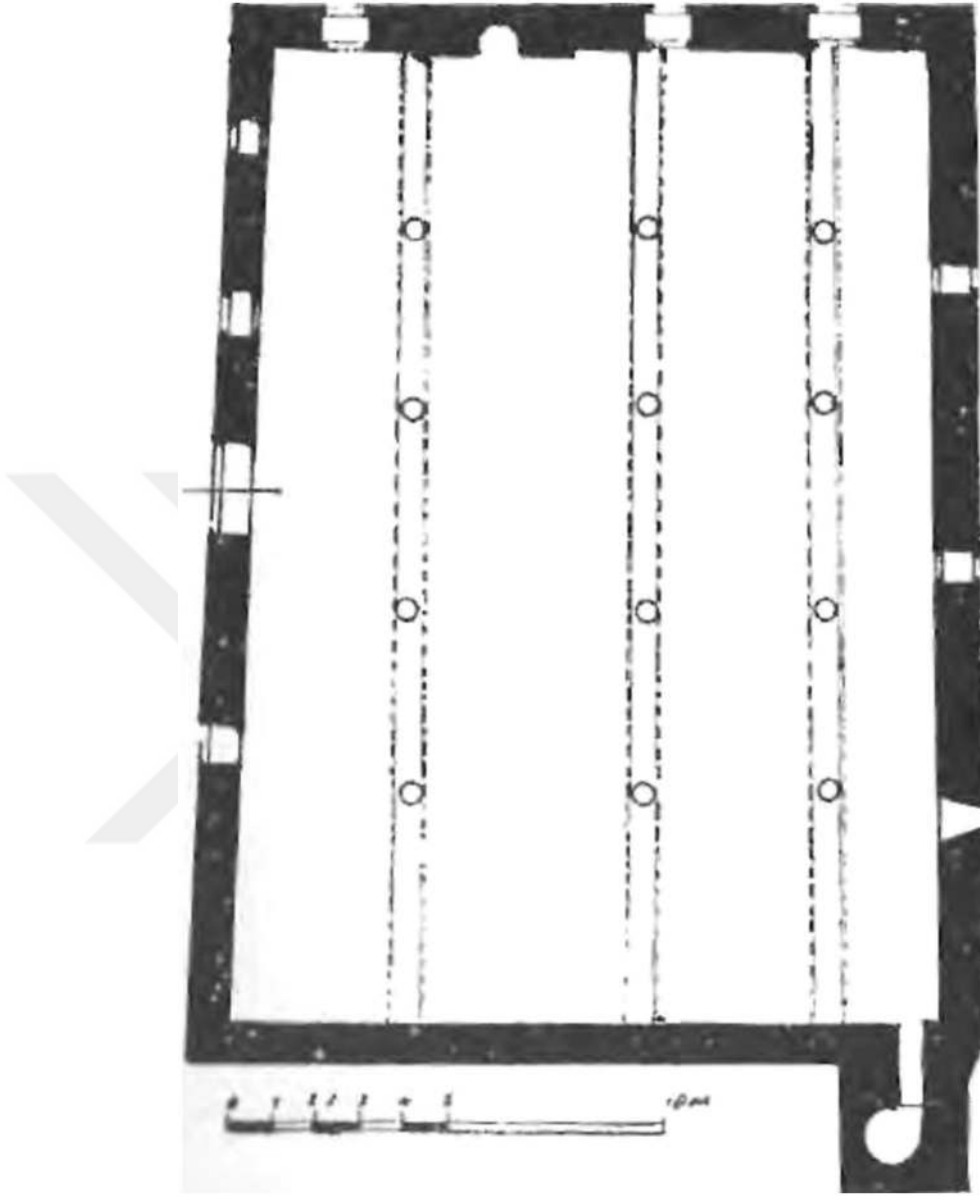
Şekil A 4 Ahi Şerafettin Cami üst kat planı (Öney, 1971)

EK A'nın devamı

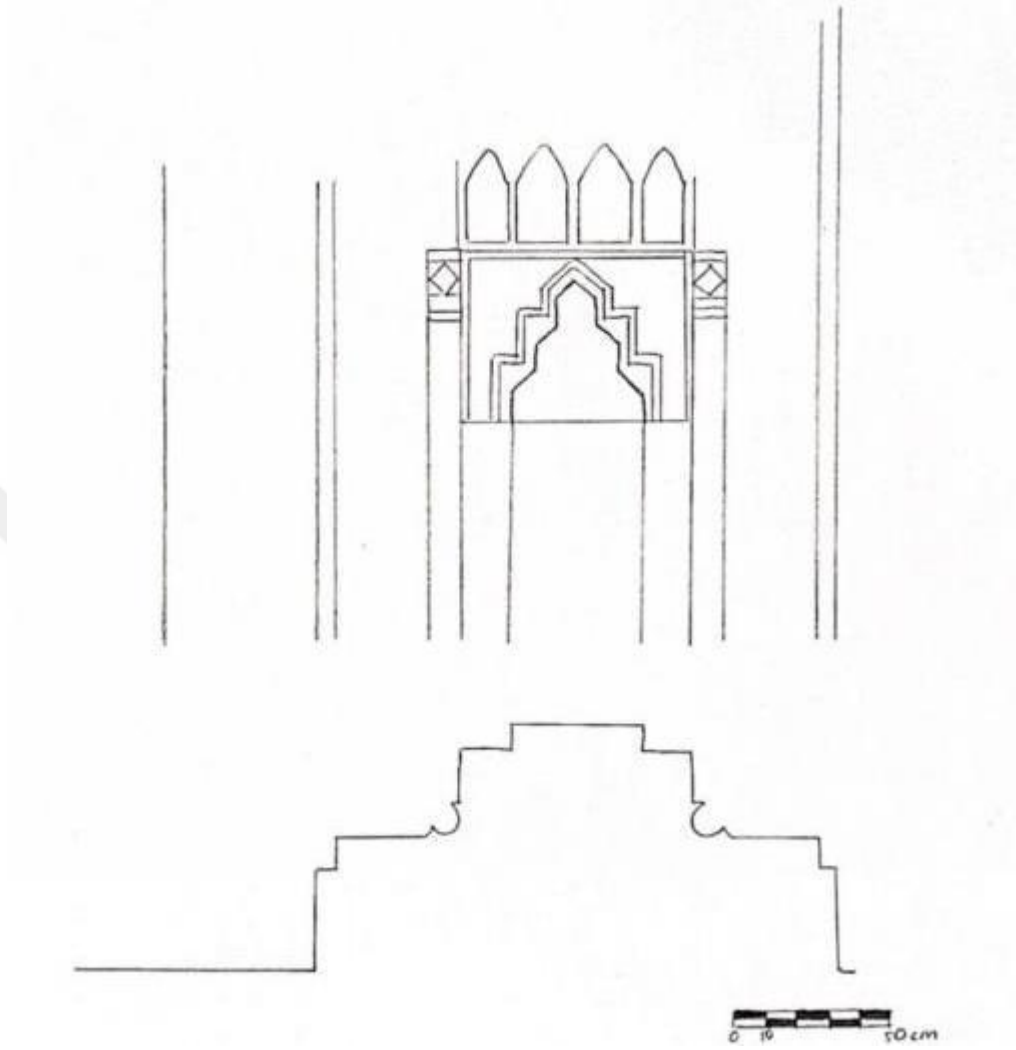
Şekil A 5 Ahi Elvan Cami mihrabı

EK A'nın devamı

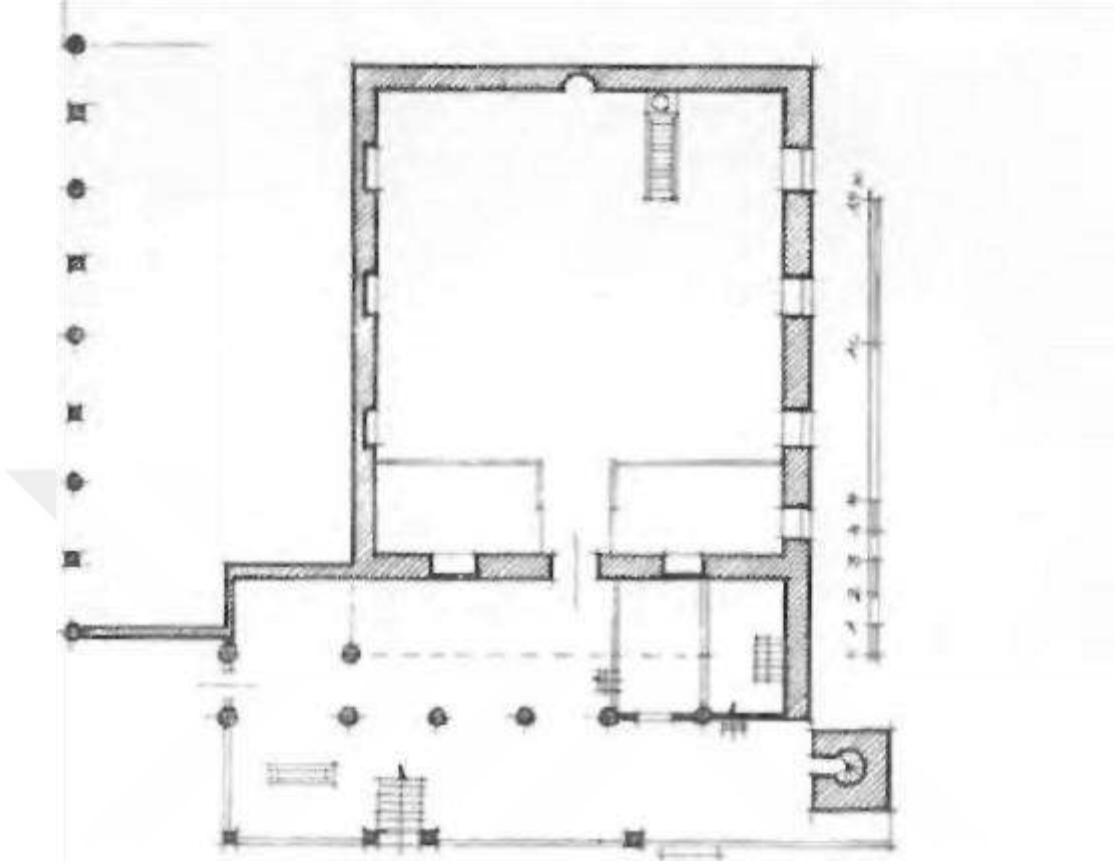
Şekil A 6 Ahi Elvan Cami planı

EK A'nın devamı

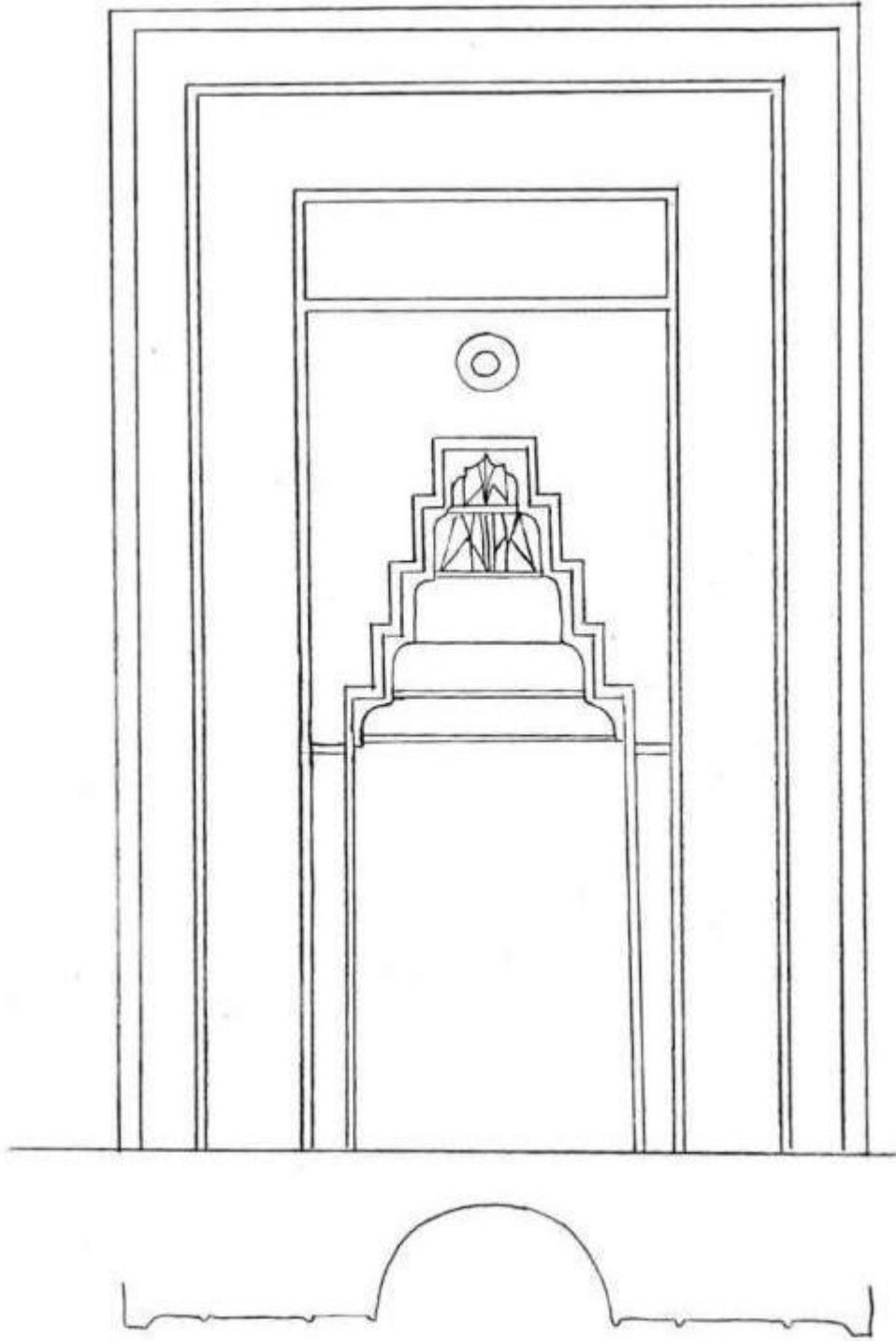
Şekil A 7 Sultan Alaeddin Cami avlusundaki mihrap

EK A'nın devamı

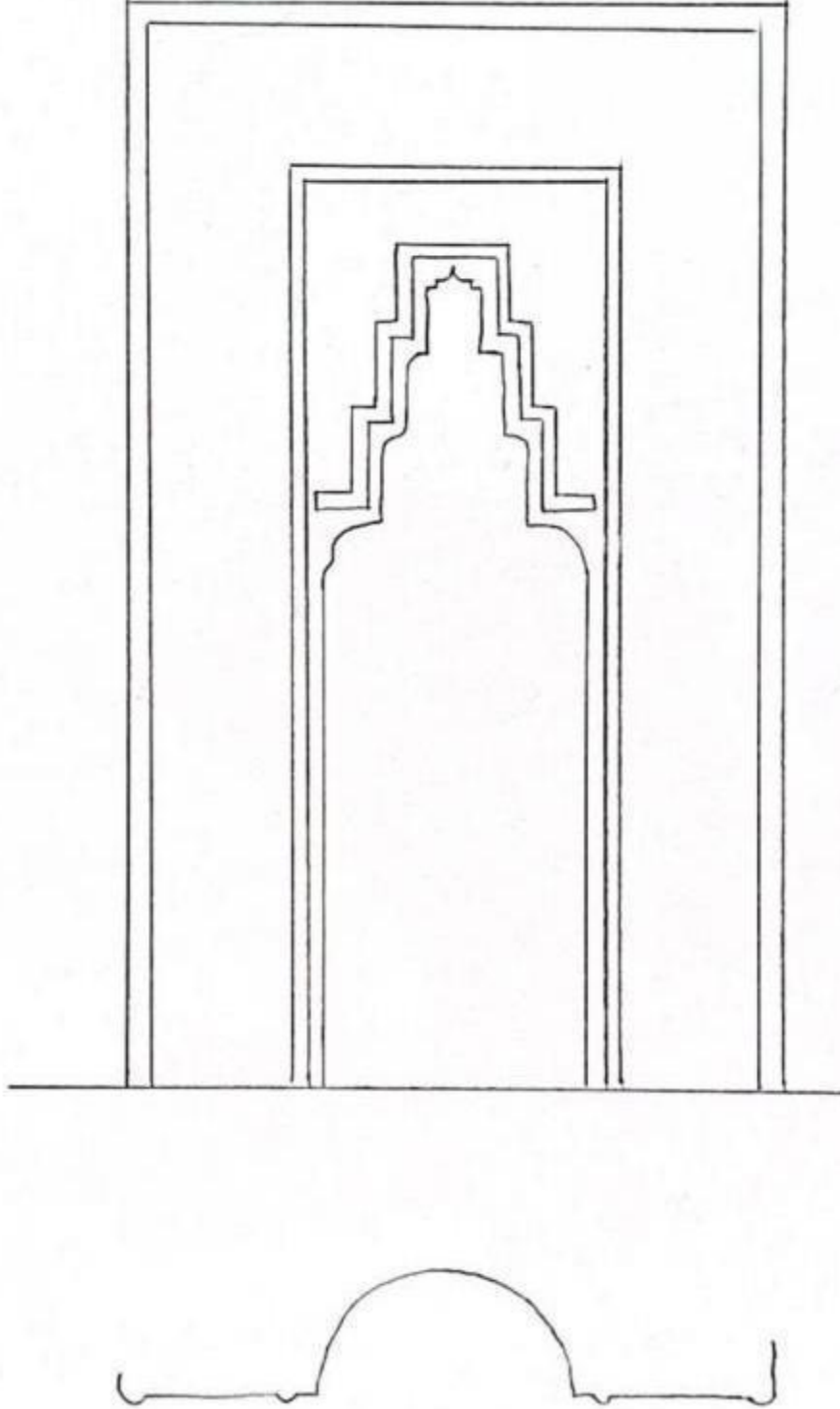
Şekil A 8 Sultan Alaeddin Cami planı

EK A'nın devamı

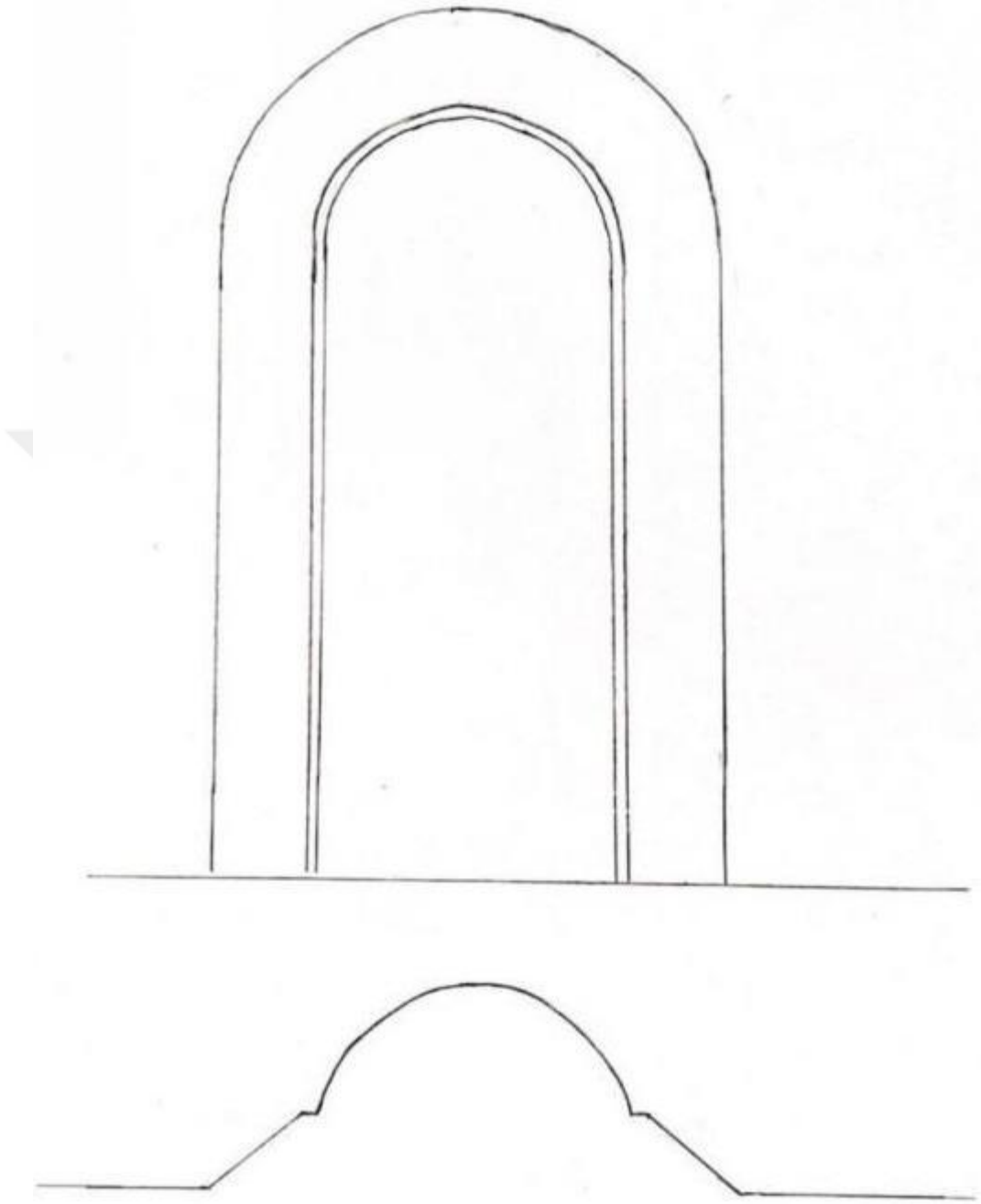
Şekil A 9 Ahi Yakup Cami harim mihrabı

EK A'nın devamı

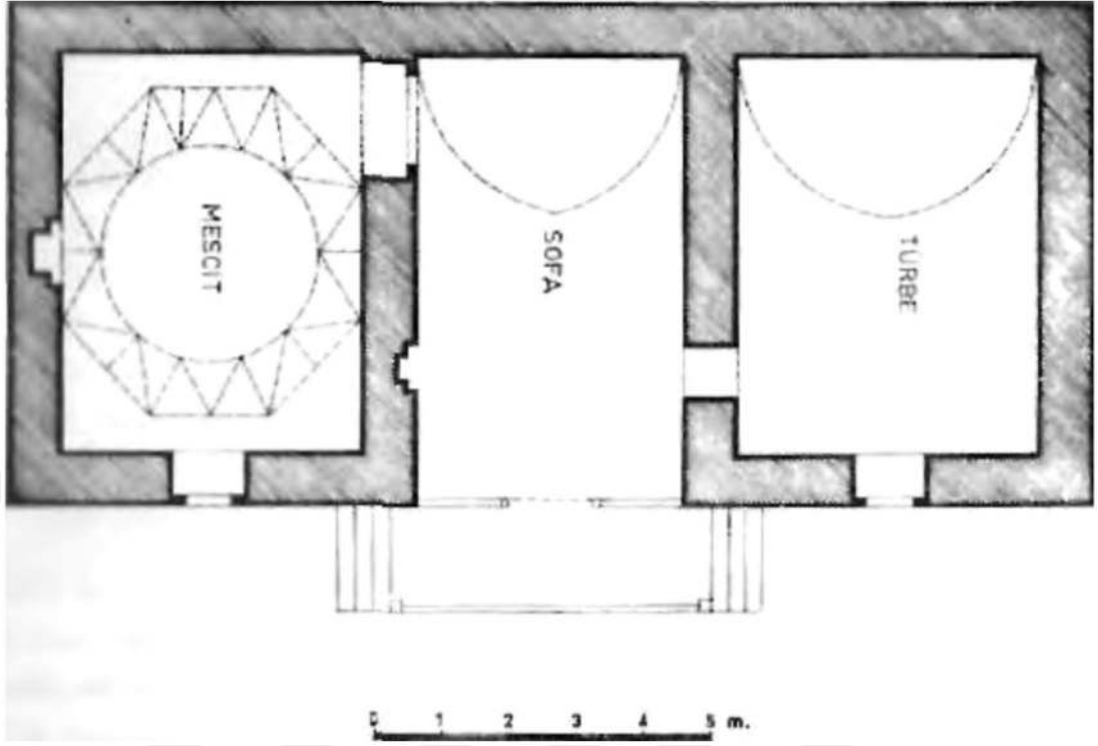
Şekil A 10 Ahi Yakup Cami son cemaat yeri mihrabı

EK A'nın devamı

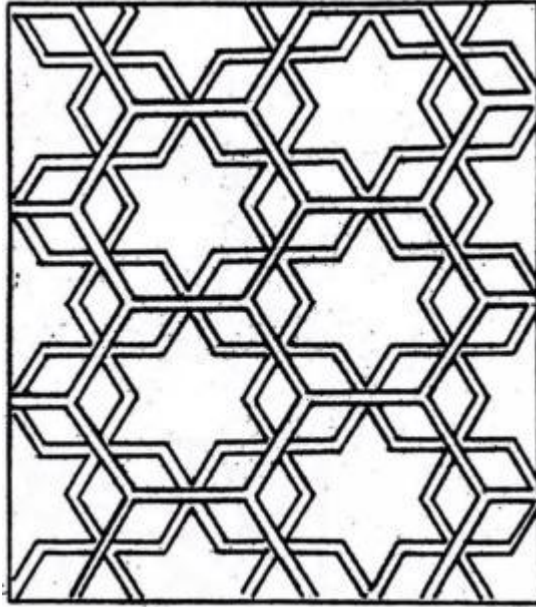

Şekil A 11 Saraç Sinan Cami mihrabı

EK A'nın devamı

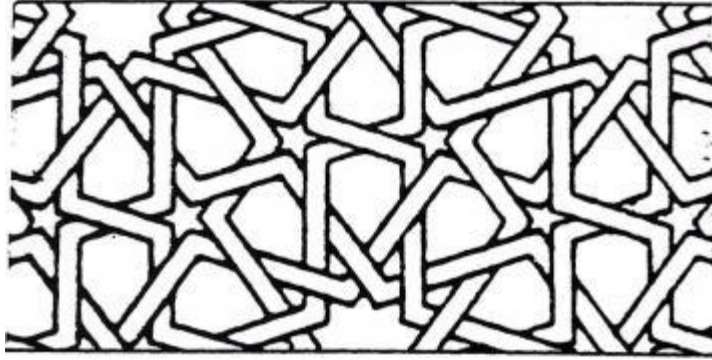

Şekil A 12 Saray Sinan Cami planı

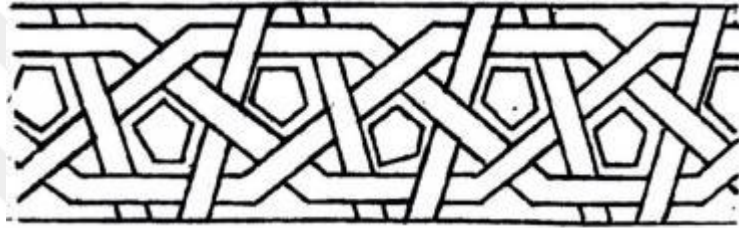

Şekil A 13 Eşkenar dörtgen-yıldız geçmeleri

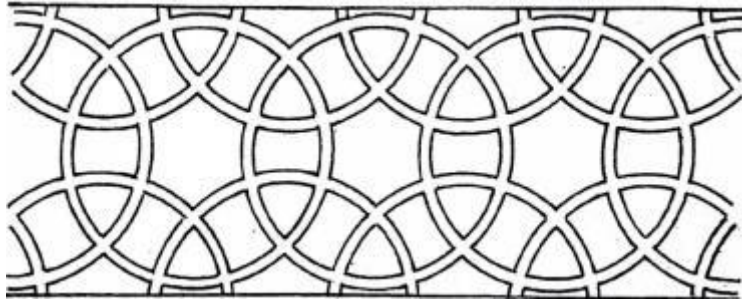
EK A'nın devamı

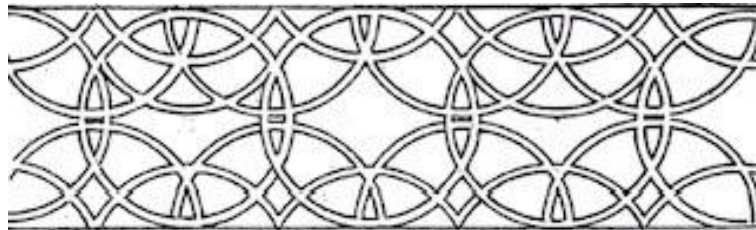
Şekil A 14 On kollu yıldız geçmeleri (Mülayim, 1972)

Şekil A 15 Beşgen bölmeler

Şekil A 16 Daire geçmeleri

Şekil A 17 Girift daire geçmeleri

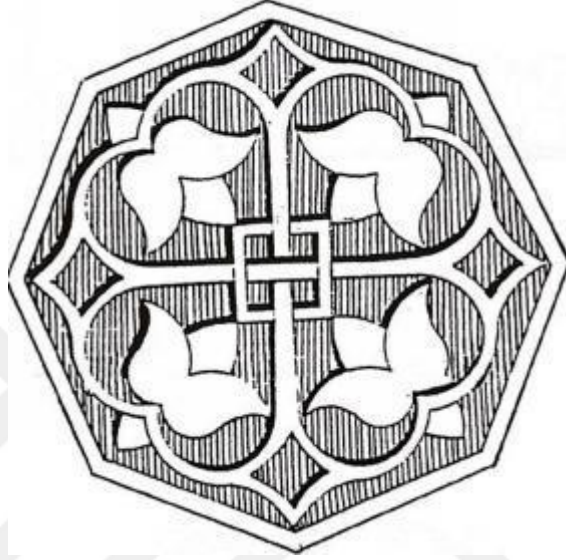

Şekil A 18 Palmet grubu

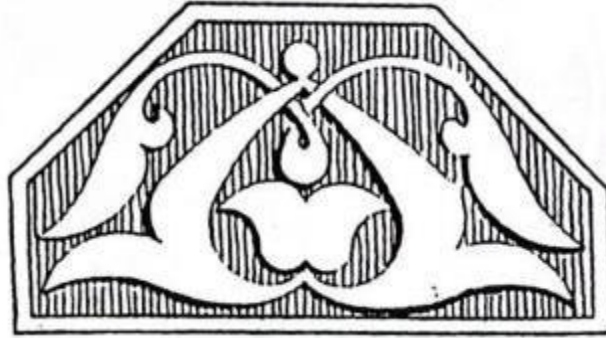
EK A'nın devamı

Şekil A 19 Rumi grubu

Şekil A 20 Palmet-rumi grubu (Eskici, 2001)

Şekil A 21 Palmet-rumi grubu (Eskici, 2001)

Şekil A 22 Palmet lotus grubu (Bakırer, 1976)